

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

MAYIS 1991 • SAYI: 314 • 5000 TL

DEĞİŞEN DÜNYA ve YENİ SAĞ

Bülent Açma • Manuel Castells • Nedim Dikmen •
Kamuran Gürün • Alpaslan Işıklı • Dursun Kırbaş
• Joan Phillips • Ersan Şan • İhsan Tarcan
• Turan Yay • Yavuz Gökalp Yıldız

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

EKONOMİNİN GÜNDEMİNDE “TÜTÜNBANK” VAR,

B a n k a c ı l ı k l a yakından ilgili bütün sektörlerde, hızla büyüyen, gelişen ve yenilenen Tütünbank’ın, böylesine sağlıklı bir atılımı kısa sürede nasıl gerçekleştirdiği konuşuluyor...

TÜTÜNBANK’IN GÜNDEMİNDE “SİZ” VARSINIZ...

T ü t ü n b a n k ’ ta ise, işadamlarımıza ve tasarruf sahiplerimize daha iyi hizmet sunmanın yolları araştırılıyor. Mevduatlara en yüksek faiz nasıl verilebilir, krediler çok daha işlevsel hale nasıl getirilebilir, işlemler nasıl kısaltılabilir, çağdaş bankacılığa yaraşan ve eşi olmayan ne tür hizmetler geliştirilebilir, bütün bunlar ayrıntılarıyla tartışılıyor ve uygulamaya konuluyor...

İktisat dergisi

AYLIK DERGI

Sayı : 314

Sahibi:

I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
VEYSEL ÇARIKCIOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni

UFUK URAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

NAIL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAIM KURUL,
EROL OKUYAN, ALP ORÇUN, TALAT ORHON,
İZZETTİN ÖNDER, ŞEREF ÖZGENÇİL,
ORHAN SOFUOĞLU, ZAFER TUNCA,
OSMAN ULAGAY, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Kurulu:

TAHSİN BERK, NURİ ALTUĞ ÇAVUŞOĞLU,
BİNNAZ GÖKÇEK, ELÇİN MACAR,
FİDAN ÖCAL, MUNİSE NAAK, ÇİĞDEM ŞAHİN,
E. SEVGİ UÇAN, YÜCE YÖNEY

Kapak: MUSTAFA ÖZTÜRK

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No:27 / 6

Taksim - İSTANBUL

Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 50.000TL. (Öğrenci: 30.000TL.)

Yurt Dışı: Yıllık 70.000 TL.

Hesap No:

İKBANK Taksim Şb. (923)

İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)

Ofset Hazırlık:

STUDIO MAC (1) 517 73 80

Argideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;

Yazılar yazarlarına aittir.

Satıldığı Yer:

İN OFSET: (

İçindekiler

Yeni Sağın İdeolojisi: Pragmatizm

Dursun KIRBAŞ.....3

Thatcher'ın Sırrı Ne?

Joan PHILLIPS.....9

Değişen Dünya ve Güç

Yavuz Gökalep YILDIZ.....17

Avrupa'da İnsan Haklarının Korunmasında

Dikkati Çeken Bazı Hukuki Meseleler

ve Türkiye

Ersan ŞAN.....22

Gap Bölgesinde Sanayileşme Stratejisi

Dr. Bülent AÇMA.....26

Bilim, İdeoloji ve Kent Sorunu

Manuel CASTELLS.....31

Batı Trakya'da Türk Azınlık Sorunları

Kamuran GÜRÜN.....41

2000 Yılında Dünya Tütün Üretimi ve Talebi

Nedim DİKMEN.....45

Jack Wiseman: Neoklasik Kamu Ekonomisi

Teorisine Eleştirel Bir Bakış

Yrd. Doç. Turan YAY.....51

Genelleştirilmiş Cobb-Douglas Üretim

Fonksiyonu ile 1972-1988 Yılları Arasında İlaç

Sanayiinde Üretim Fonksiyonu

Dr. İhsan TARCAN.....56

Türk-İŞ ve AAFLİ

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI.....60

Üniversite'den

Kadının 'İkinci Cins' Oluşu

Alper MARAL.....62

YENİ SAĞIN İDEOLOJİSİ: PRAGMATİZM*

Son on yılın temel felsefesi

Dursun KIRBAŞ

Veysel Öngören'e

GİRİŞ:

TRT haber bülteninde "yaşlılar günü" dolayısıyla verilen bir haberde "ülkedeki yaşlıların ancak %2'sinin devlet tarafından korunan yerlerde barındırıldığı" bildiriliyordu. Bu haberin arkasından "aileden sorumlu" devlet bakanı şu demeci verdi. "Bizim halkımız yaşlılarına sahip çıkan bir halktır." Yukardaki bilgi karşısında varılan sonuç, devletin yaşlıların korunması ile ilgili ciddi bir organizasyona gitmesi gerekliliğidir. "Aileden sorumlu" bir devlet bakanı bu rakamlar karşısında ciddi olarak düşünmek ve bu konuda önlemler almak durumunda olmalıdır. Bu ve benzeri birçok olay karşısında pragmatizmin ne kadar gündemde olduğunu, konunun bu bağlamda bir kere daha tartışılması gerektiğini düşünerek, pragmatizmin felsefesi, yöntemi ve toplumsal etkilerini tartışmaya çalıştık.

PRAGMATİK FELSEFE

Batı kapitalizminin, emperyalizm (1898) öncesi döneminde 1860'lı yıllarda geliştirilen pragmatik felsefe, bizim ülkemizde 1980'li yıllarda yoğun bir şekilde hayatın değişik alanlarında kendisini hissettirir oldu. "İş bitiricilik", "köşe dönme"cilik şeklinde ifade edilebilen bu felsefe, bugün resmi devlet politikası biçimini almıştır. 1983'lerde yeniden partileşme döneminde sağ ve soldaki partilerden bu felsefeyi benimseyen "dört eğilim" birleşti. Birleşen bu güçlerin, kamuoyunun gözüne kalemi sokarak söylediği şey "iş bitiricilik" adına pragmatizmden başka birşey değildi.

a) **Pragmatizm nedir?** Maksim Gorki pragmatik düşünme biçimini eleştirirken "Temel sorun, yöntem değil sonuçtur" diyerek pragmatizmin temel ilkesini ortaya koyuyordu. Bu felsefede amaca ulaşmak için her yol "mubah"tı. Esas olan amaçtır, amaca ulaşmak için "başarı" her türlü eylemin biricik ölçüsüdür. "Emperyalizm Felsefesi Pragmatizm" in yazarı Dr. Harry K. Wells'e göre "Pragmatizm 'Big Stick' (Gözdağı verme) felsefesidir. O, kuramsız pratiğin, yönü olmayan eylemin, Amerikan patronlarının pek sevdikleri 'başarı' kadar hiç bir şey yararlı değildir'in felsefesidir".

Pragmatizm ile diyalektik materyalizm tam karşıtlar. Diyalektik materyalist felsefede nesnel gerçekliğe duyular vasıtası ile ulaşıldığı savunulurken, pragmatist felsefede her türlü nesnel bilgi ve gerçekliğin duyular yoluyla öğrenilmesi reddedilmektedir. Bu felsefede "başarı" gerçeğin kendisi olarak sunulmaktadır. Yani herhangi bir görüşün ya da ilkenin geçerliliğinin biricik ölçütü, verilen amaçlarda başarılı olmaktır ve "gerçek"te bu-

(*) Pragmatizm ile ilgili dipnotlar Dr. Harry K. Wells'in "Emperyalizm Felsefesi Pragmatizm" Sorun Yay. 1986 isimli eserinden alınmıştır.

dur. Bu felsefenin öncülerinden Peirce, var olma ile yararlı olma ilişkisini şöyle tanımlıyor; "Var olmak, pratikte yararlı amaçlara yönelmektir; ya da var olmak, yararlı olmaktır. Eğer bir nesne yararlı değilse, o var değildir".

Pragmatizmin ortaya çıktığı 1860-1878 yılları, kapitalizmde hızlı ekonomik gelişmelerle, yoğun politik çalkantıların yaşandığı dönemdir. İşte bu yıllarda Cambridge'in Harvard kökenli aydınlarından Peirce, Holmes, Fiske ve James'in öncülüğünü ettiği, daha sonra kendini "metafizik kulübü" olarak adlandıracak olan "Cambridge seminerleri" başladı. Daha sonra pragmatist felsefe olarak adlandırılacak ve J.S.Mill'in "yararlılık ilkesi"nden de yararlanacak olan bu felsefi akım böyle doğdu. Bu kulübün bir çok üyesi, bu felsefenin gelişmesine katkıda bulundular.

b) Pragmatizm'de yöntem sorunu: "Metafizik kulübü"nün üyelerinden Wright "zorunluluğun olmadığı" kuramını ileri sürdü. Wright'a göre "gerçek bir yazgı yada gerçek bir zorunluluk, evrenin hiç bir yerinde kendini göstermemektedir. Yalnızca olaylar arasında bir kurallılık vardır". Nesnel zorunluluğun reddedilmesi, kuramsızlık ve ilkesizliği de beraberinde getirmiştir. Bu felsefenin diyalektik materyalist görüşe tam karşıt kuramı budur. Nesnel zorunluluğun yerine Kant "pragmatik inanç" yöntemini önermiştir. Kant'a göre insanlar eylemlerini bilgi temeline göre değil de "inanç" temeline göre yapmalıdırlar. Pragmatist felsefenin kurucularından Peirce'nın ileri sürdüğü "hakikat kuramı"na göre "inanç hakikattir, hakikat ise inançtır". Yine Peirce'in anladığı "hakikat inandığı şey"dir. Bu yüzden "inançın sabitleştirilmesi" için ileri sürülen diğer iki yöntemden biri "otorite yöntemi"dir ki, Peirce otoritenin "devlet gücü ve baskısı aracılığıyla inançın politik olarak sabitleştirilmesi"ni istemektedir. Ötekisi ise "bilimsel yöntem"dir. Bu yöntemle daha önce savunulan görüşler pekiştirilmek istenmektedir. Peirce'nın bilimsel yöntem dediği şey, bazı inanç cümlelerinin gerçekten "doğru" ya da "yanlış" denebileceğini dile getirmektir.

Ülkemiz politik arenasında "bir koy on al" şeklinde ifade edilen "bahsi müşterek"li yaklaşım tarzı, Oliver H. Holmes tarafından "bahse girme felsefesi" olarak pragmatizmin hizmetine sokulmuştur. Dr. Wells, Holmes'in felsefesini şöyle anlatıyor; "Holmes kendi felsefesine 'bahse girme' felsefesi demektedir. Bununla Holmes, Wright'tan öğrendiği gibi evrende hiçbir zorunluluğun olmadığını, bu yüzden güvenilir hiç bir bilgi ve nesnel hakikatin var olmadığını; insanın ilerde şunun ya da bunun olacağı üzerine bahse tutuşabileceğini kasdetmektedir". Holmes "bahse tutuşan, bilmediği şey hakkında bahse girebilen kişidir" diyor.

c) Pragmatist yöntemin ilkeleri: Felsefi pragmatizm hem bir yöntem, hem de bir kuramdır. Bu yöntemin dört temel özelliği vardır. Birincisi **amprizm**'dir. Amprizmi, diyalektik materyalizm de kul-

lanır. Bilginin kaynağında amprizm vardır. Faka rasyonalizmle beraber, eylemle pratik birleştirilirse bilimsel bir yöntem olur. Aksi halde tek başına amprizm bilgiyi inkar eder. İkincisi ve en önemlisi **bireycilik**'tir. Her yaşantı özel ve tektir. Özel ve tek olmak, bireyciliğin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Pragmatik yöntem, her bireyi soyutlanmış, atomize bir varlık gibi ele almaktadır. Bunun sonucu ise "gemisini kurtaran kaptan"dır. Ya kurtaramayanlar, onlar da "inanç"larını kuvvetli tutsunlar. Üçüncü yöntem spontanite (kendiliğindencilik), dördüncü yöntem oportünizm (fırsatçılık) dir.

d) Sonuç: Pragmatist felsefe öznelcidir. Kök inançlara yönelir. Uydurmacıdır. Bu felsefeye göre evreni bilmek imkansız ise, gerçeğin ve bilginin yerine inanç öne çıkıyorsa, amaca yararlı olabilir uydurmaların düzenlenmesi gerekir. Başarı "her şey"dir. Başarmak için her yöntem geçerlidir. Yine bu felsefenin temeli atomize bireyciliğe dayanır.

Bilgiyi bilimsel bir yöntemde olduğu gibi pozitif ve negatif yanları ile değil de, kendi "başarı"sı için yararlanabileceği tarzda kullanır. Bu anlamda bilimsel metodolojiyi reddeder.

ÜLKEMİZDEKİ GELİŞMELERE GENEL BİR BAKIŞ

A) 1923-1980 ARASI DURUM:

a) 1923-1950: Merkezi bürokratik Osmanlı devletinin yıkıntıları üzerinde inşa edilen gene T.C devletinde, bireylerde yeni bir ruh ve heyecan yaşanmıştır. Herşeyi bilmek, öğrenmek, "çağdaş medeniyet"ler seviyesine erişebilmek için ülkenin her tarafında "ideolojik" planda eski-yeni kavgası hayatın bütün alanlarında kendini hissettirmiştir. İktidar "yeni"yi savunuların elinde olduğundan "eski muhalefette kalmıştır. Ulusal kurtuluşçu, demokrat, sosyalist vd.lerinin önderliğindeki yenileşim hareketinin önünde ekonomik, siyasi bir program yoktu. Bağımsızlık kavramı bile farklı yorumları yordu. İzmir İktisat Kongresi "batı" yönünde bir yol çizmişti, ama; kapitalist sisteme ait bilgi birikim ideolojik birikim yoktu. Devlet ile kapitalizm arasındaki ilişki net bir şekilde ortaya konamamıştı. İşte bu dönemde imdada eski "solcu"lar yetişti. Kadri dergisi etrafında toplanan bu "aydın" bürokratlar "Kemalist ideoloji" yaratmaya çalıştılar. Ekonomi model olarak da "sosyalist devletçilik"ten "kapitalist özel mülkiyet"e kadar çeşitli motifleri kullandılar. Sonunda "devlet kapitalizmi" türünde bir varyant ortaya çıkardılar. Üstyapıdaki Batı motifler altyapıdaki feodal unsurlarla çatıştı. Ama bütün bunlara rağmen Cumhuriyet'in ilk on yılında "o yolda yeni baştan yeni bir ruh" yaratılmıştır. İşte bu döneme geri dönüp baktığımızda birey-toplum ikileminde her düzenlemenin, "herşeyin toplum için olduğunu" söyleyebiliriz. Hatta toplum için bireyi gelişmesi baskı altına alınmıştır. İç çekişmelerin politik sürüşmelerin de baskılandığı bu dönem

dış dünyada da alt/üst oluşların yaşandığı döneme tekabül eder. Bütün dünya milletlerinde savaş illetinin etkileri büyüktü, birey yaşama mücadelesi veriyordu. Ne pahasına olursa olsun yaşamak öne geçmiştir. Bireyin varoluşu ile ilgili existansiyalist akımlar bu dönemde güçlenmeye başladı. Felsefi anlamda savaş karşıtı şeklinde kendini ifade eden bu akımlar uluslararası alanda "savaşırsız bir dünya" için kolları sıvadılar. Özellikle savaşa girmeyen ülkemizde, savaş günlük hayatın her alanında kendini hissettirmiştir. Ekmek kartesi, vergilerin artırılması ve benzer uygulamalar, özgürlüklerin kısıtlanması, bireyin "yaşama" özlemini arttırmıştır. İşte bireysel kıpırdanmalarda bu dönemde kendini göstermiştir. Politik örgütlenmeler, bireyin güzel sanatlar, edebiyat ve diğer alanlardaki çıkışları bu döneme rastlar. Bu gelişmeler sosyalist ülkelerde farklı şekilde yaşanmıştır. Sosyalist ekonomi ve siyasetin yarattığı ilk heyecan yerini "sosyalist vatan"ın savunmasına bırakmıştır. Dünyada kapitalist sistemin önderliği, Almanya ve Japonya'nın yenilmesi ile ABD'nin eline geçmiştir. ABD, sosyalist sisteme karşı ekonomik, siyasi ideolojik ablukayı "demir perde"ye dönüştürmüştür. Demirperde anlayışı "potansiyel düşman"a karşı askeri, politik, ekonomik pakt şeklindeki örgütlenmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde bireyin özgürlük mücadeleleri ile toplumun demokratik hak ve özgürlük mücadeleleri birbiriyle örtüşür. ABD'de Mc. Chartizm'in tırmanışı ülkemizde de etkisini gösterir. Bireysel özgürlükler kısıtlanmaya başlamıştır. Her olayın ardında "komünizm" parmağı aranmaktadır. Yine de tek partili sistemden plüralist demokrasiye geçiş bu döneme rastlar.

b) 1950-1960 : Ülkemizde ilk serbest seçimlerin yapıldığı, tek parti döneminin yerini çok partili döneme bıraktığı bu süreçte; toplumda daha fazla özgürlük istemiyle, kitlelerin ortak heyecanı ile Demokrat parti (DP) iktidar olmuştur. İktidar olma sürecinde "sessiz ve derinden" muhalefet eden "eski" ideoloji sahipleri ile tek parti dönemine muhalefet eden demokratlar, sosyalistler, tüm muhalefet grupları DP'yi destekledi. DP iktidarı, hem gerçek demokrasi isteyenlerle, sadece kendileri için demokrasi isteyen "eski" ideolojiyi savunuların ortak hareketi sonucu oluşmuştur. Herkes iktidara iktidarı, sevinçle karşılamıştır. Bir yıl bile geçmeden bu hareketin "demokrasi yanlıları" kendilerini iş-encehanelerde, cezaevlerinde bulmuşlardır. DP, latıdaki paktlarda yer alabilmek ve ABD'nin gözüne girebilmek için gözünü kırpmadan binlerce mil zakkıdaki bir ülkeye, Kore'ye asker göndermiştir. İlkede ABD güdümünde bir demokrasi, yani "gümlü demokrasi" oluşturulmaya çalışılmıştır. Amerikan tipi sendikacılığın bir örneği olan TÜRK-ş bu dönemde tepeden inmece bir yöntemle kurulmuştur. Toplumdaki sivil örgütlenmeler, iktidarı bir ayağı biçiminde düşünülerek örgüt modelle-önerilmiştir. Oysa sivil örgütler toplumların sesi, oluşudur. İnsanların düşüncelerini ifade edebil-

dikleri bu alanlar DP iktidarı tarafından baştan güdüleştirilmiştir. ABD Marshall yardımları ile bütün geri kalmış ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kendine bağımlı bir ekonomi ve politika oluşturmak istiyordu. Bu dönemde Sosyalist Blok'ta da önemli gelişmeler olmaktadır. Stalin dönemi yerini Kruşçev-Brejnev doktrini olarak adlandırılabilir bir döneme bırakmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinde kıpırdanmalar olmaktadır. Macaristan'daki hareketler SSCB tankları ile bastırılmıştır. ABD'de ise Mc Chartizm dolu dizgin saldırıya geçmiştir. Rosenberg'lerin Rus casusu olup olmadığı kamuoyunu meşgul etmektedir. Rosenberg'ler Ölmeli mi? ölmemeli mi? ABD kamuoyu bunlarla meşgul olurken, Türkiye'de de demokratik hak ve özgürlükler adım adım kısıtlanmaktadır. Muhalefet partilerine saldırılar düzenlenmektedir. 6-7 Eylül provakasyonu ile suçsuz insanlar cezaevlerine doldurulmuş, azınlıkların mal ve can güvenliği tehlikeye sokulmuştur. Bazıları zorunlu göçe itilmiştir. Devlet geliştirmek olan dışa bağımlı kapitalizmin alt yapısını tamamlamaya hız vermiştir. Bu amaçla yapılan asfalt yollar genellikle kırsal kesimlerde büyük bir sempati ile karşılanmıştır. Vatan cephesi teraneleri ile halkı cephelere bölme anlayışı birçok aydın, demokrat kişinin tepkisini çekmiştir. Özellikle üniversite gençliği huzursuzdur. Bu huzursuzluğa tek parti döneminin egemen bürokratları da katılmıştır. Zira 1950 sonrası on yılda, kapitalist sınıf karşısında bürokrasi geri adım atmıştır. "Her mahallede bir milyon yaratma" metodu ile burjuvaziyi bir sınıf olarak örgütlemeye çalışan siyasal iktidar, asker-sivil bürokrasinin hışmına uğradı. 27 Mayıs 1960'a böyle gelindi.

c) 1960-1970 : Bu dönem, hem dünyada hem de Türkiye'de önemli olayların yaşandığı yıllardır. Türkiye'de yönetime gelen asker-sivil bürokrasi dünyadaki gelişmelere paralel olarak bir takım düzenlemelere gitti. Batı demokrasilerindeki bazı demokratik hak ve özgürlükler 1961 Anayasası ile "anayasal güvence" altına alındı. Legal platformda sol partilerin kurulmasına izin verildi. Aynı yıllarda Avrupa gençliğinin savaşa karşı barış, özgürlük ve daha iyi yaşama istekleri genel bir esinti halinde ülkemizde de etkisini göstermeye başladı. Bireysel çıkışlar, toplumsal eylemlere dönüşmeye başladı. 27 Mayıs darbesini yapanları da aşan siyasal talepler, farklı örgütlenmelerle kendini gösterdi. DİSK, TİP, FKF ve Dev-Genç örgütlenmeleri böyle bir süreçte oluştu. Bu örgütlenmeler toplumun çeşitli kesimlerinde derinlemesine, kendine taraftar bulmaya başlayınca, siyasal iktidarı elinde bulunduran çevreleri rahatsız etmeye başladı. TİP'in TBMM'de grup kurması bu döneme rastlar. Başlangıçta Batı'daki gençlik hareketlerinden etkilenen ülkemizdeki gençlik hareketleri, kısa sürede "anti-emperyalist" bir yapıya dönüştü. Çeşitli toplum kesimlerindeki hareketlilikle birlikte ekonomik ve siyasi krizin derinleşmesi yeni "müdahale" ile 12 Mart 1971'de demokratik hak ve özgürlükler

askıya alındı. Dünyada ki önemli olaylardan biri de, ABD'nin "arka bahçe"sinde, Küba'da sosyalistlerin iktidar olmasıydı. ABD ile SSCB arasında "soğuk savaş"ın tırmanmasına neden olan bu olay, III. Dünya savaşı tartışmalarına neden oldu. Güçler dengesi gereği, ABD'nin Vietnam çıkmazına bulaşmasının da etkisi ile olay yatıştı. Yine aynı dönemde özgürlük hareketleri bütün Avrupa'yı sarmıştı. Bundan sosyalist ülkelerde etkilendiler. Çekoslovakya'daki hareketler (1968) bir "Prag baharı"nın kana bulanması ile sonuçlandı.

d) 1970-1980 : Bu dönemde dünyanın en önemli siyasi olayı ABD'nin Vietnam'da aldığı yenilgidir. Bir başka önemli olay da dönemin sonuna doğru SSCB'nin "devrim ihraç etme" politikası sonucu bulaştığı "Afganistan çıkmazı"dır. ABD Orta-doğu'da ipleri elinden geçirirken, SSCB ağırlığını hissettirmiştir. ABD'nin jandarmalığını üstlenen İran'da ise iktidar sallanmaktaydı. Böyle bir konjonktürel yapıda, uluslararası burjuvazi Türkiye'deki özgürlük hareketleri ile yakından ilgilendi. Baskı rejimi, insanların özgürlük isteklerini artırdı. Üç yıl bile geçmeden toplumun bütün kesimlerinde özgürlük ateşi bir çığ gibi büyümeye başladı. İşte bu ateş, CHP potasında kontrole alındı. Kıbrıs'a müdahale toplumsal heyecanı 1-2 yıl başka bir alana kanalize etmiş olmakla beraber, 1977'lere doğru toplumun bütün kesimlerinde bir hareketlilik yaşanmaya başladı. Özellikle DİSK'in önderliğini yaptığı işçi hareketleri 15-16 Haziran olaylarından sonra, egemen sınıfları tedirgin etmeye başlamıştı. Bu koşullarda 1977 1 Mayıs'ına gelindi. Tarihin eşi az bulunacak vahşetlerinden biri planlanmıştı. Yüzbinlerce savunmasız insanın üzerine kurşunlar yağdırıldı. Onlarca insan hayatını kaybetti. Yine bu günlerde mahallede, sokakta, okulda insanlar öldürülüyor, cinayetlerin sorumluları bulunamıyordu. Toplumun çeşitli kesimleri de bu saldırılara tepkilerini kitlesel eylemlerle göstermeye başlayınca, iktidar çevreleri bu gidişten rahatsız olmaya başladı. Buna dur demek gerektiği düşüncesinde olanlar yeni bir darbe hazırlığına giriştiler. Darbe için ortam hazır. Örgütlenme tamamlanmıştı. 12 Eylül 1980'e böyle gelindi.

B) 1980 SONRASI GENEL DURUM

a) 1980 sonrasının siyasal boyutu: Bu dönemi 24 Ocak kararları ile başlatmak doğru olacaktır. Her ne kadar askeri darbe yedi ay sonra yapılmış olsa da, özgürlük ve demokrasinin rafa kaldırılma talebinin gündeme alındığı tarih 24 Ocak 1980'dir. 24 Ocak kararlarının "mimarı" olmakla övünen zati muhterem ne istediğini çok iyi biliyordu. Darbe olunca da ekonominin başına getirilmesi tesadüfi bir olay değildi.

Hepimizin bildiği gibi bütün demokratik hak ve özgürlüklerin askıya alındığı, partilerin ve demokratik örgütlerin, sendikaların kapatıldığı bu dönemde tepeden tırnağa organize toplumsal bir "depolitizasyon" hareketi başlatılmıştır. Depolitizasyon

toplumun tüm kesimlerinde özellikle işçiler, öğrenciler, üniversite öğretim üyeleri üzerinde sistemli bir şekilde uygulanmıştır. İşçi sendikalarının bir kısmı, DİSK kapatılmıştır. Kalan sendikaların yetkileri yeni düzenleme ile kısıtlanmıştır. İşçi sendikalarına, derneklere siyaset yapma yasaklanmıştır. TİSK, TÜSİAD gibi işveren kuruluşlarına ise siyaset serbest olmaya devam etmiştir. Çeşitli meslek gruplarının odaları da "depolitizasyon"dan nasibini alırken, Ticaret ve sanayi odaları ile Türkiye odalar birliği gibi işveren kuruluşları daha fazla siyaset yapar duruma gelmiştir. 1980-83 arası askeri yönetim amansız bir saldırıya geçmiştir. Bireysel ve toplumsal özgürlükler alabildiğine kısıtlanmıştır. Düşünceye zincir vurulmuştur. Sıkıyönetim mahkemeleri binlerce insanı cezaevlerine doldurmuştur. Hukuk, yasa, herşey beş kişinin dudakları arasında kalmıştır. Devletin başı durumunda olanlar, henüz soruşturma aşamasında olan davalar ile ilgili olarak miting alanlarında kendi düşüncelerini, cezalar verilmişçesine kitlelere açıklıyorlardı. Bu gidişin uzun sürmeyeceğini farkedenden "darbeci"ler daha sonrada toplumsal düzenlemelerini sürdürmek için "parlementer sistem"e geçmeyi planladılar. Bunun için bir sol bir sağ bir de merkez part kurdurarak bu işi götürebileceklerini düşünüyorlardı. Siyasetin çok kötü bir şey olduğunu kitlelere empoze ederek siyaset yapan bu "siyasal"er toplumsal örgütlenmelere "öcü" gibi bakıyorlardı. Her örgüt kelimesinin altında "potansiyel suç" arayarak bu düşünce yapısındaki kişiler, insanların en doğa hakları olan örgütlenme hakkını ortadan kaldırıyorlardı. Bütün bunların ötesinde depolitizasyonun sistemli uygulandığı sonucu, toplumsal "idealler" ya ertelenmiştir, ya da terkedilmiştir. Amaçsız, ideal siz bir birey yaratılmıştır. Böyle bir bireye sunulur ise "her koyun kendi bacağından asılır", "gemin kurtarmaya bak"tan başka bir şey değildir. Bunun içinde toplumsal değer yargıları altüst edildi. Yer değerler sistemi getirildi. Buna bir sonraki bölüm de değineceğiz. "İşbiricilik" adına iktidar olan pragmatist felsefenin önderleri, önce kendileri "köşe"yi döndüler. Sonra kendileri ile işbirliği yapanlara, kızlarına, oğullarına, damatlarına, kardeşlerine "köşe"yi döndürttüler. Bunlar olurken de toplum bazı "kurban"lar vermekten de geri kalmadılar. "Rüşvetle yakalanan bakan" hikayeleri bu senaryonun devamından başka bir şey değildi. Bu tüsenaryoların iki faydası oluyordu. Birincisi ister meyen kişi hemen harcanabiliyordu. İkincisi kitlelerin gözünde "bakanını bile adalet önüne çıkarmaktan çekinmeyen" adam imajı ile rüşvetle mücadele "propagandası" yapılıyordu. Oysa rüşvet ildefa herkesin ağzında bu kadar konuşulur duruma geldi ve "yasallaştı".

Öte yandan iş dünyası, işadamları-hükümet ilişkileri o zamana kadar belirli bir üslupta giden, birden tavır değişikliği ile "kimin eli kimin cebinde" olduğu bilinemez oldu. Devlet olanakları s yası amaçlarla sonuna kadar kullanıldı. Hatta "o

du evleri" parti toplantılarının yapıldığı yerler haline getirildi. Sonunda her türlü "hayvanın sadakati" üzerine yapılan politik tartışmalar kamuoyunun gündeminden düşmemeye başladı. Her türlü düşünce ve örgütlenme özgürlüğü rafa kaldırılarak depolitizasyona devam edildi. Bu depolitizasyondaki pilot çalışma görevi ise YÖK'e verildi. İktidar çevrelerine muhalefet eden kişiler ya entrikalarla bertaraf edildi, ya da bakanlık, önemli holding ve banka yönetim kurulu üyelikleri ile "ikna" edildiler. 1980 sonrası dış dünyada önemli değişimler oldu. Sosyalist blok çözüldü. Sosyalist ülkelerde bireysel özgürlük talepleri kitleselleşti. Sosyalist paktlar çatırdadı. Barış sözcüğü çok kullanılır oldu. ABD ve SSCB kendi aralarında uzlaştı. Bunda SSCB'nin iç kavgaları da etken oldu. Dünyada "İmparatorluğu"nu ilan eden ABD önce yanı başındaki Panama'yı "hiza"ya getirdi, arkasından daha önceki yıllarda etkisinin azaldığı Ortadoğu'da ipleri eline geçirdi. İran'ın kaybından doğan Jandarmalık görevini de Türkiye ile gidermeye çalıştı. Yine birçok Avrupa ülkesinde bireylerin ve toplumların özgürlük talepleri arttı. Doğu Almanya denilen ülke tarih oldu. Romanya altüst oldu. Çavuşesku iktidarı yerle bir edilirken, Batı kaynaklı "bilgi"lerle dünya "ikna" edildi. Diğer Doğu Bloku ülkelerinde de çatırtı devam etti. Dünyadaki bu gelişmeler, pragmatist felsefenin savunucuları tarafından alkışlandı. Diyalektik materyalizmin ve Marksizmin çöküşü üzerine söylevler verildi. Kendi "haklı"lıklarının bir defa daha doğrulanmasının "gururu"nu yaşadılar. Pragmatizm dolu dizgin yükseliyordu ve "başarı"ndan başları dönmeye başlamıştı.

b) 1980 sonrası ve Pragmatizm: Son on yıllık dönemde yarınına güven duymayan, tedirgin, nevroitik tipler, yaşamak, yarına da yetişebilmek için "iş bitiricilik" felsefesinin gereklerini yerine getirmeye başladılar. Bazıları, iktidar çevreleri ile "papatya"lık vb. tarzda yöntemlerle ilişkiler kurarak "hayali ihracat" yaptılar. Bazıları da "bankerlik" yaparak halkın elindeki paraları topladılar. Bunların hiçbirini yapamayanlar da "bahs-i müşterek"lerle milli piyango, altılı ganyan, loto-toto oynamaya devam ederek "milyarderlik" hayalleri kurdular. Ülkenin gündemi bilinçli şekilde pragmatist felsefeye uygun olarak belirlendi. Gündemi kendi istekleri ve çıkarları doğrultusunda belirleyenler hedefledikleri noktaya yavaş yavaş ulaştılar.

İşte bu sosyo-ekonomik ve psikolojik ortamda gelişmeye fırsat bulan felsefe de pragmatizm oldu. Pragmatik felsefenin temel ölçütünün "başarı" olduğunu söylemiştik. İktidar ve iktidarı elinde bulunduranlar, yönetime geldiklerinden beri sistemli bir tarzda "başarı"larını öve öve bitirememektedirler. Hatta bu "başarı"larının ABD ve diğer Avrupa ülkelerinde nasıl takdir edildiğini ballandıra ballandıra anlatmaktadırlar. Düşüncede direnme ve otorite yöntemi halen mevcut siyasal iktidar tarafından kullanılmaktadır. "Başarı herşey demek" de-

miştik. Özal'ın seçim öncesi TV konuşmalarında beni desteklemezseniz "Çekilir giderim" tehditleri hala belleklerimizdedir. Sonunda ne oldu? Halk istediği desteği vermedi. Bir takım seçim oyunları ile meclis çoğunluğu ele geçirildi. Yine "başarı"ya giden her yol kullanıldı. Pragmatizmin bütün gerekleri yerine getirildi. Bir başka pragmatist kuram da Holmes'in ileri sürdüğü "bahse girme" kuramı en üst düzey yetkilimiz tarafından Kuveyt'in işgali sırasında açık bir dille ifade edilmiştir. "Bir koyup yirmi alma" şeklinde kamuoyunca bilinen bu "bahs-i müşterek" olayı insanlar arasında şaşkınlık yaratmıştır. "Kaçırılan fırsatlar"dan yana yakıla dert yananlar, insan hayatını hiçe sayma düşüncelerini dahada ileri götürerek, savaşın erdemlerinden bahsetmeye başlamışlar. "Hiç olmazsa askerlerimiz silahlarını ve kendilerini denemiş olurlar" diyerek insan hayatına verdikleri önemi bir daha gözler önüne sermişlerdir. Yine "başarı" kriteri temel alınan, binlerce insanın mali çöküntüsü ile sonuçlanan "Kastelli" olayı pragmatist felsefenin en çarpıcı örneklerinden biri olarak sunulabilir. Kastellinin elde ettiği "ticari başarı"dan başları dönen üniversite akademisyenleri, kendi bilgilerinden şüphelenerek bu büyük "başarı"ya tapınmaya başlamışlar. Ve "Kastelli"den "ders alma" ihtiyacını hissederek O'nu üniversiteye davet ederek "ders" verdirtirmişlerdir.

Pragmatist felsefenin ilk ortaya çıktığı 1860 yılları ile bugün arasında büyük bir kitle iletişimi yönünden fark var. Medya gücünü kendi çıkarları için pervasızca kullananlar 1991 yılının ilk üç ayında TV'de görünme rekorunun da sahibi olmuşlardır. İktidar gücünün tüm olanaqları sonuna kadar kullanılarak pragmatist felsefenin temel öğelerinden biri olan "amaç"a ulaşılmaya çalışılmaktadır. Pragmatizmin "bilimsel yöntemi"nin inancı sabitleştirmekten başka bir amacı olmadığını söylemiş-tik. Bu söylediğimizi bazı örneklerle açıklamaya çalışalım. Pragmatizm bilimsel verileri kullanır. Pozitif ve negatif verileri ele alır, bunlardan faydalanabileceği pozitif verileri değerlendirerek, pozitif sonuçlara ulaşır. Örneğin enflasyonla ilgili rakamlar yılın 12 ayında ilgili kuruluşlar tarafından açıklanır. Enflasyonun yüksek olduğu aylar kitlelere resmi ağızlardan duyurulmazken, enflasyonun seyrinin düşük olduğu aylar en yetkili kişilerin demeçlerinin konusu olur. Sonunda kitlelere "enflasyonla mücadelede başarılı" olunduğu mesajı verilir. Bir başka örnek; 71 vilayetin ve ilçelerin pek çoğunda belediye seçimini kaybeden iktidar, küçük yerleşim yerlerinde daha fazla sayıda seçimi kazanmıştır. Seçim sonuçlarını açıklarken "yerleşim yerleri"nin çoğunda, rakamlar da vererek seçimleri kazandıklarını ilan edebilmişlerdir. Körfez Savaşı öncesi ABD ve müttefiklerinin 1-2 günde savaşı kazanacağını iddia edenler, savaş uzayınca çark etmeye başlamışlar, savaş sona erince, özel TV programları yaptırarak, politikalarının ne kadar "başarılı" olduğunu ve savaşın tam da tahmin et-

tikleri gibi sonuçlandığını söyleyerek bunu "böbürlenme" konusu yapmışlardır. Dış ülkelerde kendisine gösterilen "itibar"ın, uygulanan politikanın başarısına bağlanması ve bunun iç politikada da bir başarı olarak sunulması; Pierce, Holmes, Wright ve James'in ileri sürdüğü pragmatik felsefe kuramları ile bile izah edilemez.

Yine bir başka örnek verecek olursak; Enflasyonla ilgili devlet bakanı "enflasyon düşmezse ben istifa ederim" dedi. Sonunda şike istifa dilekçeleri ile insanları kandırdıklarını zanneden bu pragmatist baylar, Türkiye'nin kalkınma hızı ile ilgili yalanlarına yenilerini eklemektedirler. DPT'nin verdiği rakamlarla oynanarak, sunulan "müreffeh Türkiye" tabloları, yine aynı felsefenin amaca ulaşmak için "her yöntemin meşru" olduğu tezinden ileri gelmektedir. Bütün bu olanlar karşısında atomize olmuş birey rüşvet yiyeni de, köşeyi döneni de alkışlar duruma gelmiştir. Ahlak, namus, adalet, fazilet gibi kavramlar içi boş birer sözcük haline gelmiştir. Bütün bu değer sistemini belirleyen para, fetişleşmiştir. Sistem içinde, ne kadar paran varsa, o kadar değer olmuştur. Amaca ulaşabilmek için "hayali ihracat"tan, "borsa bankerliği"ne kadar her

yol açıktır. Bireyler tüketim toplumunun birer unsuru haline getirilmiştir. Narsistik bireycilik felsefesinin değer yargıları ve değerler sistemi ile pragmatik felsefe bu bağlamda çakışmıştır.

SONUÇ:

Son on yılda yeni sağın ideolojisi pragmatizm olmuştur. Bu yeni sağ, medya'nın dev gücünde arkasına alarak kitleleri etkilemeye devam ediyor. Pragmatizm'in; uydurmacılık, inancın sabitleştirilmesi, otorite ve direnme yöntemleride kullanılarak, toplumda oluşabilecek ve oluşmakta olan "sivil toplum" mekanizmaları tahrip edilmektedir. "Başarı" fetişizmi ile kitlelerin beyni yıkanmaktadır. Sistemli "depolitizasyon" uygulanarak bireyler yalnızlaştırılmaktadır. Yalnızlaştırılarak yabancılaştırılan birey kendi gücünü bile kullanamaz hale getirilmektedir. Sürü haline getirilmiş, örgütlenme ve birlikte hareket etme yetilerini kaybetmiş birey ise "özgür" bir birey değildir. Artık klasik sağın "statükocu" anlayışı yerini yeni sağın pragmatik felsefesine bırakmıştır. Bireysel ve toplumsal özgürlükleri elde etmek ve korumanın yolu ise yeni sağın pragmatik felsefesini kitleler önünde teşhir etmekle mümkün olacaktır.

THATCHER'IN SIRRI NE? KAYIP HALKA

Joan PHILLIPS

çev. Emir YÜKSEL
Living Marxism'in Aralık 1988 tarihli
2 No'lu sayısından çevrilmiştir.

Margaret Thatcher'ın başarısının sırrı nedir? İngiliz solu geçen 10 yılını muhafazakarların siyasi yeterliliğine bir tanım bulmak için harcadı. Taraf-tarlarının da söylediği gibi, Thatcher'ın gerçekten ender bulunan bir kişilik olduğu sonucundan kaç-mak mümkün değildir. Yıllar geçtikçe, İngiliz siya-setini yeni bir şekle sokan en büyük faktörlerin Thatcher'ın kendi tavrı ve ideolojisi olduğu daha geniş çevrelerce kabul edildi.

1979'dan sonra "Thatcher tarih yapıcısı" (Thatcher as history maker) konusu bir grup sol yazar ve akademisyen tarafından ele alındı ve entellektüel bir çekicilik verildi. Bu grup Thatcherizm'in analizini, kapitalist kuralların önceki metod-larından son derece farklı olarak; az bulunur, ideo-lojik ve olağanüstü bir olay durumuna getirdiler. Şöyle veya böyle "Thatcherizm" tezi solun siyasi malzemesinin bir parçası haline geldi ve önemli basın ve yayın organlarında büyük etki yarattı.

Çok daha yakın zamanlarda, aynı radikal ya-zarlar "Yeni Sağ"ın başarısının kapitalist toplumla-rın yapısında derin değişiklikleri yansıttığını iddia ederek, Thatcherizm teorisine bir temel bulma arayışına girdiler. Bu yazarlar, "Post-Fordizm" ile tarif edilen bir üretim ve israf devrinin gelişini tartışıyorlar. Bu kavram eski çalışan sınıf kimliğini aşındırıyor ve insanlar seçimleri doğrultusunda çalış-tıkları iş kollarında çeşitli hayat şekilleri sürerek kendilerini müstakil görüyorlar. Toplumun bu de-ğişimi, Thatcherizm teorisyenlerinin sonradan öne-mini kavradıkları "Yeni Sağ"a politikayı değiştirmek için şartlar yarattığını göstermektedir.

Post-Fordizm analizi, hemen temel Thatcherizm teziyle sol ağırlıklı bir dünya görüşü yaratmak için birleşti.

Bu açıklamalardaki dikkat çekici nokta ise ya-zarların Thatcher'ın başarısını işçi hareketlerinin ve sol kanadın kontrolü faktörlerine bağlamaları; ama bu Thatcherite ideolojisinin korku veren kuv-veti veya toplumun kendi gelişmesi de olabilir. So-nuç şu ki, muhalefet "Yeni Sağ"ın yükselişine kar-şı koyacak kuvveti henüz toplayamamıştır. Sol ka-nat düşünürlerinin incelemekte gönülsüz gözük-tükleri bir yol da, son işçi muhalefetine Thatcherite'nin itibarını geliştirmek ve desteklemek için yap-tıklarıdır. Bir yıldan fazla işçi Partisinde çalışanlar için yurda rahatsızca yaklaşan Yeni Sağ'ın yüksel-mesi bu tür meselelerin ortaya çıkışına sebep oluşturun.

Eğer işçilerin rolünü incelersek, son 10 yıldaki gelişmelerin kayıp halkasını keşfedebilir ve Thatch-erizm tezine alternatif bir açıklama yapabiliriz. Birkaç ay evvel Thatcher Mayıs 1979'da işçi hükü-meti krizdeyken iktidara geldiği zaman, sol kanat

teorisyenleri henüz muhafazakarların ilerleyişinin fikirlerinin olağanüstü bir dava olduğu üzerinde tartışıyorlardı. Thatcherizm kavramı ilk defa bir sosyoloji profesörü olan Stuart Hall tarafından, "otoriter halkçılık"ın bir çeşidi olarak tarif edildi. ("Sağın büyük hareketi" Marxism Today, Ocak 1979) Buna çok az bir zaman sonra "Marxism Today"ın editörü Martin Jacques tarafından, yeni bir çeşit global sağcılık tarifi eklendi. Muhafazakarların 1983'deki ikinci seçim zaferinden sonra, Thatcher'ın sırrı hakkındaki müzakereler işçilerin bozgununa bir açıklama bulmak isteyenler tarafından kop-ya edildi.

Son 10 yılda yapılan müzakerelere göre Thatcherizm tezi epeyce tutarsızdır. Bu farklı insanlara farklı şeyler anlamına gelir. Şimdi Thatcherizm tezinin geliştiği şu son 10 yıl içinde onun bir özeti yapalım.

Thatcherizm teorisyenlerini biraraya getiren 1983 tarihli bir kitapta Jacques ve Hall Thatcherizm orijinal ve resmi elemanları birbirine bağlayan özel bir politik güç olarak tarif ediyorlar. Serbest pazar liberalizmi ile organik vatanseverliğin muhafazakarlığını birleştirmeyi başarmıştır. (S. Hall ve M. Jacques, (eds), "Thatcherizm Siyaseti" 1983, s.10) Ekonomide Thatcherizm, pazarın ve şahsi teşebbüsün faziletlerini; devlet müdahalesi ve bürokrasinin kötülüğünü vurgular. Siyasette ise; vatanseverlik, kanun, nizam ve aile temaları gibi halkçı davalara dayanmıştır.

(HALK İLE)

Thatcherizmin sol kanat teorisyenleri onun son derece geniş bir politik çekiciliğe sahip olduğunu iddia ediyorlar. Teorisyenlere göre, pazarın mütecaviz inancı ve muhalif tarafgirliğe karşı itiraz seçiminin garip birleşimi, Yeni Sağ'ı çalışan sınıf içinde "halka ait köprübaşı" kurmaya zorladı. Hall: "Bir teorik idolojinin, halkçı bir deyim dönüşümü çok büyük bir siyasi başarıydı" dedi. (The Politics of Thatcherism, s. 28) Hall'a göre; Thatcher'ın serbest toplum anlayışını gündelik hayattaki deyimlere dönüştürmedeki kabiliyeti, bu ideolojinin işçi hareketinin en merkezi noktasında büyük bir tesir yaratması gibidir. ("Whistling in the void", New Socialist, Mayıs-Haziran, 1983)

Solun yeni düşünürleri, ısrarla Thatcherizmin garipliğini ve stratejisinin radikalliğini vurgulamaktadırlar. Hall, Thatcherizm üzerine olan ilk makalesinde; "Şahit olduğumuz, ender bir kapitalist devlet şekline karşı bir harekettir." Acaba muhafazakar siyasetindeki bu olağanüstü hareketi sağlayan ne?

Hall ve Jacques, Thatcherizmin yükselişini "hakim sınıf içinde hakimiyet kavgası" olarak niteliyor, tıpkı Yeni Sağ'ın İşçi Partisine ve ılımlı muhafazakarlara yaptığı gibi. Thatcher'ın Muhafazakar Parti liderliğine geldiği yıl olan 1975'i İngiliz siyasetinde buhran olarak kabul ettiler. Yeni Sağ'ın itibarı bir

kere pekiştikten sonra, görevi sadece hükümete ait gücü kazanmak değil, siyasi yapıyı yeniden şekillendirmekti.

Böylece Hall, Thatcherizmi; her cephede yapılan ideolojik müzakereleri kazanarak ve eski fikirler ile sınıf özelliklerini yok ederek "bir siyasi hakimiyet formu" geliştirmek için yapılan teşebbüs olarak tarif ediyor. Bu savaşın son amacı, İngiliz halkının kalbi ve düşünceleri için bütün sınıfları kapsayan "yeni bir sosyal blok" inşa etmektir. Yeni Sağ, bu bloğu meydana getirmek için halka bir "hayat felsefesi" sundu. Hall, tercih deneyimleri yapan ferdi tüketicilerin yeni kamu mülkiyeti ve özel mülkiyet demokrasisinin güçlü imajları için Thatcher yanlılarının geniş bir destek sağladığına inanıyor.

ZAMANI KAVRAMAK

Thatcherizm teorisyenlerine göre, Yeni Sağ tartışmanın kavramlarını öyle temelden değiştirdi ki, sol buna ya uymak ya da ölmek zorundadır. Muhafazakarların sahasında, Thatcherizmin ihmal edilmiş ideolojik boyutunda ve solun "geri kazanılmış" vatanseverlik ve bireycilik gibi temalarından hareket etmeliyiz. Thatcherizm nitelik bakımından diğer siyasi eğilimlerden daha kötü olduğundan beri, Thatcher'ın muhalifleri ile kiliseden Muhafazakarların muhaliflerine kadar herkesi seferber etmeliyiz.

Sol kanat düşünürleri, geçtiğimiz yıllarda sağ kanat düşüncesi gelişimi analizinin, yaşadığımız devirde yeni ve özel olanı tesbit etmek için kurulduğunu iddia ediyorlar. O zaman Thatcherizmi zamanın ve uzayın tamamen dışında tartışmalılar.

1979'dan beri yaklaşımları, Muhafazakar Parti siyasetindeki değişiklikleri, ekonomik sistemin değişen ihtiyaçlarından ve bunun için yapılan siyasetten ayırdı. Sağ'ın ideolojisindeki sınırlı toplanmalar, kapitalizmin 70'li ve 80'li yıllardaki talepleri onları Thatcher'ın fikirlerinden vazgeçmeye doğru itti.

Sonuç olarak bu fikirler hemen hemen mistik bir nitelik taşıyıp, toplumdan ayrılarak zamansız bir kuvvet kazandı. Asıl problem prensipte Thatcherizmle birlikte olan fikirlerin yeni olmaması. Yeni olanın ne olduğu, onların modern İngiliz siyasetindeki başarısıdır. Thatcherite olgusunun muhakemesini yapmak için, sadece Muhafazakar Parti siyasetinin konularını incelememiz yetmez. Bizim, son on yılda fikirleri geniş çerçeveli çizen, muhalefete karşı çok etkili ve kurumlar için çok çekici gerçek dünyadaki siyasi ve ekonomik durumu anlamaya ihtiyacımız var.

Hall, diğer radikal akademilerle "otoriter halkçılık" kavramı üzerine yaptığı müzakerelerde, kendisinin sadece ideoloji ile ilgili olduğunu söyleyip çalışmasında siyaseti ekonomiden ayırmanın haklılığını vurguluyor:

«Doğrudan doğruya siyasi hakimiyet şekillerinin sorunlarına hitap ediyor. Böyle yaparak, bilinçli ve düşünerek siyasi ideolojik boyutu ön plana çıkarıyor. Fakat Thatcherizm'in çok yönlü tarihi bir olgu ve tek boyutlu analizle açıklandığının kabul edilmesi çok gülünç olurdu.» ('Authoritarian populism: A Reply to Jessop et al', New Left Review 151, 1985)

Hall, ideolojiyi bağımsızca analiz etmenin uygun olduğunda ısrar edip, bunun Thatcherizm analizinin tamamlanmasında ve diğer boyutların kendi kısmi otoriter halkçılık kavramının yanında yer almasının gerekliliğine inanıyor. Fakat Marksistlere göre, bir teoriyi bağımsız boyutlarına bölmek ve ayrı ayrı incelemek, daha sonra onları kapsamlı bir anlayış haline getirmek imkansızdır. Bir problemin herhangi bir yönü ancak tam bir sosyal bağ kurularak anlaşılabilir. Hall'un yaklaşımının sonuçları onun Thatcherizm üzerine olan çalışmasında görülebilir. Olaya diğerlerinden ayrı bir şekilde bakarak, araştırmanın iç özelliklerini zorlamayı bırakıp olayı şekillendiren dış etkilere döndü.

SONRAKİ DÜŞÜNCELER

Geçtiğimiz aylarda, Hall ve beraberindeki düşünürler Yeni Sağ'ın ideolojisinin tarafsız köklerini, Post-Fordist devrin tarifi ile beraber analiz edip oluşturduklarını iddia ettiler. Thatcherizmi, toplumdan ayrı olmasından dolayı ideolojilerin toplamı olarak tarif ediyorlar. Şimdi on senedir, kendi orijinal fikirleri altında, ekonomik ve sosyal eğilimler hakkında yaptıkları gözlemleri birleştirmeye çalışıyorlar. Bu, sonraki düşünce Thatcherizm tezinin tek taraflılığını değiştiremez. Gerçek şu ki, onlar bir on yılın en verimli bölümünü burjuvazinin gelişen analizi için kapitalizmin gelişen ihtiyaçlarına müracaat ederek harcadılar, ve halâ bu analizin geçerli olduğunda ısrar ediyorlar. Post Fordizm tezinin, Thatcherizm için geç kalmış bir mazeret gibi kullanmaya çalışmaları, birbirine bağlılığından çok gizli ve geniş kapsamlı bir analiz olduğunu gösterir.

Düşünürler dikkatlerini dış dünyaya çevirdikleri zaman bile toplumun yüzeyinde olup bitenlerin izlenimleri, ticari düzendeki yeni eğilimler ve bazı insanların değişen hayat tarzları tarafından istila ediliyorlar. Bu durum analizi yüzeysel çarelere tutsak ediyor ve doğal olarak analiz sabit kalmıyor. Örneğin olarak, kapitalist dinamizmin ferdi israfına dayanan temeline tüketici kredilerindeki patlama yüzünden getirilen ani tedbirler ve kapitalist dünyadaki başka bir gerilemenin yaklaşması post-Fordist devirdeki son olaylardı.

* Thatcherizm tezi, eğer onu daha geniş rabitali kabul edersek nasıl ayakta kalır? Thatcher'ın fikirlerinin ender olmadığı yakında ortaya çıkar. Siyasetinin tuhaflığından çok etkileyiciliği onu ortaya çıkaracak.

Yeni sol Thatcherizmin neo-liberal ekonomik siyasetini, pazarı önemsemesi ve devlet müdahalesinin kötülüğünü; garip bir gidiş ve tutarlı bir felsefe gibi tarif ediyor. Muhafazakar Parti stratejisi henüz İngiliz kapitalizminin problemlerine sabit ve entellektüel bir icraattan çok, pratik ve çok güç cevaplar bulabiliyor.

Bazı zamanlarda Thatcher'ın Muhafazakarları deflasyon, rasyonalizasyon, özelleştirme ve refah devletindeki bazı frenleme politikalarını takip ettiler. Fakat bu politikaları onlar keşfetmediler. Thatcher ekonomisinin birçok özellikleri, ya 20'li yıllarda Britanya'da ya da (daha şiddetle) General Pinochet yönetimi altındaki çağdaş Şili'de uygulanan çeşitleridir. Sağ kanat eleştirmenleri bile Thatcherizmin garip bir ekonomik deneyim olduğunu iddia etmediler. Financial Times yazarlarından Peter Riddell, Muhafazakarların uyguladığı ekonomik politikanın öncülüğünün son işçi hükümeti tarafından yapıldığını belirtiyor: "Bir Thatcher deneyi varsa, bu Denis Healey tarafından başlatıldı." (The Thatcher Government, 1983)

Esasen Thatcher'ın ekonomik siyaseti kapitalist dünyanın problemlerine içgüdüsel cevaplar buluyor. Geçen iki yılda yaşanan kısa iyileşme yerini başlangıcı 15 sene öncesine dayanan uzun dönem gerileme hareketine bıraktı. Böylece onlar az veya çok bütün Batı Avrupa hükümetlerince kopya edildiler. Samuel Brittan, Thatcher'ın eski bakanı Leon'un kardeşi ve başka bir Financial Times yazarı 1985'de bu eğilime dikkat çektiler: «Batı Avrupa hükümetleri ister Almanya'daki gibi Muhafazakar, ister Fransa'daki gibi sosyalist olsunlar Thatcher'ın ekonomik siyasetini ülkelerinde kullandılar.» İngiltere'de ekonomik çöküşün ileri bir basamağı Thatcher hükümetini krizleri önlemek için sürati ayarlayıcı duruma sokabilirdi. Fakat gerileme, bütün Batı'da ve İngiltere'nin uluslararası rakipleri arasında benzeri politikayı uygulayanları da yakalar.

Başka bir fikir de Thatcher ekonomisinin tesirli olmadığıdır. Thatcherizm tezinin ikinci desteği olan, Yeni Sağ'ın yegane halkçı grup olduğu düşüncesine ne oldu? Gerçekten Thatcher sınıf bölünmesine üstün gelecek cazip duygular elde etmeye ve onları harekete geçirmeye çalıştı. Bu çeşit Muhafazakar Parti halkçılığı partinin kendisi kadar eskidir. Ulusal Muhafazakar Birlik ve Meşruti-yetçi Kurumlar, çalışan sınıflar içinde ilk defa 1867'de oylamaya katılacaklar için partiye güncel ve hareketli bir destek sağlamak amacıyla kurul-dular.

Muhafazakarlar uzun süre İngiliz toplumunun arka sınıflarının desteğini sağlamak amacıyla muhalif fikirleri savundular. Örnek olarak, Muhafazakarlar 20. yüzyılın başlarında İngiltere'nin milli gururu olan İmparatorluk rolüne müracaat ettiler. Muhafazakarlar, kararlarının namuslu bir İngilizin fakir Avrupalılar tarafından kirletilmemesi olduğun-

nu söyleyip İngiliz hayatının değişmez koruyucuları olarak kendilerini gösterdiler. (R. Mc Kenzie and A Silver, *Angels in Marble: Working Class Conservatives in Urban England*, 1968, pp.59-60) 1905'de bir tartışmada geçen bu büyük yalancı düşmanlığı, Thatcher'ın İngiliz ulusunun kara göçmenler tarafından batağa saplandığı demogojisine çok uymaktadır.

Sol kanat düşünürleri, Thatcher'ın küçük burjuvazi inançlarını ve pazar ekonomisi paketinin tuhaflığını, felsefi özelliğini mübalağa ettiler. "Popüler kapitalizm" için yaptıkları mücadelenin çekiciliğini hesap etmelerinden son derece etkilenmişlerdi. Bazı deliller halkın sola göre Muhafazakarlık ideolojisinden daha az etkilendiğini göstermiştir.

Genel vaziyetteki önemli değişimler fikrinin Thatcherizm idealleri ile gerçekte çok az bağlantısı vardır. 1987'de "İngiliz Sosyal Durumu" adlı raporu ele alabilirsiniz. Bu raporda, Thatcher'ın 3. genel seçim zaferinin anahtarının Thatcher'ların geneldeki değerleri değil de, "1985-1986 yıllarında seçim bölgelerinde yaşanan ekonomik durumdaki keskin ilerlemelerdir" deniyor. (R Jowell, S Witherpoon and L Brook (eds), *British Social Attitudes: The 1987 Report*) Birçok insan hızlı bir ekonomik iyileşmeye dayanarak muhafazakarlara pratik destek sağlamıştır. Fakat bu insanlar Thatcher'ın ideolojik prensipleri hakkında ikna edilememişlerdir. Araştırmacılar "Thatcher'ın siyasi inkılabı yanında, onunla aynı derecede, genel vaziyetteki bir inkılap da uzak değildir" demişlerdir.

Geçen ay yayınlanan 1988 incelemesinde, az da olsa "girişimci kültürün" halkın fikirlerine gömülmüş olduğunun delilleri bulunuyordu. Birçok savunmacı, daha az devlet harcaması, sağlık kuruluşlarının özelleştirilmesi, hisse senedi sahiplerinin hakları ve müteşebbislerin menfaatlerinin semeresini alması gibi fikirleri hoş karşılamamaktadır:

"Halkın sadece azınlığı bu fikirleri benimsedi, diğer kısım son sekiz yıldır yapılan nasihatlerden ve eleştirmenlerin çoğunun Thatcher'ın çok büyük liderlik özelliklerini kabul etmesine rağmen yine de bıktı. Herhalde 1983'ten beri ... İngiliz halkı "girişimci kültürün" gayelerinden gittikçe daha çok soğur hale geldi. Durumun hareketi çoğaldıkça, "Thatcher inkılabı"nın temel doktrini daha az sempatik hale gelmeye başladı." (Jowell et al, *British Social Attitudes: The 1988 Report*)

Daha birçok benzer delil var, Thatcher'ın kazandığı her seçimde Muhafazakar Parti oyları az da olsa düşüyor. Fakat, Hall bunu kabul etmeyecek geçen yılki seçimden beri Thatcher esrarını canlandırmakta direniyor: "Thatcherizm geniş kesimleri elinde tutmaya devam ediyor çünkü, nüfusun büyük bir bölümünde (İşçi Partisi seçmenlerini de ihtiva eden) Thatcherizmin politik ve ideolojik kökleri halâ durmaktadır. (Thatcher's Lessons, *Marxism Today*, Mart 1988) Tabii ki Muhafazakar-

lar halâ iktidardadır. Fakat halâ "Thatcherizmin politik ve ideolojik kökleri için" bir çabalama kanıtı var ve biz muhakkak ki açıklama için başka bir yere (muhalefetin başarısızlığına) bakmalıyız.

Thatcher'ın mücadelesi savaş sonrası İngiliz hükümetlerinin kurallarından radikal bir ayrılışı hedeflemiştir. Bunun sebepleri, Muhafazakar Partinin yönetici sınıfının değişmesi ve İngiliz seçmenlerinin değişen hayat tarzlarından çok İngiliz kapitalizminin değişen ihtiyaçlarında yatmaktadır.

NASIL BİR KRİZ?

Baştan beri Hall ve Jacques, Thatcherizmin "hakimiyet için savaş", "hakim blok" ve "krize çözüm"den çıktığını tartıştılar: "O, bir hakimiyetin tanınmış çeşitlerinin, kanunların eski şekillerinin önceki ideolojik tavırların, tutulması gittikçe zorlaşan bağlaşımların kriziydi." (Thatcherizm: "Breaking out of the impasse". *Marxism Today*, Ekim 1979) Muhafazakar Partide, 60'lardan beri Yeni Sağ'ın şekil almasını sağlayan bir çeşit kriz hüküm sürüyordu. Povellizm, Keith Joseph, Rhodes Bayson ve Ulusal Cephe'nin görünüşte Thatcherizmden beklentileri vardı.

Muhafazakar Parti'deki değişim tahminleri çok öznel idi. Bir savaş vardı, fakat içten içe sürmüyordu. Toplumun dış gelişmesinin cevapları için değil de; öncelikle İngiltere'nin ekonomik çöküşü ve iyi organize edilmiş bir çalışan sınıfı ilgilendiren problemler için savaşıyordu. Bu Muhafazakar Partinin değişen gerçeklere göre yaptığı ilk ayarlama değildi.

Uyma yeteneği, İngiliz yasa koyucu sınıfının en önemli özelliklerinden biri olmuştur. 1900'lerin başında Muhafazakar Parti kuvvetini iki yeni probleme cevap bulmak için yoğunlaştırdı. Bunlar, önemli bir siyasi güç olarak çalışan sınıfın kurtulması ve imparatorluğun uluslararası rakipleri olan Almanya ve ABD gibi devletlerle karşılaşılacak problemlerdi. Muhafazakar Partinin 1920'li yılların başında eski bir aristokrat klüp havasından modern bir kapitalist makine haline dönmesi, değişen sosyal durum karşısında İngiliz siyasi sınıfının esnekliğinin bir kanıtıdır.

Muhafazakarlar daima isimlerini temsil eden liderler ortaya çıkardılar. Parti içinde, serbest teşebbüs taraftarları ile daha çok devlet müdahalesini destekleyenler, "tek grup" Muhafazakarlar olarak birlikte bulundular. Her iki taraf da sistemin gereklerine uygun politikaları ile birlikte kapitalist sınıf tarafından ihtiyaç duyulduğunda çağrıldı.

50'li yıllarda ve 60'ların başında, savaş sonrası karışıklığı süresince Muhafazakarlar Harold "halkımız hiç bu kadar iyi olmamıştı" Macmillan gibi çoğunluk politikacılar tarafından yönetildiler. Manzara, yasa koyucu sınıfın, ekonomi nisbeten iyiye giderken, büyük miktarlarda ulusallaştırma ve sendikalarla beraber çalışmayı istediğini yansıtıyordu. 70'li ve 80'li yılların sonunda Margaret "başka al-

ternatif yok" Thatcher devri vardı. Ekonomik kriz ve sosyal mücadele Muhafazakarların kuvvetinin değişmesini doğurdu. Kanundan çoğunluk yüzleşmesine dönüşüm İngiltere'nin çöküşünü durduracak ani tedbirleri kanun koyucu sınıfın bir an önce alması ihtiyacını gösterdi. Thatcher'ın atılan ve aceleci tavrı bugün İngiliz kapitalizminin ihtiyacına en uygundur. Bu onun şahsi yardımudur.

İLKÖNCE HEATH

Thatcher'ın yerini anılmanın anahtarı, yakın tarihte kendi hükümeti ile 70'li yılların başında siyasi çoğunluğu ortadan kaldıran selefi Edward Heath hükümetini karşılaştırmakta yatar. Heath, borçlarını ödemeyen endüstrilere devlet yardımını derece derece indirmeye başladı; devlet harcamalarını kısma-ya çalıştı; kazançlı bir siyaset empoze etti ve sendikaların güçlerini ezmeye çalıştı. Başarısız oldu ve utanç içinde bir U dönüşü yapmaya zorlandı. Heath'in son bozgunu 1974'de ve 10 yıl sonra Thatcher'ın üzerlerinde bir zafer kazanacağı Milli Maden İşçileri Birliği'nin elinden oldu.

Solun yeni teorisyenleri, Heath'in yüzleşilmiş deneyimleri ile uzlaşmakta ve kendi mücadeleleri olan Thatcherizmin tamamen yeni bir gelişme olduğu hakkında problemleri vardır. Bir kere daha öznel açıklamalara dönmeye zorlandılar. Böylece Jacques, Heath'in "Thatcher öncesi pozisyondan geniş bir birleşme yanlısı yaklaşıma" döndüğünü gözlemiş fakat bu tam dönüş için herhangi bir açıklama öne sürememiştir. Bu neredeyse Muhafazakar parti liderinin bir sabah kalkıp, fikrini değiştirmesi gibi bir şeydir.

Başka bir düşünür Andrew Gamble, Heath hükümetinin "sosyal demokratik çoğunluk hudutları içinde çalışmak için yaptığı son atak olarak görülebilir" olduğunu iddia etmiştir. Bu zamanında solun Heath hükümetini yargıladığı şekilde çok uzaktan gelen bir haykırış gibidir. Heat iktidara geldikten bir sene sonra, Robin Blackburn onu samimi sayılabacak sözlerle tarif etmiş:

"İngiliz kapitalizmine eski mevkini iade etmek için bir strateji düşünülmüş, böylece İngiliz burjuvazi siyasetinin çekingenliğini atmaya karar vermiş (eski dostlar ve eski gelenekler hakkındaki duygusallığını) ayrıca İngiliz çalışan sınıfının çekingenliğini kullanmıştır (parlamentarizmini ve ekonomisini)..."

"Her ne kadar Heath hükümetinin ekonomik siyaseti, İngiliz emperyalizminin çöküşü üzerinde sihirli etkiler yapmayacaksa da, büyük bir ihtimalle onlar, ilgisiz yardım birleşmeleri, bürokratik ittifaklar ve bütün savaş sonrası işçi ve muhafazakar parti hükümetleri tarafından kullanılan nasihatlerden daha büyük mantıksızlıkları ortadan kaldırmaya çalışıyorlar." (The Heat government: A new course for British capitalism, New Left Review 70, Kasım/Aralık, 1971)

Blackburn, temel elemanları olmasına rağmen "Heathism" gibi bir teori kurmadı. Heath'in önemi, yeni bir süpürge gibi, savaş sonrası duygusal siyasi kanun metodlarını "mantıksız" devlet müdahalesi ekonomisini silmesidir.

Bu, Thatcherizm tezinin ender bir olayın yeni bir analizi olduğunu iddia edenler için biraz sıkıcıdır. Onlar sadece ya Heath'i bir sosyal demokrata çevirmek için tarihi yeniden yazabilirler, ya da iki Muhafazakar liderin şahsi tabiatlarını vurgulayabilirler. Heat'in yapmaya çalıştığı şeyleri Thatcher'ın derhal yaptığı gerçeği, bütün Thatcherizm tezi hakkındaki şüpheleri ortaya çıkarır. Soru şu: Heath'in başarısız olduğu yerde, Thatcher neden başarılı idi? Cevap Muhafazakar partikedik gizli hareketlerde değil, her iki liderin de kullandığı politik ve siyasi havanın karşılaştırılmasının altında yatar.

ÇOK FAZLA, ÇOK YAKINDA

Heat'in serbest pazar ve sendika muhalifi "inkilabı" çok zamansızdı. 1970'de seçildiği zaman hükümeti, İngiliz kapitalizminin uzun zaman eski tarzda gidemeyeceğini anlamıştı. Çoğunluk hakkında çıkarılan kanunların, İngilterenin başaşağı giden ekonomik çöküşü ile ayağı kaydırılıyordu. Heath, devlet harcamalarını kısacak, endüstriyi düzeltecek ve sendikaları yumuşatacak sert bir hükümete ihtiyaç olduğunu gördü. Maalesef 70'li yılların başında bu projeyi düşünmek tamamlamaktan çok daha kolaydı.

Heat'in bu planlı hamlesine en büyük engel çalışan sınıftı. İşçiler genellikle iyi organize olmuş, kavgacı ve inançlı insanlardı. Çalışan sınıf elde edilmedikçe Heath'in teklifleri ölüme mahkûmdu. Öyle olduklarını, Heath'in ücretleri düşürmek ve sendikalar üzerinde kanuni kontroller kurmak için yaptığı girişimleri endüstriyel hareket dalgası gibi yok ederek isbat ettiler. Kapitalist sınıf bile Heath'in Rolls Royce gibi devlet desteğindeki rezil U dönüşüne yardım eden işlerden biriydi. 1974'de iş toplumu İngiliz Endüstri Konfederasyonunda genel seçimlerde İşçi Partisinin desteklendiğinin açıklanması Heath'i şok etti.

The CBI'nın şeflerinin inancı İşçi Partisinin en iyi olabileceğinin ispat edildiği idi. 1974-1979 arasındaki işçi hükümetleri Heat ve Thatcher arasında esaslı bir bağ kurdular. Harold Wilson ve sonra James Callaghan'ın yönetimi altındaki işçi partisi çalışan sınıfa modern kapitalist ekonominin acı gerçeklerini öğretiler. Heath yönetimi altındaki partinin sendika liderleri ile olan sıkı bağı tolerans göstermeyen kanunlardan kurtulmasına imkan sağladı. İşçi partisi ücret kontrollerini zorladı, devlet harcamalarını kamçıladi ve toplu işsizliğin artmasına seyircilik ettiler. Çalışan sınıf bütün bu saldırılara "hoşnutsuzluk kışı" ile karşı koyunca İşçi Partisi sendika muhalifi bir kampanya başlattı. Fakat bu Thatcher'ın işçi hareketindeki şiddetli atağına zemin hazırladı.

İŞÇİ PARTİSİNİN KATKISI

İşçi Partisinin aradaki iktidarı olmasaydı, Thatcherizm anlamsız olurdu. İşçi Partisi İngiliz toplumdaki güç dengesini iş verenlerin lehine çevirmemişti. Bu Thatcher'ın Heath'den neden daha başarılı olduğunun küçük bir sebebi idi. İşçi Partisinin ekonomik siyaseti milyonlara çetin hayat şartları hazırladı. Onlar da Thatcher'ın daha evvel kullandığı; sert bir kapitalist yönetimden başka alternatif yok; mesajını yayıyorlardı. Bu gibi çıkışlarda İşçi Partisinin hareket noktası olan sendika kuvveti, aile ahlakı, cinayetler, eğitim seviyeleri; Thatcher'ın muhalif fikirler etrafında kendi keskin halkçı kampanyasını başlatması için uygun ortamı oluşturdu. İşçi Partisinin başarısızlığı, ekonomide ve toplumda eski kollektivist devlet müdahalesi metodlarının tükendiği gerçeğinin reklamını yaptı. Sahne Thatcher için düzenlenmişti.

Thatcher Hükümeti işçilerden devraldığı bu durumu sonuna kadar kullandı. Sendikaları ve üçlü yapıları devlet işlerinin konuşulduğu TUC'da topladı. İşçi sınıfıyla doğrudan ve zorlu bir ilişki kurdu. Ülkeyi düzenlemeyi daha fazla geciktirmemeleri gerektiğini anlayan kapitalist sınıf Heath'e vermediği yardımı Thatcher'a verdi. Böylece kurumların tavırlarında değişiklikler ortaya çıktı. Eğer siyasi ortam geçen İşçi Partisince hazırlanmamış olsaydı, bu yeni tavırları desteklemek mümkün olmayacaktı.

Thatcher'ın asıl başarısı yeni fikirler üretmek değil, daha önce tabu sayılan siyasetleri uygulayabilmesidir. Bu birazda muhaliflerinin zayıflığına da dayanıyordu. İşçilerin yaptıkları Thatcher'lı yıllar için ortam hazırladı ve eski alternatifleri itibardan düşürdü. İşçi Partisinin etkili muhalefeti Thatcher'ın bozulmaz görüntüsüne kuvvet verdi. 1983'de Neil Kinnock'un liderliğe gelmesinden beri işçiler Thatcher'ın konularına yaptıkları eleştiriler, Thatcher'ın tamamen haklı olduğunu tasdik etti. Bu, solun uzlaşmayı çok zor bulup tanımamayı tercih etmesinin sebebidir.

Thatcherizm tezinin çarpıcı bir özelliği işçilerin yardımının ihmal edilmiş olmasının Thatcher'lıların itibarına tercih edilmiş olmasıdır. Thatcher'ın hakimiyetine, işçilerin sıradan halka uyguladığı programın yersizliğinde bir açıklama aramaktansa, Thatcherizm teorisyenleri Muhafazakar siyasetin işçi sınıfı üzerinde toplu bir çekiciliği olduğunu ileri sürdüler. Bu analiz İşçi Partisi liderlerine çekici geldi çünkü analiz, Muhafazakar hakimiyetin sebeplerini İşçi Partisinin kontrolüne dayanarak açıklıyordu. Labourizm'in feci etkilerine hesap vermekten kaçan bir teorinin işçi sınıfına ne gibi bir yararı olabilirdi ki?

REHAVET

Düşünürler İşçilerin seçim bozgunlarını kendi siyasi programlarının başarısızlığından çok Thatcherizmin bir sonucu olarak görüyorlar. Belki de bu

70'li yılların başında bu programı ifade eden sol kanat akademisyenlerine bir şeyler yaptırabilir. Eğer İşçi Partisi siyasetinde işçi sınıfı deneyimini araştırarak olurlarsa, 70'lerdeki sert hükümeti, 80'lerdeki düşüncesiz muhalefeti ve Thatcherizm tarafından uyutulandan daha çok Labourizm tarafından reddedilen daha çok insanla karşılaşacaklar. Thatcherizm'de en fazla alışılmamış güçler ve toplumdaki alışılmamış değişiklikler keşfedecekler. Labourizm'in ise delilik olduğunu kabul edecekler.

Üçüncü seçim bozgunundan sonra Thatcherizmin fikir okulu İşçi Partisinin çöküşünün dönüşümlü olduğunu kavradı. Teorisyenleri bir kere daha işçilik siyasetini açıklama arayışına girdiler. İşçi Partisinin çöküşünün, kollektif bir varlık olan işçi sınıfının kayboluşunu yansıttığına değil, Post-Fordizm analizinin içinde bulunan bir fikre karar verdiler. Fakat çalışan sınıf kaybolmamıştı. Yaptıkları değişik işlerden, sürdürdükleri hayattan nefret ediyorlar. Nüfusun büyüklüğü işverenler tarafından genel işletme deneyimini bölüyordu. Değişen mümkün olan politik anlayışları ve burada kesin olan faktör işçiciliğin başarısızlığı. Örnek olarak bugün insanlar kendi problemlerine kendilerinin cevap bulmaya çalışmalarında görülen istekliliği halka ait kapitalizmin cazibesinden çok resmi işçi hareketinin kollektif fikirlere inanmamasına borçludur. Thatcherizm kavramının teorisyenleri, İngiltere'de oluşan yeni siyasi güç dengesini açıklıyor. Buna göre aşırı muhafazakar sağın yeteneği yeni bir çağın anahtarı olacak. Sonuç olarak, Muhafazakarların başarısı, halkın desteğini arayan her hareket için başlangıç noktası teşkil edecek. Bundan dolayı Thatcherizm'le birleşen uygun temalara ihtiyaç var. Bundan başka, eğer Thatcherizm İngiliz toplumunu değiştirirse bunu yeni bir arayış içine giren ve ilerici hareketler takip edecek.

Düşünürler, Thatcherizmin nadir özelliğini ideolojik tesirine bağlayıp, şu konuyu tartıştılar: "Eğer onu değiştirmek istiyorsak aynı sahada örgütlenmek zorundayız." (Hall and Jacques, The Politics of Thatcherism, p.39) Hall'un itirazına rağmen bu Thatcherizmi olduğu gibi kabul etmek değildir. Pratikte tartışmaları, sola daha üstün bir siyasi hava yaratmak içindir. Örnek olarak, Güney Atlantik savaşıdan kısa bir süre sonra, İngiliz vatanseverliğinin muhalif karakteri Arjantine karşı şovenist gösteriler yaptı. Profesör Eric Hobsbawm sola yaranlanması için seslendi: "vatanseverliğin siyasi potansiyeli" ve "milli çıkarlar ve milli birlik hakkında daha ciddi ve daha yaratıcı düşünmelisiniz." (Falklands fallout, Marxism Today, Ocak 1983) Tıpkı bugünkü gibi Thatcherizm teorisyenleri kapitalist pazarın hür potansiyelini keşfedenler arasında önde geliyorlardı. Başka bir alternatif bulmanın imkansız olduğunu düşünecek kadar, Thatcherite ideolojisinin gücüyle uyutulmuş gözüküyordu. Bunun yerine kapitalist yararları ve zulümleri ile daha iyi birleşebilecek siyasi fikirlere daha modern şekil

verme arayışına girdiler.

Yeni Sol'a göre, Thatcherizm yeni bir sosyal blokun bağlarını kurma yolunda. Bu blok toplumdaki çeşitli sosyal kuvvetleri kapsıyor ve sınıf sınırlarını yok ediyor. Biz bu hareketi bozguna çevirecek geniş bir seferberlik istiyoruz. Hall solun kendi varolan temelinin arkasında hareket etmesini istiyor: "her hususta toplumla kendini, anahtar çıkışlardaki stratejik çoğunlukları ikna etmek için, genelleştir." (Faith, hope or clarity, Marxism Today, Ocak 1985) Hall bunun işçi sınıfını terketmek anlamına gelmediğinde direniyor ve yalnız sınıf politikasının yeni bir şekil alacağını söylüyor. Aslında bu onların deyimiyle ılımlı güçlerle müttefik aramak demek oluyor.

İşçi partisinin üçüncü başarılı genel seçim bozunundan beri, daha da çok hale gelen düşüncüler tarafından müttefikler aranmaya başlandı. Bu şene Jacques işlerini geleceğe göre düzenledi: "Başarı şansı için muhalif hareket sadece merkezi değil kenarları da, daha iyi bir deyimle Heseltine gibilerini de içimize almaya çalışmalıyız" (News and Views, Haziran 1988)

Kampanyamızı eski savunma bakanı Michael Heseltine'a kendimizi sevdirmek için kuralmalıyız. O Falklands Kalesini inşa etmiş, birlikleri Molesworth

barış kampına savaşa yollamış ve Thatcher kabinesine maden işçilerinin grevi sırasında yardımcılık etmişti. Bunlardan başka Thatcherizm tezinin muhalif neticelerini ortaya çıkarmıştı.

Thatcher'ın yönettiği saldırı ne bir ulusun ne de bir partinin en azından bir politikacının özelliği değildir. Bu kapitalist sistemdeki krizin bir sonucudur. Thatcher beynelmilel bir eğilimin özel bir parçasının ifadesidir. Bu Reaganizm, Mitterrandizm, Kohlizm veya Gonzalezizm hakkında konuşmak gibi birşey olurdu. Thatcherite siyasetindeki bizim kimliğimiz, kapitalist kanunun bugün olması gereken şekil demek, İngiliz kapitalizmini yönetmeye çalışan her politikacı, Kinnock ya da Heseltine, benzer bir yol izlemeye zorlanacak demektir. Bizim yüzyüze geldiğimiz problem özel bir parti değil, sistemin kendisidir. Marxizmin temel özelliği toplumda meydan okuma gücünü içinde taşıyan işçi sınıfıdır. Bu tartışmayı gelecek sayılarda geliştireceğiz.

Thatcher yıllarında birçok şeyin değiştiğini kabul etmek gerçekten gereklidir. Living Marxism'in Ocak baskısı bazı önemli değişmelere büyük yer ayırmıştır. Burada görebileceğimiz bir gelişme de Muhafazakarlar için düzenlenen şeylerde İşçi Partisinin keşfedilen rolüdür. Bu Thatcherizm teorisini ortaya koyanların uzlaşmadığı kayıp halkadır.

Busch Jaeger

*Buş yeger okunur

Üstün
Alman
Teknolojisi

T

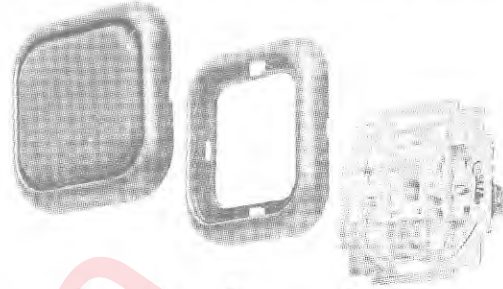
etsan Pazarlama tüm dünyanın tercih ettiği bir markayı sizlere teklif ediyor.

Üstün Alman Teknolojisi ile üretilen **Busch Jaeger** anahtar prizler şimdi çok özel fiyatlarla Türkiye'de.

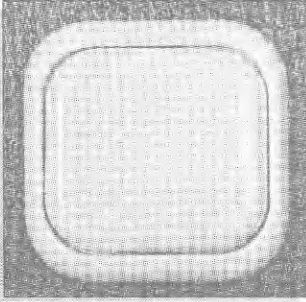
Artık eskiyi sökün,
Busch Jaeger'i takın.
Eviniz değişsin...

Hepsi 3 parçalı:

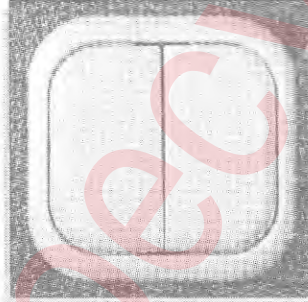
Ana aksam buatın içine yerleştirildikten sonra kapak ve çerçeve ve klipsler sayesinde kolayca monte edilir. Artık evinizi boyarken anahtar prizleride boyamayacaksınız.

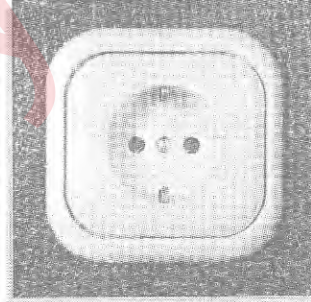
emniyet, konfor, ekonom

LX siva altı anahtar

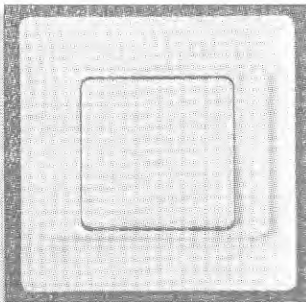

LX siva altı komütatör

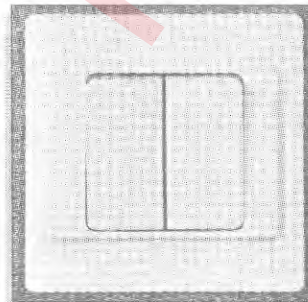

LX siva altı topraklı priz

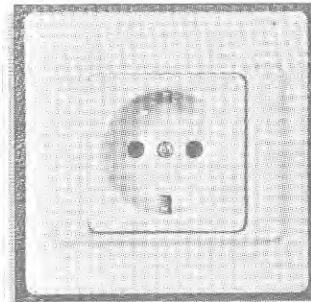
Diğer modellerimiz ve ithal serilerimiz için bölge müdürlüklerimizi ve bayilerimizi arayınız...

LİSSA siva altı anahtar

LİSSA siva altı komütatör

LİSSA siva altı topraklı priz

AVM HOLDİNG KURULUŞUDUR

MERKEZ

Yılanlı Ayazma Sokak, No.12
34020 Davutpaşa-İstanbul
Tel: 567 47 90 - 94
Telex: 30106 dize-tr
Telefax: 577 03 79

BÖLGE MÜDÜRLÜKLERİ

MARMARA BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

İSTANBUL BÜRO:

Yılanlı Ayazma Sokak, No.12
34020 Davutpaşa-İstanbul
Tel: 567 47 90 - 94
Telex: 30106 dize-tr. Telefax: 577 03 79

BURSA BÜRO:

Ahmet Hamdi Tanpınar Cad.
Öndül İşhanı No: 17/18
Kat:2 Bursa
Tel / Fax: (24) 23 13 91

İÇ ANADOLU-KARADENİZ BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

İstanbul Cad. 110 İskitler-Ankara
Tel: (4) 341 21 26 (3 Hat)
(4) 342 03 01
Telefax: (4) 341 57 34
Telex: 44302

EGE-AKDENİZ BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

1379. Sok. No: 59/B
211-212
Alsancak-İzmir
Tel/fax: (51) 19 59 76
Telex: 52238

GÜNEYDOĞU DOĞU ANADOLU BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

Atatürk Bulvarı, Uğurlu Paşı
No: 110 Adana
Tel: (71) 17 23 07
Telefax: (71) 13 57 39

DEĞİŞEN DÜNYA VE GÜÇ

Yavuz Gökalt YILDIZ,

İ.Ü. İktisat Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Araştırma Görevlisi

1980'lerin sonunda başlayan ve daha on yıllar sürecek değişimler, yeni bir uluslararası sistemin başlangıcıdır. Bu değişimler, ulusal ve uluslararası politikaların değişimini ve "yeni politikaların" belirlenmesini gerektirmektedir. Doğu ülkelerinde değişimler sürerken Kuveyt krizi ile başlayan sıcak savaş bu gelişmeleri çok boyutlu duruma getirdi. Uluslararası örgütlerin ve uluslararası sermayenin ulusal/uluslararası politikalar üzerindeki etkilerinin ve işlevlerinin gözden geçirilmesi bir zorunluluk oldu. Uluslararası alanda meydana gelen değişimlerde ulusal ya da uluslararası sorun ayrımı yaparken neyin neyi etkilediğini çok iyi ayırt etmek gerekir. Günümüz uluslararası ilişkilerinde bu ayrım giderek güçlenmektedir. Bu konuda temel güçlük, uluslararası ilişkileri ulusal politikalar ile karşılaştırdığımızda ortaya çıkar. Uluslararası ekonomik ilişkiler, ekonomik olmayan ilişkilerle birbirlerini karşılıklı olarak etkileyebilmektedir. Görünüşte "siyasal" ya da "kültürel" nitelikte olan bir ilişkinin asıl nedeni "ekonomik" olabilmektedir.

Uluslararası ilişkilerden doğan hareketleri inceleyenler, öncelikle bu hareketlerin devletlerin -ya da hükümetlerin- kararlarına etki derecesini ve devletlerin -ya da hükümetlerin- bu hareketleri ne derece kontrol edebildiğini araştırmak gerekir. Uluslararası alanda beliren her otorite, kendini ortaya çıkaran güç kaynakları ile yakından ilgilidir. Bu durum aynı zamanda sebep-sonuç ilişkisini de oluşturmaktadır.

Doğu-Batı arasında başlayan yeni süreç, mevcut uluslararası ekonomik sistemi değiştirmedir. Sistem, az sayıda sanayileşmiş ülkelerin karar ve denetimi altında işlemektedir. Uluslararası sermayenin etkisi doğrultusunda biçimlenmektedir. Ekonomik güvenliğin sağlanamadığı bir dünyada sürekli bir barış sürecinin sağlanması da güçtür. Bu olumsuzluğa karşı, uluslararası ekonomik ve siyasal güç yapısının ülkeler arasında daha dengeli bir şekilde dağıldığı, çıkarların karşılıklı korunduğu, zengin ve yoksul ülkeler arasında adil ilişkilere dayalı yeni bir sistemin yaratılması uzun zamandan beri düşünülmektedir. Bu düşünce, Birleşmiş Milletler (UNCTAD) bünyesinde G-77'ler grubu ile Bağlantısız Ülkeler grubu tarafından çeşitli toplantılarda dile getirilmiştir. Ayrıca ulusal ve uluslararası düzeyde bir çok kuruluş da bu alanda çalışmalar yapmışlardır (1). Böyle bir sistemin kurulmasının nasıl bir toplumsal örgütlenme seçeneği gerektirdiği güncelleşmiştir. Kurulması düşünülen sistemde devlet mi iş dünyasına hizmet edecek, yoksa ikisinin dışında başka bir seçenek mi gerekecektir? Sorun bu çerçevede "ekonomik kuram yeterlimidir"den, "ekonomik koşulların siyasal sonuçlara etki yapıp yapmayacağı" şekline dönüş-

mektedir.

Gözlemcilerin çoğu ortaya çıkan uluslararası ortama en uygun olarak "çok kutuplu sistemi" öngörmektedirler. Bazı araştırmacılar ise, uluslararası sistem ve ittifak örgütlerinde meydana gelen değişikliklerin global politikalarda "dengeyi yeni bir kaynağı" olabileceğini ileri sürülmektedirler. Bu değerlendirmelerin eksikliği Körfez krizi ile belirginleşti. Savaş, uluslararası güç dengesinin belirleyici öğelerini ortaya çıkardı. Çok sayıda ülke ABD liderliğinde biraraya geldi. Bu hareketin yasalığını ise B.M. Güvenlik Konseyi kararları sağladı. Sovyetler, ABD ile uyum içinde olabildiği sürece etkili olabildi. Uluslararası sistem açısından bunun anlamı, "çok kutuplu" olarak tanımlanan dünyada ABD'nin herhangi bir amaç doğrultusunda birçok ülkeyi biraraya getirebilecek "tek kutuplu" güç olarak ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle ABD'nin gücünün kaynağı nedir sorusu önem taşımaktadır.

Günümüzde uluslararası ilişkilerde "güç" ögesi neyin belirlediği önemlidir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru yapılan birçok araştırmada, askeri ve ekonomik gücün belirlenmesi, metal ve minerallerin kimler tarafından denetlendiğine bağlandı. XX. yüzyılın sonuna doğru hammadde ve ağır sanayinin daha az kritik gösterge olacağı ileri sürülmektedir (2). Uluslararası politikada geleneksel yaklaşımlar ise, ABD'nin süper güç olma özelliğini koruyacağını öngörmektedirler. İleriye dönük böyle bir öngörüye yalnızca geleneksel güç kaynakları belirlenmez. Denetimde tutulan kaynakların yanı sıra değişen davranışlar ve bilgi egemenliğini de göz önünde tutmak gerekir.

DEĞİŞEN DÜNYA

Günümüzde devletler, uluslararası ilişkilerdeki değişimin etkisi ve baskısı altındadırlar. Bu etkileşim toplumları derinden etkilemektedir. Uluslararası ekonomik ilişkiler belirleyici duruma gelirken, kendi kendine yeterli bir ekonominin yaratılması oldukça güçtür. İletişim ve ulaşım teknolojisinin gelişmesi, dünyayı bir ekonomik bütün haline getirmektedir. "Yerli-yabancı sermaye" ayrımı önemini kaybederken, sermaye evrensel bir nitelik kazanmıştır. Ulusal ekonomiler uluslararası sermayenin baskısı altındadırlar. Bu ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar da nicelden çok nitel bir özellik taşımaktadır.

Bu değişiklikler bütünüyle yeni değildir. 1970'lerin başında, büyük şirketler ve farklı boyutta politik gruplar uluslararası sınırları zorlayan aktörler olarak ortaya çıktılar. 1979'da Sovyetler'in Afganistan'ı işgali ve İran'daki ABD elçiliğinin basılması, geleneksel askeri kuvvet kullanma politikası ile uluslararası güç dengesinin yeniden yapılanmasını gündeme getirdi. 1980 ABD başkanlık seçimleri stratejisi bu politikaya uygun olarak belirlendi. ABD, silahlanma harcamalarını artırdı ve silahların sınırlandırılması ya da kontrolü girişimleri

yavaşladı, hatta durdu (3). Nükleer tehdit ve silahlanma yarışı, dünya kamuoyunda korku ve endişeleri yükseltti. Askeri kuvvet kullanmaya yönelik müdahale politikaları yeniden düzenlendi. Askeri ittifakların stratejileri de bu politikalara uygun olarak yeniden belirlendi (4). 1986 sonrasında ABD ile SSCB arasındaki ilişkilerde "yumuşama" başladı. Ticari ve mali konularda ilişkiler arttı. Diğer yandan 80'li yıllarda dış ticaret açıkları ve uluslararası borçlar, hükümetler üzerinde baskı unsuru oldu. Bir anlamda 1970'ler ile 1980'ler arasındaki karışıklık, uluslararası sistemin iki temel gücünü temsil eden ABD ve SSCB arasında bir anlaşmanın yeniden oluşturulmasına temel oluşturdu.

Bu değişimleri "gerçekçi" ve "liberal" uluslararası politik yaklaşımlar açısından incelersek; gerçekçi yaklaşım güç ögesini, özellikle uluslararası sistemde askeri kuvvet kullanmaya dayalı politikalara dayandırmaktadır. Bu yaklaşım uluslararası ilişkilerde -değişmez gibi görünse de- egemen taraf olurken, liberalist uluslararası politika yaklaşımı ikinci düzeyde kaldı. Değişimler bu alanda yaklaşımlar üzerinde de etkisini gösterdi. Liberal yaklaşım, değişken güç kaynakları, sosyal ilişkiler, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve hükümetlerin ekonomik ve siyasal kararları üzerinde uluslararası örgütlerin etkisi ile daha ilgili olmaya başladı. Gerçekte bu iki yaklaşım, uluslararası ilişkilerde birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Gerçekçi yaklaşım, garanti edilme açısından ulusal çıkarı ele alırken, liberal yaklaşım da, karşılıklı bağımlılığın, uluslararası kurumların ve düzenlemelerin ulusal çıkarları etkileme derecesine önem vermektedir. Devletlerin ulusal çıkarlarını neye göre ve nasıl belirledikleri, ulusal çıkarların nasıl değiştiği gerçekçi yaklaşımda güçsüz bir nokta olarak kalmıştır. Liberal yaklaşım bu eksikliği tamamlamaya çalışmaktadır. Gerçekçi yaklaşıma göre, uluslararası sorunların çözümüne ilişkin politikaların hükümetler üstü bir düzeyde oluşturulması gereklidir. Böyle bir durumda gücün hangi amaç için kullanılacağı önemli olmaktadır. Hükümetler üstü politikaların oluşturulması ekolojik sorunların çözümünde geçerli olabilir, fakat devletler üstü politikaların global alanda yaptırımlara bağlı olarak uygulanması oldukça güç görünmektedir.

Askeri güç dengesine dayalı geleneksel gerçekçi yaklaşım, uluslararası alanda meydana gelen değişimlerin çözülmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliğin liberal yaklaşımın öngörülleri ile tamamlanacağı iddia edilmektedir. Günümüzde uluslararası politikanın aktörü olarak "hükümet dışı aktörlerin" önemi artmaktadır. Bu çerçevede uluslararası sisteme ilişkin değerlendirmelerde temel sorun, devlet ya da devlet dışı aktörlerin önemli olup olmadığı değil, bunlarla birlikte daha karmaşık potansiyel çıkar birliklerine sahip uluslararası güçlerin ekonomik ve siyasal kararları nasıl etkilediği olmuştur.

YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI

Uluslararası sistem değişirken, doğal olarak uluslararası politikadaki aktörler ve onların amaçları da değişmektedir. Geleneksel uluslararası politika yaklaşımında devletler, askeri güvenliğe öncelik verirler. Halbuki günümüzde devletler güvenliğin yeni boyutlarını hesaba katmak zorundadırlar. Güvenlik olgusu genelde olumsuz bir temele dayanır. Devlet, devamlılığını sürdürmesine karşı gelecek tehdit karşısında "güvenlik" olgusuna önem verir. Günümüzde ulusal devletin varlığına yönelik askeri tehditler ve dış müdahaleler oldukça sınırlıdır. Uluslar devamlılıktan çok güvenliği hissetmek isterler. Ulusal politikalarının çoğu grup otonomisi, siyasal statüler ve ekonomik refahın sağlanması amacıyla yönelik olarak planlanmaktadır. Bunun yanı sıra teknoloji ve bilgi üstünlüğüne dayalı güç, devletlerin güvenlik politikalarını etkilemektedir. Silahlanmanın nükleer boyutu ve ekonominin evrensellliği de ulus-devletlerin devamlılıkları üzerinde etkiye sahiptir.

Geleneksel görüşte askeri kuvvet, güç araçlarına egemendir. Bu geleneksel politika önemini korurken, iletişim, örgütlenme ve kurumlaşma daha önemli duruma gelmiştir. Özellikle ekonomik bağımlılık gücün önemli bir aracı olmuştur. Bazı siyasal söylemlerin aksine karşılıklı bağımlılık uluslararası uyumu ifade etmez ve tek taraflı bağımlılığı içerir. Karşılıklı bir ilişkide daha az bağımlılık ve daha savunmasız bir siyasal yapı, tek yanlı bağımlılığın yarattığı tehditler sonucu ortaya çıkar. Güvenliğe ve ekonomiye ilişkin sorunlar arasında bağların kurulmasında dengeli bir ilişkiden söz edemeyiz. Devletler uluslararası ilişkilerde, bu araçların herbirinden daha az ya da daha çok yararlanmakta, bu gibi bağların ilerletilmesinde veya engellenmesinde uluslararası kurumları kullanmaktadırlar.

Devletlerin dış politika amaçları arasında ilişki kuran araçlar, güç ilişkilerindeki değişimin de araçlarıdır. Geleneksel görüş askeri kuvveti ve güvenlik hedefini, stratejik güç dengesine bağlar. Askeri tehdit karşısında devletler, diğer devletlerin nispi güçlerini sınırlandıran bir denge stratejisi izlerler. Göreli askeri güç, birinin kazanması diğerinin kaybetmesini gerektirir. Bu durum, ülkelerarası eşitsizliği daha da artırır. Halbuki günümüzdeki sorunların çözümü, ortak kazanca dayalı öğelerin varlığını gerektirmektedir. Bu kazançlar ancak işbirliği sayesinde elde edilir. Bu nedenle geleneksel gerçekçi yaklaşım, modası geçmiş bir strateji değildir fakat devletlerin stratejilerini planlamadaki yöntemlerin gelişmesi, denge ilişkisine sınırlamalar getirmektedir.

Uluslararası politikaların geleneksel yorumu, "uluslararası sisteme" ilişkin olmaktadır. Bugün uluslararası sistemdeki değişimler "gücün" dağılımına yönelik iken uluslararası ortamda "hakim güç" olarak ABD ortaya çıkmaktadır. Bu güç,

devlet dışı faktörlerin yarattığı sonuçlar etkilemektedir. Uluslararası sermaye hareketleri hesaba katılmadan günümüz uluslararası ilişkilerinin anlaşılması güçtür.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YENİ EĞİLİMLER

XX. yüzyılın sonuna doğru uluslararası ilişkilerin anlaşılabilmesi için, uluslararası politikada meydana gelen değişimin doğasının anlaşılması gerekir. Bu değişimlere dört eğilim yol açmıştır.

Birinci eğilim, karşılıklı ekonomik bağımlılığın artmasıdır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler devrimci bir etki yarattı. Ulaşım ve iletişim maliyetlerindeki azalma, global piyasalara yol açarken, uluslararası şirketlerin (transnational corporations) gelişimini hızlandırdı. Buna bağlı olarak ekonomik hareketlilik değişime uğradı. Hiçbir ülke tek başına, kapalı, kendi kendine yeterli bir ekonomi kurmayı başaramadı. Kapitalizmin dünya ekonomisini etkileyebilmesi ve evrensel piyasa hedefi, ekonomik açıdan kapalı ve dünya ekonomisinin dışında kalan her ülkeyi dışa açılmaya zorladı. Mali piyasalardaki değişimler global ve etken sonuçlar doğurdu. Uluslararası para dolaşımının hızı, ulusal para otoritelerinin kapasitelerini ve ulusal para arzlarını etkiledi. Hükümetlerin ekonomik ve siyasal kararlarında, uluslararası ekonomik ilişkilerin etkisi arttı.

İkinci eğilim, modernleşme, şehirleşme süreci ile az gelişmiş ülkelerde iletişim olanaklarının artışının yarattığı etkiler. Bu etkiler sonucu güç, hükümetlerden hükümet dışı aktörlere yayıldı. Bunun bir sonucu olarak, XX. yüzyılın sonuna doğru askeri kuvvet kullanmaya yönelik politikaların uygulanması zorlaştı.

Üçüncü eğilim, gücün yayılması ile güçsüz devletlerin güçlenmesidir. Silah teknolojisinin yaygınlığı, az gelişmiş ülkelerin askeri kapasitelerini artırdı. Bölgesel çatışmalar bu ülkeleri silahlanmaya iterken silah teknolojilerini geliştirmeye yöneltti. Az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları askeri kapasite global güç elde etmelerine olanak sağlamazken, büyük güçlerin bölgesel çatışmalara yönelik girişimlerinin potansiyel maliyetini artırdı. Diğer yandan bu ülkeler, sahip oldukları askeri kapasiteleri sayesinde bölgesel güçlerini artırarak birer bölgesel güç merkezi haline geldiler.

Dördüncü eğilim, büyük güçlerin çevrelerini kontrol edebilme yeteneklerinin azalmasıdır. Bu durum, uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişimin doğal bir sonucudur. Uluslararası sorunların çoğalması, basitçe devletlerin birbirleriyle çatışmasının sonucu değildir. Ulusal ya da uluslararası birçok sorunun çözümü, devletler arasında işbirliği ve kolektif hareketi gerektirmektedir. Sorunların çözümünde çok taraflı örgütlerin kullanılması ve iletişim olanaklarının artırılması daha uygundur. Fakat ülkeler arasındaki farklı düzeydeki ekono-

mik ve siyasal baskılar global düzeyde sorunların çözümünü engellemektedir. Ekonomik önlemler ve askeri kuvvet kullanma, bazı sorunların çözümünde rol oynasa da, uzun dönemde bekleneni vermemektedir.

ULUSLARARASI POLİTİKADA DEĞİŞİMİN ETKİLERİ

Uluslararası politikada değişimin etkilerinden birisi, çeşitli sorunlar karşısında ülkelerinde siyasal tercihlerinin farklı olarak yansıdığı yeni güç kaynaklarının ortaya çıkmasıdır. Geleneksel jeopolitik stratejiler ile askeri kuvvet kullanımına ilişkin politikalar pek fazla değişmedi. ABD, uluslararası sermayenin askeri güvenliğinin garantörüdür ve bu amaca hizmet etmektedir. Bu garantörlük, çeşitli dönemlerde farklı amaçlar için kurulan ittifaklar arasında karmaşık bir güç kaynağı yaratmaktadır. Diğer bir etki de, gelişmiş ülkeler arasında güce dayalı politikaların daha az zorlayıcı olmasıdır. Sömürge savaşları döneminde, ekonomik tehditler içeren zorlayıcı politikaların maliyeti nispeten düşüktü ve ekonomiler birbirlerine daha az bağımlıydı. Bugünkü ilişkiler altında gelişmiş ülkelerin birbirlerine karşı kuvvet kullanma yerine askeri, ekonomik ve siyasal ittifaklara yöneldiklerini görmekteyiz. Ekonomilerin birbirlerine benzeşmesi ve siyasal iktidarların dayandıkları güç merkezlerinin çoğunlukla aynı olması, nihai hedefi de benzer kılmaktadır. Uluslararası sermaye, ulusal sınırları yıkarak hükümet politikalarında benzeşme yaratmaktadır. Ekonomilerin uluslararası yönetimi, ulusal hükümetleri kararları uygulayıcı bir konuma getirmiştir.

Günümüzde devletlerarası ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın gerçekleşmesinin maliyeti de artmıştır. Karşılıklı ilişkilerde bozulma tehdidi yüksek maliyetli sonuçlara yol açmaktadır. Karşılıklı bağımlılıkta çıkar, uluslararası ekonomiyi yönlendiren güç odakları için söz konusu olabilmektedir. Ulusal düzeyde bunun yansıması çok sınırlıdır. Bu ise ulusal hükümetin, uluslararası ilişkilerden doğan bu hareketleri denetleme ve kontrol edebilme yeteneğinin azaldığını göstermektedir. Bu durum az gelişmiş ülkeler için olduğu kadar gelişmiş ülkeler için de aynıdır.

ABD, uluslararası ilişkilerde diğer ülkelerden daha fazla sürekli bir güce sahip olmuştur. Uluslararası ekonomiyi yönlendiren -IMF, GATT vb.- kurumlar, liberal serbest piyasa ilkelerini somutlaştırma eğilimindedirler. Bu eğilim, ABD'nin sosyo-ekonomik yapısı ve ideolojisi ile büyük ölçüde benzeşmektedir. ABD, dünya kapitalizmi için gerekli olan siyasal yapının kurumsallaşması başarısına sahiptir. Bu başarıya ABD'nin siyasal ve sosyo-ekonomik yapısı üzerindeki etkinliği neden olmuştur. Örneğin ABD 1970'lerde, uluslararası şirketler için Birleşmiş Milletler Uluslararası Şirketler Komisyonu (U.N. Centre on Transnational Corporations)

tarafından getirilen sınırlayıcı yasalara karşı direnmiş (5) ve daha esnek olan OECD liberal yasasını desteklemiştir (6). Böylece ABD, OECD ülkeleri üzerinde ekonomilerin liberalleşmesi için yönlendirici etkiye sahip olmuştur.

Uluslararası ilişkilerde ABD'nin gücü, uluslararası sermayeye dayanmaktadır. En büyük uluslararası şirketlerin yüzde 40'ı ABD'den yönetilmektedir ve merkezleri bu ülkededir (7). Washington'un uluslararası şirketler ile hedef birlikteliği vardır. Bu birlikteliği bir ölçüde ABD'nin siyasal ve sosyo-ekonomik yapısı sağlamaktadır. Washington, büyük şirketlerin ABD'den yönetilmesinden dolayı da uluslararası alanda yeni bir otorite kazanmaktadır.

ABD kültürü, şirketlerin global hedefleri ile iç içedir. Bu kültür, geniş bir alana yayılan üretim ve iletişim ilişkilerinde somutlaşmaktadır. İletişim kanalları, bu kanalları denetleyenlerin istemleri doğrultusunda karşı tarafa mesajlar göndererek onların tercihlerini etkilemeyi amaçlar. ABD, birçok ülkede bu kültürü yaygınlaştırmaya çalışırken, Amerikan dili de uluslararası etkinliklerin, meslek gruplarının ve global ekonominin dili haline gelmektedir. Amerikan üniversiteleri öğrenim, bilgi, meslek egemenliğinin yanı sıra finansman ve kütüphane kaynaklarını da denetimde tutmaktadır. ABD'nin bilgi üstünlüğü karşısında endüstriyel üretimdeki kayıpları önemsiz kalmaktadır. Uluslararası sermaye ve bilgi üstünlüğünün bileşimi karşısında az gelişmiş ülkelerin yapabilecekleri sınırlı olmaktadır. Yürürlükteki uluslararası düzen beraberinde yaşayabileceği ortamı hazırlayan kültürü de yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır.

SONUÇ

Demokrasi ve insan hakları, uluslararası ilişkilerde her geçen gün daha da etkinlik kazanmaktadır. Devletlerin bu alandaki politikaları, onların uluslararası alanda prestijlerini belirleyen önemli etken olmaktadır. Demokrasi ve insan hakları politikalarının uygulanabilirliği ekonomik gelişme düzeyi ile ilgilidir. Dış ödemesinin, fakir ülkelerde insan sağlığı, insan refahı için yatırım yapmayı olanaksız kıldığı, demokratikleşme sürecini zorlaştırdığı gerçektir. Ayrıca IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerinde yönlendirmesi ile gerçek ücretlerde indirime gidilmekte, dış borçları ödemek için hükümetler iç borçlanmaya başvurmakta, bu da daha sonraki bir aşamada yeniden dış borçlanmaya sebep olmaktadır. Diğer yandan ülkeleri kendi çıkarlarına uyduğu sürece, bu hakların çiğnenmesine göz yummakta, çifte standart uygulayabilmektedirler. Birinin kazanmasının diğerinin kaybetmesine bağlı ekonomik çıkarlar zinciri, insan hak ve özgürlüklerinin feda edilebileceği uygulamalara neden olmaktadır. Bu haklar çoğu zaman soyut bir anlamdan öteye gidememektedir.

Borç veren uluslarüstü çevrelerin hükümetler üzerindeki etkisi artmaktadır. Uluslararası şirketler

hükümetlerin ekonomik ve siyasal kararlarını etkileyebilmektedirler. Bu bağlamda karşılıklı bağımlılık olgusu, ezilen ulusların daha da bağımlı olmasına neden olmaktadır. Bağımlı ülkelerin uluslararası alanda etkin ve geleneksel güç kaynaklarına sahip olabilecekleri uzak bir olasılıktır. Sermayenin belirli merkezlerde toplanması ve yönetilmesi, güç dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Üretim ve pazarlamanın uluslararası sermayenin etkinliğinde bulunması, ülkeler ve uluslar arasında gelir dengesizliğini giderek artırmaktadır. Bu olumsuz gelişmeler, Üçüncü Dünya'dan başka daha fakir ve güçsüz bir Dördüncü Dünya topluluğunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ulus-devlet, çeşitli milliyetlerin ve kültürlerin yer aldığı yeni bir toplumsal örgütlenme seçeneği haline gelmektedir. Diğer yandan ulusal ve uluslararası etkinlik, gelecekte "bilgi zenginliği" ile ölçülecektir. Böyle bir gelecek bilgi toplumunu gerektirmektedir. Totaliter ve baskıcı yönetimlerin sonu demek olan bu gelişme, kendi hak ve özgürlüklerine duyarlı bir toplum yapısını öngörmektedir. Böylece ülkeler ve toplumlararası ilişkilerde "eşitlik" ilkesine dayalı bir uluslararası sistem yaratılabilir.

DİPNOTLAR

(1) Bunlara örnek olarak; Birleşmiş Milletler'e bağlı UNCTAD, ECOSOC, İLO gibi alt örgütler, IMF, OECD, AT, Uluslararası Ticaret Odaları Birliği, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Avrupa Sendikalar

Konfederasyonu gibi işçi ve işvereni temsil eden örgütler ve kuruluşların yanı sıra ulusal düzeyde birçok araştırma enstitüsü, çeşitli ulusal Kartel büroları vb.

(2) Bu konuda;

BARNET, R.J. / MÜLLER, R.E.: Global Reach: the power of the multinational corporations, Simon and Schuster Pub., N.Y.

NYE, Joseph S.Jr.: "Transmission of Power and Changing Wold", Dialogue, 3, 1990

(3) ABD federal bütçesinden silahlanmaya ayrılan paylar; 1980 yılında %15,2; 1985 yılında %11,1; 1989 yılında %4,5; 1990 yılında yaklaşık olarak %2,4

Kaynak: U.S. Office of Management and Budget, Budget of the US Government (annual), 1991

(4) Buna örnek olarak; ABD bu amaçla Hızlı İntikal Kuvveti'ni (ya da Ortadoğu Çevik Kuvveti) oluşturdu. ABD, Körfez petrollerine bir saldırı halinde hemen bölgeye sevkedilmek üzere 1979 Nisan'ında 300 bin kişilik bir kuvvet oluşturdu.

(5) Research on Transnational Corporations, Preliminary Report of Secretariat U.N. Economic and Social Council, Commission on Transnational Corporations , Second Session, Lima, 1-12 March 1976 Item Ud of the provisional agenda (N.Y., 28 January 1976) E/C. 10/12

(6) Declaration by the Governments of OECD Member Countries and Decisions of the OECD Council on GUNLINES FOR MULTINATIONAL ENTERPRISES-National Treatment, International Investment Incentives on Disincentives, Consultation Procedures Paris 1976

(7) FORTUNE, Magazine, August, 1, 1989

(Japonya yüzde 16, Avrupa yüzde 40)

AVRUPA'DA İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA DİKKATİ ÇEKEN BAZI HUKUKİ MESELELER VE TÜRKİYE

Ersan ŞAN

İ.Ü.

Siyasal Bilgiler Fakültesi

Ceza Hukuku

Araştırma Görevlisi

3.9.1953 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme ile, insan hak ve hürriyetlerinin korunması İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Mahkemesi ve Bakanlar Komitesi tarafından sağlanmaktadır. Komisyon ve Mahkeme, sadece insan haklarına ve temel hürriyetlere güvence sağlamak için kurulmuştur. Bakanlar Komitesi ise, Avrupa Konseyi'nin genel karar organıdır. Bu komite adı geçen görevinden başka insan haklarının korunması doğrultusunda da bağımsız faaliyet göstermektedir.

Yazımızda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 25. maddesinde düzenlenen bireysel başvuru yolu, uluslararası hukuk bakımından önemli bir yenilik ve gelişme olması ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilmesi sebebiyle üzerinde durulacak konu olacaktır. Çünkü uluslararası nitelikte olan AİHS'de, buradâ yer alan insan hak ve hürriyetlerine karşı üye devletlerin aykırı davranışları halinde müeyyidelerin uygulanabileceğini ve dava olarak görülebileceğini öngören açık hükümler bulunmaktadır. Her ne kadar buradaki müeyyidelerin devletler üzerinde uygulanmasını sağlayacak bir cebri icra organı bulunmamaktaysa da üye devletlerin Avrupa Konseyi'nden ve diğer üye devletlerden görecekları tepkileri bir zorlayıcı kuvvet olarak dikkate almaktadır.

AİHS'ne aykırı hareket edildiğine ilişkin başvurular bir dilekçe ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yapılır. Bu başvuruyu bir devlet yapabileceği gibi, kişi de ilgili devletin bireysel başvuru hakkını tanımış olması şartına bağlı olarak kullanabilecektir. Yapılan başvurular Sözleşme'nin 26. ve 27. maddelerine göre kabul edilebilir olduğunun Komisyon tarafından tespit edilmesi neticesinde incelenebilecektir. Buradaki ön inceleme, yapılan başvurunun esasına girmeden usul açısından gerçekleştirilebilecek bir işlem olarak anlaşılmalıdır.

AİHS'in 26. maddesine göre bir başvurunun kabul edilmesinde aranan en önemli şartlardan birisi, başvuruyu yapan kişinin, hakkını ihlal ettiğini ileri sürdüğü devletin iç hukuk yollarının tamamını tüketmiş olduğunu kanıtlaması ve tükettiği hukuki yollardan sonraki 6 ay içerisinde Komisyon'a bireysel başvuruyu yapmasıdır. Aksi takdirde Sözleşme'nin 27/3. maddesine göre, Komisyon 26. madde gereğince geçersiz saydığı her dilekçeyi reddedecektir. Burada dikkati çeken husus ise, tüketilecek hukuki yollar bakımından sadece yargı mercilerine değil, tüm devlet makamlarına yapılabilecek başvuruların dahil edilmesi ve her devletin iç hukuk yollarının farklı şekilde olmasıdır. Konuyu daha geniş inceleyecek olursak, AİHS'nin 25. ve 26. maddelerine göre, Sözleşme'ye taraf ve bireysel başvuru hakkını tanımış olan bir devletin AİHS

ile tanınan haklardan herhangi birisini Sözleşme'ye aykırı olarak çiğnemesi, yargısal bir faaliyet neticesinde olabileceği gibi, yasama ve yürütme faaliyetleriyle de mümkün olabilecektir. Yani, bu devletin Sözleşme'de yer alan hakkı herhangi bir faaliyeti ile ihlale uğratması, bireysel başvuru yolunun açılmasını sağlayacaktır. Eğer bu yasama veya yürütme faaliyeti ile yargı makamlarının kararları, Sözleşme'de yer alan bir hakkı zarara uğratmış ve kanun yolları kapalı bulunmaktaysa, bu faaliyet ve kararların kişi tarafından öğrenilmesinden sonraki 6 aylık başvuru müddetinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na müracaat edilebilecektir.

AIHS'ye taraf olan devletler arasında iç hukukta tüketilecek kanun yolları bakımından bir benzeşme bulunmamaktadır. Çünkü her devlet kişilerin bir hukuki sorun karşısında başvurabileceği kanun yollarını kendi içi hukuk meselesi olarak görmüştür. Sözleşme'ye taraf devletler, kişilerin bir hukuki sorunu Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na hangi kanun yollarını tükettikten sonra götürebileceği konusundaki yetkiyi ve ülkesindeki kanun yollarının tayinini kendisinde tutmuştur. AIHS, kişinin tüketileceği iç hukuk yollarının hangisinden sonra Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na müracaat edebileceği konusunda üye devletleri bağlayıcı nitelikte birliği sağlayan bir düzenleme getirmemiştir. Başvurunun, ulusal düzeyde tüketilebilecek en son makamın verdiği kararın ilgiliye tebliğini izleyen 6 ay içinde yapılması şartı ve bu sürenin başlangıcı konusunda üye devletler arasındaki birliğin sağlanmaması, AIHS'de düzenlenen temel hak ve hürriyetlerinin ihlale uğradığını iddia eden kişiler açısından eşitsizlik doğuracaktır. Oysa, Komisyon'a yapılacak süre bakımından sınırlı bireysel başvurunun başlangıç tarihi bakımından bir kural belirlenmesi ve buna uyulup uyulmadığının da yine bu organ tarafından tespit edilmesi bireysel hakkını kullanmak isteyen kişiler bakımından eşitliği sağlayacaktır.

Türk Hukuku'nda bir davanın görülmesi ve kontrol edilmesi ile ilgili olarak olağan ve olağanüstü kanun yolları mevcuttur. AIHS'nin 26. maddesinde yer alan "Devletler Hukuku'nun genel olarak kabul edilen ilkelerine göre..." hükmüyle, bu konuda iç hukukta başvurulacak kanun yolları için bir birlik kurmaya çalışılmışsa da, neticede Türkiye Cumhuriyeti açısından iç hukukunda mevcut olan kanun yollarının tamamı tüketilmeden Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na müracaat hakkının bulunmaması gerekir. Çünkü anılan maddenin devamında "...ancak o devlet içindeki var olan tüm hukuki yollara başvurulduktan sonra..." ifadesine yer verilmiş ve bu konuda Türkiye Cumhuriyeti açısından özellikle "tashihi karar" gibi olağanüstü ve değişik bir kanun yolunun anılan Sözleşme'de belirtilen hukuki yollardan sayılıp sayılmayacağı problemi halledilmiştir. Böylece AIHS'nin Yüksek Akid tarafı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin aleyhinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru

yapabilmek için Türk Hukuku'nda gerek olağan, gerekse olağanüstü kanun yolları olarak mevcut olan tüm kanun yollarına başvurulması şarttır. Aksi taktirde Türk Hukuku'ndaki olağan kanun yolları tüketildikten sonra ve olağanüstü kanun yollarından olan "tashihi karar" yolu tüketilmese bile anılan müracaatın yapılabileceğini kabul etmek AIHS'nin 26. maddesine aykırı olacağı gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin iç hukukuna haksız bir tecavüz niteliğini taşıyacaktır. Böylece kişiler, Türkiye Cumhuriyeti açısından Türk Hukuku'nun bireylere tanıdığı olağan ve olağanüstü kanun yollarının tüketilmesinden sonra ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden alınan nihai kararın tebliğinden itibaren 6 aylık kesin süre içinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurabilecektir.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yapılan başvuruların incelenmek üzere kabul edilmesinde aranan diğer önemli bir şart ise, AIHS'nin 27/1 b maddesine göre, "müracaat, Komisyon'ca daha önceden incelenmiş ya da uluslararası diğer bir soruşturma veya uzlaştırma merciine arz edilmiş bir dilekçenin özü itibarıyla aynı ise ve yeni olaylar içermiyorsa; "Komisyon, yapılan başvurunun bu açıdan kabul edilemez nitelikte olduğuna karar verecek ve onu reddedecektir. Başvurunun kabul edilebilirliği için aranan bu şartı, aynı veya çok benzer bir konuda daha önceden Komisyon'a veya bir diğer uluslararası kuruluşa başvurulmamış olması gerektiği şeklinde anlamak ve yorumlamak, Komisyon'a yapılacak başvurulara ilişkin ihtilafların konu olarak birbirlerine benzemeleri ve fakat farklı nedenlerle, farklı taraflar arasında oluşmaları halinde sorun doğuracaktır.

Örneğin; "özel hayatın gizliliği ve korunması hakkı" konusunda Sözleşme'ye taraf devletler ile kişiler arasında birçok ihtilafların çıkması mümkündür. Burada, aynı konuda Komisyon'a başvuru yapılması halinde yeni başvuruların kabul edilemeyeceği esasını benimsemek hukukun genel prensipleri ile bağdaşmayacaktır. Kanaatimize göre, Komisyon'a yapılan bir başvuruyu bu şart yönünden incelerken sadece aynı konuda yapıp yapılmadığını değil, özellikle aynı üye devletle ilgili olup olmadığını, aynı veya çok benzer bir sebepten kaynaklanıp kaynaklanmadığını ve davanın taraflarının aynı olup olmadığını da açıkça belirlenmesi gerekir. Çünkü Sözleşme'nin 27/1,b maddesine göre, başvurunun özü itibarıyla daha önceden yapılmış bir müracaatın aynısı olması ve ihlal edilen hak ile ilgili değişik olayları içermemesi halinde esas yönünden bu başvuruyu incelemeye almak mümkün olmayacaktır. Bu durum ise, AIHS'de yer alan hak ve hürriyetlerin ihlal edildiğini iddia eden kişilerin Komisyon'a başvurabilme haklarını önemli ölçüde kısıtlayacaktır. Bu nedenle Sözleşme hükmünde yer alan "...özü itibarıyla aynı ise ve yeni olaylar içermiyorsa" ifadesini, başvuran tarafları, başvuru konusunu ve sebebin kapsayacak şekilde kabul etmek gerekir.

AİHS'in 64/1. maddesi "...her Yüksek Akid devlet Sözleşme'nin belli bir hükmü hakkında, o zaman kendi ülkesinde yürürlükte olan bir kanunun bu hükme uygun bulunmaması nedeniyle 'ihtirazi kayıt' (çekince)' koyabilir. İşte madde genel türden çekincelerin konulmasına izin vermez" hükmünü düzenlemiştir. Böylece Sözleşme'ye taraf bir devlet burada yer alan belli bir hükmün kendi ülkesinde uygulanan bir kanuna aykırı olması nedeniyle, bu kanundan doğan ihtilaflar hakkında çekince koyduğu AİHS hükmünün uygulanmasını engelleyebilecektir. Örneğin; Yüksek Akid bir devlet Sözleşme'nin 25. maddesinde kabul edilen bireysel başvuru hakkına ilişkin hükmün kendi ülkesinde uygulanan bir kanuna uygun bulunmaması halinde bu kanundan doğan ihtilaflara bu hükmün tesir etmemesini sağlayacağı söylenebilir. Belirtmeliyiz ki, bu devlet öncelikle ülkesinde uygulanan kanun ile çekince koyduğu belirli bir Sözleşme hükmü arasındaki çelişkiyi somut olarak ortaya koymak zorundadır. Bundan başka devletin ülkesinde uygulanan kanunun bireysel başvuru hakkının onun tarafından tanınmasına kadar yürürlüğe girmiş olması gerekir. Yüksek Akid bir devlet Sözleşme'nin belli bir hükmü hakkında, bu hüküm ile ülkesinde uygulanan kanun arasındaki somut çelişkiyi ispatlama yoluna giderek bireysel başvuru hakkı tanındıktan sonra yürürlüğe giren veya girecek olan bir kanun ile ilgili olarak çekince koyamayacaktır. Ayrıca Yüksek Akid bir devletin Sözleşme'nin 64. maddesini gerekçe göstererek genel nitelikte olan ve somut bir duruma işaret etmeyen çekinceler getirmesi hali yine Sözleşme'nin 64/1. maddesinin son cümlesi ile bertaraf edilmiştir. Esasında Sözleşme'ye taraf bir devletin ülkesinde uygulanan bir kanun hükmünün sözleşmede yer alan bir hükme uygun olmaması ve bunun neticesinde bu kanun için çekince koyabileceğinin kabul edilebilmesi insan hak ve hürriyetleri ile bağdaşmaz. Örneğin Yüksek Akid, bir devletin ülkesinde uygulanan bir konunun anılan Sözleşme'de düzenlenen insan hak ve hürriyetlerine aykırı olması nedeniyle bireysel başvuru hakkının bu kanundan doğan ihtilaflar için uygulanamayacağına ilişkin bir çekince koyması mümkün olmaktadır. Burada devletin ülkesinde yer alan kanuna uygun düşmeyen AİHS'in 25. maddesi ile getirilen bireysel başvuru hakkı değil, diğer maddelerle düzenlenen hak ve hürriyetler veya müesseselerdir. Çünkü AİHS'in 25. maddesi yeni bir insan hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesi halinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurabilme hakkını tanımıştır. Dolayısıyla yürürlükte olan bu kanun hakkında sırf İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuruyu engellemek için 25. madde hakkında çekince koymak Sözleşme'nin 64. maddesine aykırı olmakla birlikte, devletler tarafından bu şekilde çekincelerin getirilmesi Sözleşme'nin ulaşmak istediği amaç olan insan hak ve hürriyetlerinin sağlanması ve korunması amacı ile de bağdaştırmak imkansız olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, AİHS'ye taraf bir devlet olarak 22.1.1987 tarih ve 87/11439 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkını kullanmayı kişilere tanımıştır. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti bireysel başvuru hakkını tanımaya yönelik yukarıdaki işleminde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun dilekçe alma ve inceleme yetkisini çeşitli hususlara ve aşağıda açıklayacağımız gibi daha yerinde bir ifade ile çekincelere bağlı tutmuştur. Bunlardan en önemlisi ise "Bu beyan, bildirim tarihinden sonra meydana gelen olaylara ve bu olaylara dayalı hükümlere dair iddiaları kapsar" cümlesi olmuştur. Böylece Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 64. maddesinde belirlenen çekince şekline uygun olmayan ve 25/2. madde hükmünde düzenlenen, bireysel başvuru hakkını kabul eden, Yüksek Akid bir taraf bu hakkın etkin olarak kullanılmasına hiçbir suretle engel olamaz, esasına ters düşen bir çekinceyi benimsemiştir. Bu genel nitelikteki çekincenin AİHS'ye uygun olduğunu kabul etmek hem Sözleşme'nin 25. ve 64. madde hükümlerine, hem de insan hak ve hürriyetlerine göre mümkün olmayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin koymuş olduğu anılan Sözleşme'ye aykırı genel nitelikteki bu çekincenin açık olduğunu söylemek imkanı olmadığı gibi çeşitli haksız ve keyfi uygulamalara da yol açacağını söylemekte yarar görüyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin genel nitelikteki bu çekincesine göre olayın ve kararın bireysel başvuru hakkının tanınmasından sonraki zamanlarda gerçekleşmesi aranmaktadır. Eğer olay bu başvurunun kabul edilmesinden önce meydana gelmişse bireysel başvuru hakkı kullanılamayacaktır. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti'nin bireysel başvuru hakkını tanımamasından önce bir olay meydana gelirse ve bu olay bir sanık hakkında bir kamu davasının açılmasına neden olursa ve bu sırada Türkiye Cumhuriyeti bireysel başvuru hakkını kullanmayı kabul ederse ve kamu davasına ilişkin duruşmalar devam ederken, sanık veya müdafii (Avukat), bu dava nedeniyle AİHS'de mevcut bir hak ve hürriyetin ihlal edildiğini tespit edecek olursa durum ne olacaktır? Örneğimizi biraz daha somutlaştırsak; Türkiye Cumhuriyeti'nin bireysel başvuru hakkını kabul etmesinden önce meydana gelen bir suç nedeniyle Ceza Muhakemeleri Usul Kanununun 104. maddesi gereğince tutuklama yapılmış, fakat tutuklama yapıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti bireysel başvuru hakkı tanımış ve bu tanımadan sonra sanığın CMUK'ya dayanarak Mahkeme'ye yaptığı itiraz sonucu tutuklamanın haksız yapıldığına ve kaldırılması gerektiğine karar verilmesi halinde, AİHS'in 5. maddesine aykırı hareket edilmiş olacaktır. Burada tutuklamayı gerektiren olay bireysel başvuru hakkının kabul edilmesinden önce meydana gelmiştir şeklinde bir gerekçe ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvuruyu engellemek Türkiye Cumhuriyeti'nin koyduğu genel nitelikteki çekinceye

uygun düşmeyecektir. Çünkü tutuklamanın sebebini teşkil eden olayın bireysel başvuru hakkının tanınmasından önce meydana gelmesi ve sanığın tutuklanması, ancak bireysel başvuru hakkının tanınmasından sonra tutuklamanın haksız yapıldığına mahkeme tarafından karar verilmesi halinde, bu kararın verildiği anda AİHS'deki hak ve hürriyetlere aykırılık ortaya çıkacaktır. Zira, tutuklamanın haksız yapıldığına karar verilmesi bir mahkeme kararı ile tespit edilmekte ve Sözleşme'ye aykırılık bireysel başvuru hakkının tanınmasından sonra oluşmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Sözleşme'ye aykırı olarak ortaya koyduğu çekinceyi kabul etmiş ise burada yer alan "olay" kelimesini hiç değilse AİHS'ye aykırılığı ortaya koyan kararın verildiği tarih olarak bireysel başvuru hakkının tanınmasından önce veya sonra mahkeme tarafından haksız tutuklama yapıldığı kararı verilecek olursa, bu kararlara karşı diğer şartların gerçekleşmesi halinde bireysel başvuru yolu kullanılarak Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na müracaat etmek imkanı doğabilecektir.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, kendisine intikal etmiş olan olayın incelenebilir olduğuna karar verdikten sonra işin esasına girerek AİHS'nin 28/b maddesine göre taraflar arasında uzlaşma sağlamaya çalışacaktır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, taraflar arasında uzlaşma yolu uyarınca bir rapor düzenleyecek ve bu raporu Sözleşme'nin 31/2. maddesinde belirtilen Bakanlar Komitesi'ne sunulduğu tarihten itibaren 3 aylık bir süre içinde, sorun Sözleşme'nin 48. maddesinde gösterilen şekil ve şartlara uygun olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülecektir. AİHS'nin 48. maddesi sorunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülebilmesini şu şekil ve şartlara bağlı tutmuştur: "Eğer ilgili taraf veya tarafların Divan'ın mecburi kaza hakkını tanımış olmaları ve bu olmadığı takdirde karşı taraf ve tarafların rıza ve muvafakatı şartıyla Divan'a:

- a) Komisyon tarafından;
 - b) Zarara uğrayan kişinin uyuğu olduğu Yüksek Akid tarafından;
 - c) Komisyon'a başvurmuş olan Yüksek Akid tarafından;
 - d) Kendisinden şikayet edilen Yüksek Akid tarafından;
- müracaat olunabilir.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun hakkında rapor düzenleyerek Bakanlar Komitesi'ne sunduğu mesele, AİHS'nin 48. maddesi gereğince Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne arz edilmeyecek olursa, Bakanlar Komitesi anılan Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediği hakkında, AİHS'nin 31/1. maddesine göre bağlayıcı bir karar verecektir. Bunun neticesinde davanın Avrupa İnsan Hakları Mahke-

mesi'ne götürülmesi veya götürülmeyerek Bakanlar Komitesi'ne bırakılması hallerinde önemli bir sorun ortaya çıkabilecektir. Şöyle ki; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi'nin farklı iki organı olarak önlerine gelen davalar hakkında bağlayıcı kararlar vermeleri söz konusu olacaktır. Örneğin "özel hayatın gizliliği ve korunması hakkı" ile ilgili bir davanın AİHS'nin 48. maddesinde gösterilen taraflarca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülmeyerek Bakanlar Komitesi'ne bırakılması ve fakat aynı konudaki başka bir olayda bu defa davanın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götürülmesi ve her iki halde de anılan organların aynı konudaki değişik olaylar hakkında farklı bağlayıcı kararlar vermesi her zaman mümkün olabilecektir. Bakanlar Komitesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin aynı konuyu içeren değişik olaylarda birbirleriyle çelişen farklı kararlar vermesi halinde, bu kararlar arasındaki uyumsuzluğun nasıl halledileceği hususu AİHS ve ilgili ek protokollerinde çözüme bağlanmamıştır. Kanaatimizce, gerek Bakanlar Komitesi ve gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarını inceleyen ve kararlar arasında doğabilecek ihtilafı halleden bir üst merciin bulunmaması nedeniyle, aynı konuda verilecek muhtelif kararlar arasındaki çelişkilerin doğmaması için her iki organın davaları dikkat ve titizlik göstererek incelemeleri gerekecektir. Bununla beraber Bakanlar Komitesi, asli görevini bir mahkeme olarak yerine getiren ve bu konuda uzman kuruluş olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına -yargı kararlar olması sebebiyle- uygun düşecek kararlar vermesi de Milletlerarası Hukuk açısından gerekmektedir. Çünkü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları bağımsız ve teminatlı hakimler tarafından sadece hukuk normlarının uygulanması neticesinde verilen hukuki kararlardan oluşmaktadır.

Ortaya koyduğumuz Avrupa'da korunan İnsan Hakları'ndaki bazı hukuki meseleler ve bunların karşısında Türkiye'nin hukuki durumu neticesinde ortaya çıkan gerçek şudur; dünyada hızla gelişen İnsan Hak ve Hürriyetleri konusunda AİHS'deki İnsan Hak ve Hürriyetlerini korumaya çalışan kurumların, Yüksek Akid devletleri daha fazla nasıl koruyabiliriz fikrinden vazgeçerek, ülkelerinde yapılan haksız uygulamalar karşısında kişilerin uluslararası alanda sahip oldukları müracaat yollarını kolaylaştırmaya ve etkin hale getirmeye çalışmaları gerekmektedir. Keza Türkiye Cumhuriyeti de gerek AİHS'de yer alan insan hak ve hürriyetlerinin ülkesinde sağlanması ve korunması konusunda ve gerekse kişilerin buradaki hak ve hürriyetlerinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından ihlal edildiğini iddia ederek Komisyon'a başvurabilme haklarını kolaylıkla kullanabilmeleri hususunda çeşitli düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bu düzenlemeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin insan hak ve hürriyetlerinin korunması konusundaki kararlı tutumunu ortaya koyan önemli uygulamaları oluşturacaktır.

GAP BÖLGESİNDE SANAYİLEŞME STRATEJİSİ

Dr. Bülent AÇMA

GİRİŞ

Ülkemizin ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin gündeminde, sulama ve enerji ağırlıklı yatırımlarıyla, uzunca bir döneme damgasını vuracak ve 1988 yılı fiyatlarıyla (1988,2005) 20.703 Milyar TL'lik kamu yatırımını gerektiren, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), gerek ülke gerekse bölge açısından büyük değişimlere neden olabilecektir.

Geçmişten günümüze, tarım ağırlıklı bir yapı sergileyen Güneydoğu Anadolu Bölgesi, her alanda geri kalmışlık kısırdöngüsünden kurtulamamış; zengin kaynaklarını, kalkınma için harekete geçirememiştir.

Bölge'nin tüm alanlarda önemlice bir geriliğe sahip bulunması, jeo-politik konumu, değerlendirilmemiş zengin kaynakları ve GAP Projesi gibi sulama ve enerji ağırlıklı yatırımlara muhatap olması, sanayileşmeyi, Bölge için vazgeçilemez bir ekonomik, sosyal ve siyasal hedef haline getirmektedir. Zira, gelişmiş yöreler karşısında nisbi geriliği kapatabilmenin yegane koşulu, Bölge'nin bir an önce sanayileşmesi; tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşebilmesidir.

Bununla birlikte, 2000'li yıllarda GAP'la birlikte artacağı varsayılan tarımsal ürünlerin ve buna dayalı tarımsal sanayilerin kurulması, ancak, gelişen yeni teknolojileri (Bölgenin bünyesine adapte ederek) burada uygulamakla; ülkemizin tarım ürünlerindeki karşılaştırmalı üstünlüğü korunabilecek ve istikrarlı bir biçimde dış pazarlara hitap edebilecektir.

Bu çerçevede içerisinde çalışmamızın ilk kısmını, Bölge'de gelişmesi olası ürün deseni ve tarımsal üretime, ikinci kısmını ise Bölge için önerilecek olan Sınai Kalkınma Stratejisine ayırdık.

BÖLGE'DE GELİŞMESİ OLASI ÜRÜN DESENİ VE TARIMSAL ÜRETİM

Bölge topraklarında, sulamayla birlikte gerek ürün yoğunluğunda ve gerekse tarımsal üretimde değişimler (artışlar) olacağı muhakkaktır. Bu konuda bugün birçok projeksiyona (DSİ, TOKB, DPT vd.) rastlanmakla birlikte, gelecekte yetiştirilecek ürünleri ve miktarlarını sağlıklı şekilde tahmin etmek epeyce zordur. Zira, projenin tüm fiziki tesislerinin bitirilmesi için öngörülen 15-20 yıl ile ekonomik koşullar ve uygulanacak politikaları tahmin edebilmek oldukça güçtür.

Nitekim ekonomik olarak bir başarısızlık olmakla birlikte, Çukurova'da da önerilen bitki-ürün deseni gerçekleşmemiştir. Çukurova'nın büyük sulama projelerinden, Aşağı Seyhan Sulama Projesi alanında, pamuk üretimi tahıllarla birlikte beklenenleri de aşmış, buna karşılık yem bitkileri, sebzecilik ve diğer sanayi bitkilerinde beklenen gelişme olmamıştır. Bu durumu Tablo 1'de görmemiz

TABLO 1

AŞAĞI SEYHAN SULAMASI ÜRÜN DESENİ HEDEF VE GERÇEKLEŞME (%)

ÜRÜNLER	HEDEF	1983	1984
ANA ÜRÜNLER			
-Pamuk	35	45	64
-Tahıllar	13	41	24
-Çeltik	5	-	-
-Yembitkisi ve diğer tarla bitkisi	20	1	1
-Bostan	1	5	3
-Sebze	15	1	1
-Turunçgilv.d.	8	7	7
-Diğer Sanayi Bitkileri	3	-	-
İKİNCİ ÜRÜNLER	4	8	5
Toplam (Ürün Yoğunluğu)	104	108	105

Kaynak: Fatma DOĞRUEL, Büyük Ölçekli Sulama Projelerinin Potansiyelleri ve Sorunları: GAP Örneği, İktisat Dergisi, Aralık 1989-Ocak 1990, Sayı: 301-302, s. 50.

mümkündür.

Tablolarda görüleceği üzere, beklenen gelişmeleri sağlayabilmek, Aşağı Seyhan sulamasında pek mümkün olmamıştır. Zira, hedeflenenin ger-

sulama sonrası ürün yoğunluğu, aşağıda TABLO 2'de sergilenmiştir.

Tarımda uygulanacak bu yeni ürün deseni ve sektörün % 40'lık büyüme hızı hesaplandığında,

TABLO: 2

BÖLGE ÜRÜN DESENİ VE ÜRÜN YOĞUNLUĞU (%)

ÜRÜN TÜRÜ	MEVCUT ÜRÜN YOĞUNLUĞU	SULAMA SONRASI ÜRÜN YOĞUNLUĞU
Tahıl ve Baklagiller	72.3	41.0
Pamuk	2.8	25.0
Sanayi Bitkileri ve Sebzeler	6.0	48.0
Çok Yıllık Bitkiler	9.4	20.0
Nadas	9.5	-
TOPLAM	100.0	134.0

Kaynak: DPT GAP Birimi, çeşitli dökümanları.

çekleşmesi; ürün fiyatları ile sıkı ilişki içindedir. Bununla birlikte, hayvancılıkta beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Zira, hayvancılık proje alanında önerilmiş, ancak teşvik edilmemiştir.

Gerçekleşen ürün deseninin, öngörülenden bu denli farklı olmasının ana nedeni olarak, ekonomik koşullardan; pamuk ve hububat için fiyat ve pazar yaşantısını göstermek mümkündür.

Gerçekten, GAP alanında öngörülenden ürün deseni ve dolayısıyla üretim hedeflerine ulaşmak istenilirse, değişen ekonomi ve pazar yapısına göre ürün deseni hedeflerini yeniden gözden geçirmek, uygun tarımsal fiyat ve pazarlama politikalarını geliştirmek, pazarlama için gerekli tesisleri ve modelleri hazırlamak kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmektedir (TEKİNEL, s. 5). Bununla ötesinde, olası ürün deseni hedeflerine dayanarak yapılmaya çalışılan sanayinin türü, üretim miktarı, istihdam, iç ve dış talep gibi hedefleri tayin etmek epeyce güç olmaktadır.

GAP Bölgesinde mevcut ürün yoğunluğu ve

2005 yılında ulaşılması beklenen tarımsal üretim düzeyi TABLO 3'de sergilenmiştir.

TABLO 3: BÖLGEDE TARIMSAL ÜRETİM

ÜRÜN	1986 (Ton)	2005 (Ton)
Buğday	1.882.000	3.270.000
Arpa	1.071.800	1.624.600
Pamuk	177.100	477.800
Sebze	1.119.100	2.205.900
Ayçiçeği	6.00	91.100
Soya Fasülyesi	-	158.000
Susam	18.700	70.300
Et	78.500	163.100
Süt	409.400	1.718.300
Yumurta	9.200	34.000

KAYNAK: DPT GAP Birimi, çeşitli dökümanları.

Her iki tablodan da görüleceği üzere, gerek ürün yoğunluğunda gerekse tarımsal üretimde, sı-

na bitkilerine doğru büyük bir artış olacağı olası görünmektedir. Bunun da, Bölge'de tarım ve tarıma dayalı sanayilerin oluşmasında ve uyarılmasında büyük önem taşıyacağı muhakkaktır.

A. TÜKETİM- İÇ VE DIŞ TALEP

1974 yılında yapılan Ulusal Beslenme Sağlık ve Gıda Tüketimi araştırmasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri birlikte ele alınmıştır. Bölge'de köy ve şehirlerde tüketim seviyesi oldukça farklıdır.

Bölge'de fertlerin beslenmede aldıkları ortalama 2678 kalori, ülke ortalaması olan 2864 kaloriden düşüktür. Düşük beslenme olarak nitelendirilen kişi başına 2000 kalorinin altına düşen hanehalkı oranı ülke genelinde % 17.4 olduğu halde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde % 22.2'dir.

Bölge'de hayvansal protein tüketimi de düşüktür. Bölge'de ailelerin % 26.6'sı çok düşük, % 16.9'u düşük düzeyde protein tüketim düzeyindedirler. Bölge, et, tavuk, yumurta ve diğer gıda maddeleri tüketiminde, ülke ortalamalarının altındadır (Güneş a/5. 537)

A.1. BÖLGE ÜRÜNLERİNİN YURTIÇİ TALEBİ

Bölge ürünlerine karşı duyulan yurtiçi talebin, ülke ve Bölge nüfusunun artan miktarları ile, nüfus bileşimindeki ve gelir seviyesindeki değişmelere ve kentleşme hızına bağlı olarak değişeceği kabul edilmektedir.

Son beş yılda, Bölge'de nüfus yılda ortalama binde 49.2 artmıştır. Şanlıurfa ilinde bu oran, binde 76.8'e, Harran Ovasında ise bu oran, binde 83 gibi daha yüksek seviyelere ulaşmıştır. Nüfus artış hızının yüksekliği, aynı gelir düzeyi devam etse bile, tarım ürünleri ve gıda maddeleri talebinde yılda % 5-8 oranında, artışlar meydana geleceğini göstermektedir.

Tüketicilerin gıda maddeleri için yaptıkları harcamaların onların gelir düzeyleri ile yakın ilişkisi olduğu aşikârdır. Bölge, 1973-74 yılında kırsal kesimde ortalama kişi başına düşen gelir bakımından 11.465 TL. ile ülkemizin dokuz bölgesi arasında 8. durumdadır.

Kırsal ve kentsel kesimde harcamaların en büyük bölümü gıda maddeleri için yapılmaktadır. Bölge kentsel kesimde harcamaların %47.89'u gıda maddeleri için yapılırken, kırsal kesimde bu oran % 68.21'e yükselmektedir. Bölge kırsal ve kentsel kesimde, gıda maddeleri için yapılan harcamalar, ülke ortalamasından %4-5 daha fazladır.

Gıda, giyim, konut gibi başlıca harcama gruplarının analizine göre Bölge'de gelir esneklikleri, gerek kentsel ve gerekse kırsal kesimde, ülke geneline göre daha yüksektir. Bölge'de kentsel alanda elde mevcut il verilerinde daha yüksek elastikiyet vermektedir. Bu durum, kentsel alanda, Bölge ve Harran Ovası sakinlerinin gelir artışlarının, ülkeye göre harcamalarda daha yüksek artışlar yaratabileceğini göstermektedir. Kırsal alanda da aynı

yönlü eğilim vardır. Yapılan analizler, gelirlerin ilk artan dilimlerinde kentlerde, gıda, konut, sağlık, ulaştırma ve kültür harcamalarının; köylerde ise, gıda harcamalarının daha fazla yükseleceğini göstermektedir.

Bölge ve Harran Ovası kentsel ve kırsal alan için gıda maddelerinin bulunan gelir elastikiyetleri (Türkiye kentsel kesim için 1,00, Bölge kentsel kesim için 1,11 (1978-79); Türkiye kırsal kesim için 0,97, Bölge kırsal kesim için ise 1,11) çeşitli araştırmalarda Türkiye için bulunan oldukça büyük kabul edilen değerlerden genellikle daha yüksektir. Bu durum Bölge'de gelir artışına karşı gıda maddeleri talebinin ülke geneline göre daha duyarlı olduğunu açıklamaktadır.

Bölge'de bir taraftan nüfus artışı, diğer taraftan tarımın gelişmesi ile gelirdeki yükselmeler sonucu düşük olan tarım ürünleri talebinin önemli ölçüde artacağı beklenmektedir.

Ülkenin diğer bölgelerinin, gerek nüfus artışı, şehirleşme, gerek gelir yükselmesi ve gerekse gelir elastikiyetinin duyarlılığı nedenleriyle tüm yurtiçi talebinin yüksek oranda (yılda % 7-9) artacağı beklenmektedir (GÜNEŞ, b/s. 491-493).

A.2. BÖLGE ÜRÜNLERİNİN YURTDIŞI TALEBİ

Coğrafi, ekonomik, tarihi ve sosyo-kültürel konumu ve yapıları gereği Ortadoğu ülkelerini, ülkemizin doğal bir pazarı olarak nitelemek mümkündür. Bununla birlikte, ülkemiz Ortadoğu Pazarlarının bu potansiyeline 1980 yılına kadar seyirci kalmıştır.

Ortadoğu Bölgesinin gıda ve tarım ürünleri ithalatı, 1973'den 1980'e 2 milyar dolardan 14.5 milyar dolara yükselirken; Türkiye'nin bu bölgeye ihracatı aynı dönemde 70 milyon dolardan ancak 340 milyon dolara yükselebilmektedir. Bu artışa karşın Türkiye'nin bölgenin gıda pazarlarındaki payı % 3.5'tan, % 2.3'e gerilemiştir.

1981 yılında, Türkiye genel ihracat atılımına paralel olarak Ortadoğu Pazarlarına özel bir önem vermiş ve bu yılda ihracat 840 milyon dolara çıkmıştır. Bu artışa paralel olarak Türkiye'nin bölge gıda pazarlarındaki payı da iki kat artarak, % 2.3'ten, % 4.6'ya çıkmıştır. 1982 yılında 1 milyar doları biraz aşan Türkiye'nin bölgeye gıda ve tarım ürünleri ihracatı takip eden iki yıl boyunca da aynı düzeyde kalmıştır. 1985 yılında ise, Ortadoğu gıda pazarlarındaki gerilemeye paralel olarak, Türkiye'nin ihracatı da 780 milyon dolara düşmüştür (ŞAHİNÖZ, s. 46).

Güneydoğu Anadolu Bölgesine komşu bulunan Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'den en çok satın aldıkları tarımsal ürünler, hububat (dışsatım miktarının % 92,51), baklagiller (% 35.83), yağlı tohumlar (% 37.50), meyveler (% 38.33), sebzeler (% 92.03), canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler (%96.89)'dir.

Türkiye'de ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde

yetiştirilen tarım ürünlerine karşı duyulan dış talep, genellikle bir artış içinde bulunmaktadır. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri 1970'li yılların ortalarından itibaren gıda maddelerinin dışalımını yılda ortalama % 15'lik bir hızla büyük ölçüde arttırmışlardır.

Dünyada gelişmiş ülkeler dahil, 1972'de kişi başına gıda maddeleri dışalımını 5 dolar iken, bu ülkelerde 17 dolarlık dışalım yapılmıştır.

Yakın ve Ortadoğu ülkeleri bütünü ile tarıma dayanan bir ekonomik yapıya sahip olmakla beraber, bunların tarımsal ürün ve gıda maddeleri açıkları büyümektedir. Bu ülkeler bağlı oldukları İslam Konferansı Organizasyonu içinde ticareti geliştirmektedirler (GÜNEŞ, s/545-546). Bununla beraber, OPEC üyesi İslam Ülkeleri, büyük petrol rezervlerine sahiptirler.

British Petroleum Şirketinin yaptığı bir araştırmaya göre, OPEC ülkelerinde toplam 676 milyar varil petrol rezervi bulunduğu saptanmıştır. Bu ise, dünyadaki toplam petrol rezervlerinin 3/4'üne tekabül etmektedir. İran, Irak, Abu Dabi ve Kuveyt'in petrol rezervlerinin en az 100 yıl, Suudi Arabistan'ın petrol rezervinin de en az zorlanmadan 85 yıl ihtiyaçlara cevap verebileceği tahmin edilmektedir (İRBEÇ, s. 37).

Bununla birlikte, Ortadoğu ülkelerinin temel gıda maddeleri üretimi, talebi karşılamaktan çok uzak bulunmakta ve yıllar itibariyle üretim ile talep arasındaki açık artmaktadır.

Yapılan bazı araştırmalara göre gıda ürünleri üretimi yılda ortalama % 2 oranında artarken, gıda maddeleri talebi % 5 oranında artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, talep üretiminin iki buçuk misli artmaktadır.

Gıda ürünlerinde talep açığının uzun vadeli olarak, ileride de artacağı tahmin edilmektedir. Örneğin (1980-84) döneminde ortalama yıllık talep açığı hububatta 25 milyon ton civarında iken, 1990 yılında 31 milyon ve 2000 yılında ise 50 milyon tona çıkacağı tahmin edilmektedir.

Uluslararası Gıda Tarım Teşkilatı (IAO)da Ortadoğu ülkelerinin temel gıda maddeleri talep açığının gelecekte daha da artacağını tahmin etmektedir (ÇUHACI/s.45).

Bölge'den halen, Ortadoğu ülkelerine tarım ve tarıma dayalı işlenmiş ürünlerin ihracatı yapılmaktadır. Bölge illerinden Gaziantep, Ortadoğu ülkeleri ağırlıklı olmak üzere, 40'ı aşkın ülkeye 120 çeşit mal ihraç etmekte olup, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ihracatının tamamına yakın kısmını gerçekleştirmektedir (AÇMA, s. 68).

BÖLGENİN SİNAİ KALKINMA STRATEJİSİ

Halen uygulanmakta olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), boyutları ve sonuçları itibariyle ülkemizin bir bölgesine hapsedilmeyecek nitelikte olduğu gibi, bu yöre ile diğer yöreler, bu arada özellikle batı bölgeleri ile ekonomik ve sosyal ilişkilerin yeni-

den belirlenmesinde önemli rol oynamaya aday görülmektedir. Zira, bu proje, bir yandan yeraltı ve yerüstü su kaynaklarını eskiye oranla çok daha bol ve etkin olarak devreye sokarak, diğer yandan da elektrik üretimini ülke çapında artırarak yeni ekonomik yapılanmaya önemli bir zemin oluşturmaktadır. Söz konusu yeni yapılanmada hem tarımın ıslah edilip geliştirilmesi hem de sanayinin oluşturulup, yaygınlaştırılması gündeme gelmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sinai kalkınma stratejisi saptanırken, bunu bölge'nin temel ve tarımsal kalkınma stratejisinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Özellikle, Bölge'de tarımsal kalkınma yapılmadan sinai kalkınmanın gerçekleşmesi olanaksızdır.

Bölge'de tarımsal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için, toprak mülkiyetindeki dengesizliğin, etkin bir toprak reformuyla giderilmesi; tarımsal girdilerin uygun bir bileşimi içinde tarımsal mekanizasyonun geliştirilmesi; tarımsal yayım, araştırma ve enformasyon hizmetlerinin gelişmelere göre uyarlanması; mali sistemin tarımsal kalkınmaya uygun hale getirilmesi; pazarlama politikalarının çeşitli faaliyet kollarındaki üretim ve pazarlama çalışmalarıyla bütünleştirilmesi gerekmektedir.

Bölge'deki tarımsal yapıda gerçekleşecek değişimler ve tarımsal ürün artışı kuşkusuz, buradaki sanayi yapısının gelişimini itici yönde olacaktır. Tarımsal ürün artışı sonucunda oluşacak artı değerlerin kullanılma alanları, organizasyonu ve sanayi sektörüne aktarım biçimleri, oluşacak sanayinin büyüklüğü, türü ve ölçeği üzerinde önemli bir belirleyici olacaktır.

Genel hatlarıyla, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sinai kalkınma stratejisini şöylece özetlemek mümkündür (DPT, s. 4):

- Mevcut yerel hammaddeleri kullanan ve ihracata yönelik sanayileri tesbit etmek ve tedricen geliştirilmelerini çeşitli tedbirlerle özendirmek;

- Üretim ve yönetim teknolojilerini, sermaye teminini, girişimciliğin geliştirilmesini ve dış pazarlara açılmaya sağlamak için stratejik önemdeki endüstrileri örnek olarak değerlendirmek;

- Bölgenin sinai gelişmesinin daha akılcı bir şekilde planlanabilmesi için; Bölge'de sulama sonrası oluşacak tarımsal ürün paterninin diğer bölgelerde yetiştirilen ürünlere rakip olmayacak şekilde belirlenmesi,

- Bölge'de sinai kalkınmaya destek sağlayabilecek, ilgili kamu kurumlarının fonksiyonlarının iyileştirilmesi,

- Bölgede sanayileşme sürecine, en önemli faktör olarak beşeri sermaye üzerinde dikkatle durulmalı ve bu alanda gerekli reform ve iyileştirmelere süratle hız kazandırılmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, sanayileşmenin ilk önemli adımı stratejik önemdeki sanayilerin

başarılı bir şekilde gelişmesi olacaktır. Bu daha sonraki sanayileşme için, sermaye, girişimcilik, teknik ve idarecilik becerisi açılarından bir temel meydana getirecektir. Tüketim malı ve inşaat malzemesi üreten sanayilerin gelişme eğilimiyle birleşen bu temel, ileri ve geri bağlantılar ve benzer ekonomik faaliyetler yoluyla, başka işletmelerin ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Bu ilk gelişme sonucunda temin edilen gelir artışı, Bölge'nin daha da sanayileşmesi için gereken şartları hazırlayacaktır. Stratejik önemdeki sanayi işletmeleri, denenmiş üretim ve idare teknolojilerinden olduğu kadar genişleyen pazarlardan da faydalanan yeni kuruluşlarla artacaktır. Kentleşmeyle birlikte, tüketim malı ve inşaat malzemesi üretiminin daha da artması beklenmektedir.

Bölge'nin sosyo-ekonomik gelişmişliği ve gelir seviyesi arttıkça, başka sektörlerin artan talebini karşılamak üzere yeni sanayi işletmeleri ortaya çıkacaktır. Bölge tarımı geliştikçe gübre sanayi kurulacak, bunu tarımsal alet ve ekipman üretimi izleyecektir.

Bölge'de tarım ve tarıma dayalı sanayilerin kurulması ve gelişmesi, ancak kısa ve orta vade hedefleri olmalıdır. Gerçi tarım ve tarıma dayalı sanayilerin önerilmesi, GAP'ın tarımsal hedeflerinin büyüklüğü nedeniyle doğal sayılabilir. Ama, bilindiği gibi, tarım ve tarıma dayalı sanayilerin önerilmesi, GAP'ın tarımsal hedeflerinin büyüklüğü nedeniyle doğal sayılabilir. Ama, bilindiği gibi, tarım ve tarıma dayalı sanayiler, emek-yoğun ve nisbeten geri teknolojileri kullanmaktadır. Bölge'de emek-yoğun yatırımların tercihi, kısa ve orta vade için uygun olmakla birlikte, uzun vadeli çıkarlar açısından doğru olmayabilir. Diğer taraftan, teknoloji seçimi daha çok bölgeye yatırım yapacak sermayenin kararına bağlı olacak, kârlı olan teknolojiyi seçecektir. Burada teşviklerle bu seçim yönlendirilebilir. Ancak bu yönlendirmede de tek amacın istihdam artışı olamayacağı, uzun dönemde sanayileşme ve bölgenin kalkınma hedeflerinin de belirleyici olmasının gerektiği açıktır (DOĞRUEL, s. 51).

SONUÇ

Yalnız ekonomik değil, sosyo-kültürel değişimlerinde dinamiği olarak kabul edilen Sanayileşme, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kalkınmasında en önemli hedeflerinden birisidir. Bölge'de sanayileşme hareketi yalnız iktisadi değil, toplumsal, kültürel ve siyasal değer yargılarını değiştirip ileri götürecektir, sosyal kalkınmayı da güvence altına alabilecek potansiyele sahip olacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, GAP Projesiyle birlikte, tarımsal kalkınma yapılmadan sınai kalkınmanın gerçekleşebileceğini düşünmek mümkün değildir.

Bölge'de sınai kalkınma stratejisi belirlenirken, bunu Bölge'nin temel ve tarımsal kalkınma stratejisinden ayıksamak olanaklı değildir. Bunlar bir bütün halinde, etki-tepki mekanizmasıyla işleyecek;

sonuçta Bölge'nin istenilen sınai yoğunluğa erişmesini sağlayacaklardır.

Dünya tarım pazarlarında rekabetin son hızla devam ettiği ve AT'ye üyeliğin gündemde olduğu şu günlerde GAP alanında kurulacak/gelişecek sanayilerin, teknolojik yapısının; kapasite ve kullanılan teknoloji itibarıyla, uluslararası rekabet koşullarına uyum yönünden taşıdığı önem büyüktür.

Ülkemizde bir yandan hızla artan nüfus, yükselcek gelir, düzelecek sağlık ve beslenme koşulları ile yurtiçi talebin; diğer yandan Ortadoğu ülkelerinin beliren talepleri ile dış talebin yükselmesi, toplam talebi büyük ölçüde artıracaktır. Yükselen toplam talebin üretim artışları ile karşılanamaması halinde önemli bir arz ve talep sorunu ortaya çıkacaktır. Zira, 1983 yılından bu yana, tarım ve tarıma dayalı ürünler dış ticaretinde denge Türkiye aleyhine bozulmakta ve ülke, tarım ithalatçısı haline gelmektedir.

Bölge'de üretimi geliştirme çabaları ile paralel olarak pazarlama için gerekli tüm tesislerin ve hizmetlerin oluşturulması da oldukça önem kazanmaktadır.

Bunun gerçekleşebilmesi için, ihracatı söz konusu olan mallara karşı iç talebin doymuş olması, yani tarımda kendi kendine yeterliliğin tesis edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Bölge'nin potansiyel bir pazarı olan Ortadoğu ülkelerine ihracatın gerçekleştirilebilmesi; Bölge'de oluşturulacak/geliştirilecek maddi ve personel donanım ile örgütsel ve finansal alana yönelik kuramsal altyapının oluşturulmasına bağlı olacaktır.

KAYNAKLAR

AÇMA, Bülent, Gaziantep ve Ekonomisi GAP Doğultusunda Gaziantep Ekonomisinin Alacağı Olası Görüntü (Yüksek Lisans Tezi), İ.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 1988.

ÇUHACI, Tarık, GAP Projesinin Tamamlanmasıyla Artacak Tarımsal Ürünlerimiz İçin Potansiyel Bir Pazarlama Grubu Arap Ülkeleri, Dış Ticaret Forum Dergisi, Mayıs, 1987.

DPT., Master Plan Çalışması, Yöneticiler İçin Özet, Ankara, 1989.

DOĞRUEL, Fatma, Büyük Ölçekli Sulama Projelerinin Potansiyelleri ve Sorunları: GAP Örneği, İktisat Dergisi, Sayı: 301-302, Aralık 1989 Ocak 1990.

GÜNEŞ, Turan, A/Tarım Ürünlerinin Pazarlanması, GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, 18-21 Kasım 1986, Ankara.

GÜNEŞ, Turan, B/GAP'ta Tarımsal Ürünlerinin Pazarlanma Sorunları, 1. Urfa Harran Kalkınma Sempozyumu; 22-25 Nisan, 1987, Şanlıurfa.

İRBEÇ, Yusuf Ziya, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde İslam Ülkeleri, TOBB Yayın No: 141, Ankara 1990.

ŞAHİNÖZ, Ahmet, Gıda ve Tarım Ürünleri Açısından Ortadoğu Pazarları, Dış Ticarete Durum, Sayı: 6, Eylül 1987.

TEKİNEL, Osman, GAP Tarımda Uzun Vadeli Üretim ve Ticaret Perspektifi, Türkiye Ticaret Odaları Başkanları Toplantısı, 19 Ocak 1990, Adana.

BİLİM, İDEOLOJİ VE KENT SORUNU

Manuel CASTELLS

Saunders, 'Social Theory and the Urban Question'..Hutkinson, London. 1981'den çeviren: Vildan LORDOĞLU

Lefebvre gibi, Castells de varolan kentleşme teorilerinin ideolojik olarak eleştirisini geliştirir. Lefebvre'den farklı olarak, kapitalist sınıf ilişkisini açıklarken bu teorilerin işlevlerinin tanınması iddiasına dayanmaz, ama bireylerin gerçek dünya ile olan yaşayan ilişkileri aracılığıyla ideolojik ilişkileri aşmakta varolan teorilerin başarısızlığı nedeniyle 'teorik ideolojiler'in bu işlevsel yönünü açıklar.

Diğer bir deyişle, varolan teoriler (ve Castells, Lefebvre'nin çalışmasını da bu kategoriye dahil eder) kapitalist toplumun ideolojik kalıplarıyla bağlarını koparmaktan çok yalnızca gerçeğinin bilimsel bir analizi için temel oluşturmakta başarısız kalmaktadırlar. Walther'in ileri sürdüğü gibi, "Castells'de kent sosyolojisi olgusu ve onun toplumsal talebe boyun eğen ayrılmış alanları ideolojik olarak reddetmek için hemen hemen yeterli kriterdir. Castells'in kent sosyolojisinde ideoloji eleştirisi anlaşılmaz bir düzeyde kalır, esas olarak epistemolojik bir eleştiridir" (1978 s:5). Castells'in varolan teorileri ideolojik olarak eleştirisi, ideolojik söylemlerle bir tutulması mümkün olan bilimsel bir analiz tarzı olduğu iddiasını öngörür.

Başlangıçta şuna işaret edilmelidir; çalışmasının gelişimi süresince, Castells başlangıçtaki epistemolojik pozisyonunu oldukça dikkatli bir şekilde düzeltir. Burada biz esas olarak onun erken dönem eseri ile ilgileneceğiz, Castells burada kent sosyolojisinin ideolojik olduğu eleştirisini geliştirmiştir. Epistemolojisinde yaptığı daha sonraki düzeltmeler, yaklaşımını empirik araştırmada uygulama çabaları sonucunda olmuştur ve bu deneyin Castells'in erken dönemdeki bilim kavramlaştırmasını ve ideolojiyle ilişkisini yeniden düşünmesine yol açmıştır. Göreceğimiz gibi bu yeniden kavramlaştırma bu tür bir ayrımı südürme çabasını zayıflatmıştır; bu şekilde O'nun yaptığı alternatif teorilerin daha önceki eleştirisini soru haline getirmiştir. Bununla beraber Castells, kökeni itibarıyla bu eleştiriye dayanan epistemolojinin kendisi tarafından reddedilmesine rağmen bu gibi teorilere ideolojik olarak bakmaya devam etmiştir.

Kente ilişkin toplumsal teorilerin orijinal eleştirisi Louis Althusser'in Marksist felsefesinin kent sorununa görece eleştirel olmayan uygulamasına dayanmıştır. Althusser'in argümanının özel önemi bilimin varolan ideolojik söylemlerin dışında bir "epistemolojik kopuş" ile ilerlemesidir -diğer deyişle, bilim ideolojik kavramların bilimsel kavramlara teorik bir dönüşümünü içerir bu, Castells'i, varolan teorilerin yöneltildiği gerçek sorunun tanındığı ve keşfedildiği bir çerçeve geliştirmeye götürür. Althusser'in ortaya koyduğu gibi, "Bir bilimin teorik pratiği daima, tamamen kendi tarih öncesi ideolojik teorik pratiğinden ayrılır: Bu ayrılık 'niteliksel o-

larak' teorik ve tarihsel devamsızlık şeklini alır ki ben buna Bachelard'ı izleyerek "epistemolojik kopuş" adını veriyorum. " (1969,s. 167-8) : Althusser'e göre bilimsel pratiğin, bilim öncesi ideolojik teorilerin aşılmasıyla geldiği süreç, Marx'ın kendi eserinde üstü kapalı olarak vardır, ama sadece 1857 Grundrisse'nin Girişi'nde açık hale gelmiştir. Althusser'in argümanı, Marx'ın maddeci diyalektik yöntemini geliştirirken toplumsal formasyonları bilimini kurarak ideolojiden kopmayı başarmasıdır, ama hiçbir zaman yönteminin teorisini yazmaya zaman bulamamıştır. Bu görevi Althusser üzerine almış ve Teorik Pratiğin Teorisi olarak isimlendirmiştir.

Althusser'in esas olarak 1857 Giriş'ini okumasından çıkardığı bu iddia, teori üretiminin toplumdaki meta üretimiyle aynı şekilde olduğunu ileri sürmesiyle başlar- şunu içerir: belirli bir verili hammadenin belirli bir insan emeği tarafından belirli (üretim) araçları(nı) kullanarak belirli bir ürüne dönüşmesi " (Althusser,1969,s : 166) Bu şu anlama gelir: Bilimsel pratik dönüşmeye başlayan düşüncenin belirli hammadeleri ile başlar. Bu hammadeler, kendileri ideolojik ya da daha önceki bilimsel pratiğin ürünleri olan varolan genelt kavramlardır. Althusser, bu şekilde Marx'ın Grundrisse'deki biliminin soyutlamalarla başladığı,somut gerçekliğin kendisinden başlamadığı iddiasını onaylar. "Bilim hiçbir zaman özü saf sezgisel (immediacy) ve tekillik (singularity) duyumu (Sensations) ya da bireysel (individual) olan varolan üzerine çalışır. Bilim daima varolan kavramlarla çalışmaz.... Bilim daima "genel bir takım şeyler üzerine çalışır.... Bilim daima varolan kavramlarla çalışır.... Tamamen nesnel 'verili', yani saf ve mutlak 'olgular' ile çalışmaz. (1969, s: 183-4). Bu nedenle Althusser, deneyim yoluyla bilinenin gerçekliği reddeder; bilgi kavramsaldır, deneysel değildir. Bilim bundan dolayı soyut kavramlardan yola çıkar (Althusser'in 'Genellemeler I' olarak adlandırdığı).

Bu genel kavramlar teorik üretim araçlarının (Genellemeler II) uygulanması yoluyla dönüşürler. Aynı toplumdaki belirli araçların belirli hammadelere uygulanmasını içerdiği gibi, teorik üretimin teorik araçlarının bilim öncesi kavramlara uygulanmasını içerir. Önemli olan nokta, Althusser için, bu sürecin, kendi düşüncelerinin teorisini oluşturan kişiye empoze edilmesini gerektirmemesidir, çünkü teoriyi oluşturan yalnızca teorik araçları uygulayan bir ajandır, aynı çalıştığı üretim aracının ajanı olan işçi gibi. Althusser, idealizme karşı olduğu gibi (bilginin bireysel insan bilincinin bir ürünü olduğu görüşü) empirisizme de karşıdır (bilginin somut gerçekliğin bilinç üzerine yansımaları olduğu görüşü). Bilim ne verili bir gerçekliğin doğrudan analizi, ne de gerçeklik üzerine öznel kurguların empoze edilmesidir. "Somut nesnelerden saf öz yoluyla çıkarılan soyutlama eylemi ideolojik bir miter". (1968,s: 1979)

Bunun anlamı, bilimsel pratiğin ürünü (Genelleme III. bilgi) açıkladığına iddia ettiği gerçeklikle herhangi bir doğrudan eklemelenmeden çok, varolan kavramların teorik dönüşümünün sonucudur. Althusser için, iki 'gerçeklik' vardır; düşüncenin dışında ve teorik pratik tarafından etkilenmeksizin varlığını sürdüren gerçeklik ve teorik pratiğin ürünü olarak varolan gerçeklik. "İki farklı somut: demektir" düşüncede somut -bilgi ve somut gerçeklik-bilginin nesnesi somut bilgiyi üreten süreç, tümüyle teorik pratik içinde yer alır." (1969,s.186) :

Bu noktada açık olan soru, eğer varsa, somut gerçeklik ile düşüncede somut arasındaki ilişki ile ilgilidir. Althusser, böyle bir sorunun temeli olan öncülü reddeder, çünkü bu soru yalnızca eğer bilen özneyi bilgi nesnesinden ayırdeden bir epistemolojiyi kabul edersek anlamlıdır. Althusser'in epistemolojisi bu düalistmi reddeder. Çünkü bilen özne nosyonunu reddetmektedir, gördüğümüz gibi teori oluşturan kişi yalnızca bilimsel pratiğin içinde gerçekleşen teorik dönüşümün bir ajanıdır. Bu pratiğin kendisi gerçektir ve ideolojinin bilgiye gerçek dönüşümünü içerir:

Son kertede, soyutlamaya karşı tavrı alan eleştiri, teoriye, bilime ve somuta gerçeğin kendisi olarak atıfta bulunurlar. Bilimsel pratiğin gerçekliğinin onun soyutlamalarının geçerliliğini inkar etmesinden dolayı ideolojik bir eleştiri olarak kalır (Althusser, 1969,s: 187)

Diğer bir deyişle, Althusser bilimsel bilgiyi teorik pratiğin ürünü olarak tanımlar, çünkü bilimsel bilgi saf deneyimin ürünü olamaz, ve böyle bilginin geçerliliğinin reddinin bilimin kendisinin geçerliliğinin reddi anlamına geldiğini ve bu şekilde ideolojiye girdiğini ileri sürer. İleride göreceğimiz gibi, bu tümüyle, neden maddeci diyalektiğin bilimsel pratiğe tek doğru rehber olduğu hakkındaki iddianı ispatlamış varsayan probleme katkısız çözümdür -yani, neden Althusser'in bilimsel araştırmanın epistemolojik kanunlarını - yapmasını kabul etmemiz gerektiğidir.

Bu kısa açıklamalardan sonra, Althusser ideoloji sorununa döner, epistemolojisi onu, ideolojinin düşünceler yoluyla gerçekliğin çarpıtılmasını içeren geleneksel iddiayı redde zorlar, çünkü bunu kabul etmek, bilginin insani öznelerin bilincinin ürünü olduğunu (idealizm) kabul etmektir ya da gerçekliğin bir şekilde bizim düşüncelerimize yansımaları (empirisizm) kabul etmektir. İdeoloji somut gerçekliği bilimin onu temsil ettiğinden daha fazla çarpıtamaz. İdeoloji, bu nedenle, gerçekliğin ideal temsil edilişi değildir, ama daha çok bireylerin günlük yaşamlarında gerçeklikle ilişki kurma yoludur: "Onların varoluşunun gerçek koşulları gerçek dünyaları değildir, ideolojide 'insanlar kendilerini temsil ederler', ama hepsinin üstünde, onların orada temsil edildiği varoluş koşulları ile olan ilişkileridir." (Althusser, 1971.s: 154) Çünkü bireylerin girdiği gerçek ilişkilerin kendileri doğrudan doğruya bilinemez, bireyler kendi dünyalarını ha-

yali bir ilişki aracılığıyla kurarlar. Bu şekilde, aynı bilimsel pratiğin (düşüncede somut) somut gerçeklikten ayrı olması gibi, ideolojik pratiğin ürünü de ('yaşanan hayali ilişki') somut gerçeklikten ayrıdır.

Bu iddiada ileri sürülen bir başka nokta da şudur; özel ideolojiler tarih boyunca değişebildiği halde, ideoloji genelde daima varolur. Komünist bir toplumda bile ideoloji esas olarak kalır; bu, bireylerin yaşadıkları günlük yaşam vasıtasıyla olur, çünkü gerçekliğin kendisi asla görünmez. Ideoloji, bundan dolayı, toplumsal örgütlenmenin içsel bir yüzüdür: Althusser'in terimleriyle, ideoloji toplumsal bütünün bir 'kerte'sidir. Şunu da vurgulamak gerekir, bilim gibi, ideoloji de bir pratiktir çünkü düşüncelere değil gerçeklik üzerine atıfta bulunur, ama tam da bizim gerçekliği yaşadığımız şekilde. Başka bir deyişle, ideoloji ideal değil, maddidir. 'İnsanlar ideolojilerini kartezyan anlamda 'görmüş ya da 'görmemiş' olarak 'yaşarlar' -eğer ona bakmazsa- nedeni ikiyüzdüm ileridedir: tümüyle birinciliğin bir biçimi değil ama kendi "dünyaları"nın tesnesi olarak kendisinde kendi 'dünyaları' olarak. (Althusser, 1969,s. 233).

İdeolojinin en önemli işlevi, ve Althusser'in iddiasını devam ettiren kişi, özneler olarak somut bireylerarası ilişkiler olarak adlandırdığı ile ilgilidir. Bununla Althusser, eylemde bulunan insani özneler olarak kendimizi ve diğerlerini tanımamızın gerçek dünya ile olan yaşayan hayali ilişkiler ile olduğunu anlatmak ister. Gündelik hayatta, diğer insanlara yönelik eylemde bulunur ve diğer insanlar da bize yönelik eylemde bulunurlar. Sanki özneler gibi; yani ideolojik pratikler yoluyla özneler olarak oluşuruz. Kendi düşüncelerini kendi tek birincinde yaratan ve bu düşünceleri dış dünyaya impoze eden insani özne nosyonu bu nedenle, yalnızca bu pratik aracılığıyla öznelerde oluşturulan ideolojik pratiğin bir ürünüdür: "Özneler olarak omut bireyleri 'oluşturan' tüm ideoloji, (onu tanımlayan) bir işleve sahiptir... Tüm açıklık gibi...enin ve benim özneler olduğumuz açıklığı -ve bu içbir soruna yol açmaz- ideolojik bir etkidir, basit ideolojik etkidir". (Althusser 1971,s. 160-1).

Eğer insani öznellik kavramı (ilgili olduğu insani bilinçlilik, insan özü vb. kavramları ile) dünya ve yaşanan hayali ilişkinin, ideolojik pratiğin bir ürünüdür ve bilimsel pratik ideolojiyi aşan bir bilgiyi retirse özne kategorisi ile bir kırılmayı içermelidir. Çünkü teori, insani özne ideolojik kavramını alıyorduk kadar, 'hayali' ilişkilere karşı olarak, ergeğin bilimsel bilgisini geliştirmekten uzak kaçacaktır. Böyle bir teori, ağaçlar için (böyle ilişkiler tarafından oluşturulan 'insani özneler') ormanı tesnel toplumsal ilişkiler bütünü) görmekte başarısız olacaktır. Böyle bir teori, hayali ilişkilerin asıl oluşturulduğu sorununu aşmakta başarısız olacaktır ve bundan dolayı ideolojiyi yalnızca ayrıntılı biçimde yeniden üretmeye yöneltmek anlamında,

'kapalı' olacaktır. Bilim, yalnızca ideolojiden koptuğunda ve ondan bağımsız hale geldiğinde, ideolojinin ne olduğunu anlamak mümkündür:

İdeoloji içinde olanlar kendilerini ideolojinin dışında tanımladıklarına inanırlar: ideolojinin etkilerinden biri, ideoloji yoluyla ideolojinin ideolojik niteliğinin pratik yadsımasıdır: ideoloji asla 'ben ideolojiyim' demez. Ideolojinin dışında, yani bilimsel bilgi alanında olmak şunu söyleyebilmektir: Ben ideolojinin içindeyim (dışsal durum) ya da (genel durum): Ben ideolojinin içindeydim. (Althusser 1971).

Şimdi hümanizmin ideoloji olarak Althusser'yan eleştirisini anlamak mümkündür. Bu hümanist teorilerin bazı bakımlardan yanlış olduğu değildir. (yani 'insanı' teorik sahanın merkezine koymak ve ona bilinçlilik ve etkinlik atfetmek); ama bu teoriler, ideolojik pratik yoluyla oluşturulmuş kategorileri analizin sorgulanmamış ve temel kategorileri olarak alırlar ve bu şekilde onları açıklamaya imkana engel olurlar: "Ben hümanizm kavramının ideolojik bir kavram olduğunu söylerken (bilimsel değil); hümanizmin gerçekten varolan bir dizi ilişkiyi bilmenin araçlarını sağlamadığını söylemek istiyorum". (Althusser, 1969,s. 223) Castells, bu argümanı Lefebvre'e karşı olarak kullanır.

Castells, Lefebvre'in analizine karşı bir dizi eleştiri getirmiştir, çoğu, endüstriyel kapitalizmin klasik döneminin ötesine giden kent toplumu kavramını yıkmak amacındadır. Bununla beraber eleştirisinin ana hamlesi teorik değil, epistemolojiktir, çünkü Castells, uzamın (space) insani öznelerin (kapitalistler, politikacılar, vs) bilinçli eylemleri ile üretildiği varsayımına karşı tavrı alır. Onun ileri sürdüğü analiz :

Toplumsal tümü gibi, uzam, insanın niteliği olan ve onun isteklerinin kendiliğinden ifadesinin yaratma özgülüğünün daimi olan orijinal eseridir. Yalnızca Lefebvre'ci hümanizmin bu mutlaklığını (felsefe ya da din konusu) kabul ederken analiz bu yönde gitmelidir. Daima metafiziksel temele -dayalı olacaktır. " (Castells, 1977,s.92)

Lefebvre'in analizi bu nedenle yalnızca teorik bir ideolojidir çünkü genişlettiği ideolojik (ya da 'metafiziksel') kategorilerde temellenir. Bunun sonucu toplumsal hayatın belirleyici konularını tanımlamadaki başarısızlığı ile bilimle herhangi bir kırılmayı engeller. Radikal görüntüsüne rağmen, bu nedenle, etkin olarak bilimsel eleştiriye yardım etmekten çok onu engeller : "Bu yeni kent ideolojisi bu şekilde..teorik pratiğin kavramakta güçlüklerle karşılaştığı temel fenomeni maskelerken büyük hedeflere hizmet edebilir" (Castells, 1977a, s: 94).

Castells aynı argümanı,daha az radikal bireysel öznelerin eylemleriyle ilgili olarak kent sürecini benzer şekilde açıklamaya çalışan kentleşme teorilerine karşı geliştirir. Bireylerin ya da grupların yerel düzeyde politikaları belirlemek için ilgilendikleri en büyük gücü izlemekle ilgilenen (esas olarak Amerikan) kamugücü (community power) li-

teratürü açık bir örnektir. Çünkü Castells için, güç bireysel katkılarla ya da bireysel ilişkilerle kavramlaştırılmaz. Eşit derecede başka bir açık örnek, kent yönetimi literatürü ile ilgilidir.

'Karar-verici'lerin yüzyüze geldiği problemlere cevap vermesinin kolaylığından dolayı bu perspektif... saf olarak empirik betimleme haline gelmeksizin tamamen ideolojik bir temele dayanır, çünkü metafizik bir postülaya dayanır. Bu postüla şudur; 'sonuç olarak konumu ne olursa olsun işbirliğini başarabilen, özerk bir ajan olarak kalan kişi insan özgürlüğü üzerinde durmalıdır'. (Castells, 1977a, s: 250).

Kent yönetimi (urban managerialism) yaklaşımlarında karşılaşılan ama çözülmemiş temel sorun, önemli aktörlerin özerkliği üzerine sınırlamaları teorileştirme ihtiyacı ile ilgilidir. Castells'in analizi bu problemin zorunlu olarak çözülmemiş olduğunu i-leri sürer, onları özneler olarak oluşturan toplumsal bütün sorunu ile başlayan teori kadar, bireysel öznelerin (ideolojik) kategorisi ile başlayan teoriye kadar: "Öncel bir teorik bağlamda toplumsal yapının öğelerini yerleştirmekle kişi, somut olarak gözlemlenen pratikleri önemli kılmakta başarılı olacaktır, ve sonra, ve yalnızca bundan sonra kişi 'aktörlerin' bu sanılan 'özerkliği'ni yeniden keşfeder." (s.251) Çünkü analiz, ilgi odağı olarak aktörleri hazırladığında, bireylerin gerçek dünya ile olan hayali ilişkilerinin yalnızca yeniden üretilmesi kararını verir ama açıklamaz:

Somut aktörlerden ve onların stratejilerinden yola çıkan analiz zorunlu olarak bir çıkmazla son bulur: eğer bu aktörler yalnızca empirik nesnelerse, analiz yalnız özel durumların bir betimlenmesi haline gelir; eğer onlar ilk gerçeklikse, bundan dolayı: öz ise, analiz bir özgürlük metafiziğine dayanır. (Castells, 1977-a-s: 251)

Castells, Althusser'de olduğu gibi, kendi dünyasını kuran insanı özne kavramını bu nedenle bilim-öncesi alana terkeder. Castells durumunu yazdığı erken dönem denemelerinden birinde belirtir.

Biçimlerin (forms) üretimlerini onların eylem halindeki kökeniyle özdeşlemek, kendi değerleri ve amaçlarıyla ilgili olarak tarihlerini oluşturan aktör-özne kavramının kabulünü öngerektir...Bu, kişinin başlangıç noktası olarak aktörleri ve aktörlerin bileşimini almasını gerektirir; ve bu şekilde toplumsal yapılarıdan çıkarılmayan birincil özlerin varlığını kabul etmeyi gerektirir... teorik mesele şudur: tarihsel aktörler toplumu eylemleriyle oluştururlar, ya da destek aktörler toplumsal yapının özel bileşimlerini pratikleriyle ifade ederler. Tarih felsefesine ait olan dört yaklaşım olduğunu kabul edeceğiz ve yalnızca ikincisi toplumun bilincini oluşturabilir (Castells, 1976 s: 77-8).

Bireylerin pratikleri bu şekilde yapının bilimsel teorisi ile açıklanabilir.

Yapı teorisi ve onun öğeleri üstüne bu vurgu, Castells'in kent sosyolojisi eleştirisinin ironik yönünü açıklar; Muhafazakar teoride (kısaca insan çevre bilimi (ekolojisi) ve onun daha sonraki türevlerinde (Wirth'in kentleşme teorisi) övgüye değer bulunurken, radikal teorilere şiddetli biçimde karşı

çıkarak (bunlara örnek Lefebvre'in teorisi ve komünist iktidarın elit teorileri). Ekolojik yaklaşım konusunda diye yazar "belirli bir bölgeye ait kollektive teler (territorial kollektivitesi) ekolojik sistem kavramı ile açıklama çabası, kent sosyolojisine işlevselci yaklaşıma uygun olarak özel bir teorik alanı vermede en ciddi çabayı oluşturur (1976 b,s: 71) ve Castells daha sonra, "sosyolojide şimdiye kadar yapılan en ciddi teorik çabayı kent sosyolojisi ne özgül bir teorik nesne (ve sonuç olarak bir araştırma alanı) oluşturmakta gören Wirth'in eserini över (1977 a, s: 77) Park'ın ve Wirth'in önemi yalnızca insanı öznelerle ilgili olarak açıklama yapmaktan kaçınmış olmaları değil (ne Park'ın biyotik güçleri ne de Wirth'un ölçüsü, belli etkilere nede olmakta bireylerin amaçlı eylemlerine yoğunluk ve ayrışıklık atfetmezler) ama aynı zamanda gerçekliğini, belirli süreçlerin teorisini geliştirecek açıklamayan çalışmalarındadır. Diğer bir deyimle onların teorik pratiği somut gerçekliğin (gerçek nesne) bilimsel açıklamasını geliştirmek için örneğin, teorik özgül bir sorunu (Castells'i 'teorik nesne' olarak adlandırdığı) teşhis etmeyi amaçlar. Onlar için, Castells için olduğu gibi, ker yada uzam doğrudan doğruya bilinemez ve açıklanamaz ama teorik olarak üretilmiş bir nesne aracılığıyla analiz edilmelidir. Park'ın teorik nesnesi entegrasyondur (yani, kent sistemi, toplumsal sistem entegrasyonuna neden olan biyotik güçler (biotic forces) dayanarak teorileştirilir), Wirth'in özgül bir kültürel içeriktir. (kent anonimliği, yüzeysellik vb. neden olan demografik faktörlerin nedensel etkisine dayanarak teorileştirilir).

Bu teorilerin her ikisi ile sorun, kendi içlerinde geçerli olmakla birlikte, kentin empirik inceleme sinde uygulanamayan, farklı şekilde kent teorisini bir temel sağlayamayan teorik nesneleridir. Entegrasyon sorunu, öncelikle kentleşmeyle zorunlu ilişkisi olmayan faktörlerin analizini içerir: "kent bağlamı toplumsal sınıf, yaş- ya da çıkarlar olarak kaç baka kategorilere ayrılabilir, belirli kent alanları na özgü görünen süreçlerin diğer faktörler tarafından belirlendiği ortaya çıkmıştır". (1976a s: 40) Bu kent teorisi olarak insan ekolojisi ile uyum teorisi olarak insan ekolojisi arasında saptanan gerilimle sonuçlanmıştır. Çünkü entegrasyonun ve uyumun biyotik güçlerin teorik nesnesinin kenti açıklamayı sınırlaması için neden yoktur. Benzer şekilde, Wirth'in kent kültürü sorunu kapitalizmin kültürel biçiminin teorisi olmak için yakın bakışı ortaya çıkarır çünkü Wirth tarafından teşhis edilende farklı olarak endüstri - öncesi ve kapitalist olmayan köy-kent sürekliliğinin tarihi şunu gösterir: Kapitalist toplumlardaki kent ve köy arasındaki farklılıkları açıklamak için uygun olarak alınan faktörler gerçekte geçerli değildir.

Bu teorilerin hepsi, gerçek nesnenin (kentleşme, uzam) analiz edilebilmesi aracılığıyla bir teorik nesne üretmekte başarısızdırlar. Daha çok kent

leşme kavramını kapitalizmin teorisinin oluşturulmasıyla eşitler, yalnızca kentlerin doğasına içsel olan kapitalist süreçleri (yarışma, bireycilik vb) göstermekte başarılıdır: "Kentleşme üzerine temellenen bir kent sosyolojisi, liberal kapitalizmin toplumsal biçimlerinin kristalleşmesi ile etnosantirik olarak özdeşleşen, modernliğin ideolojisidir". (1976 b, s : 70). Bu şekilde, bu teoriler insanların günlük deneyimleri için doğaya uygun-açıklama sağlayarak ideolojik bir işleve hizmet ederler: "Böyle bir teori siyasal elitlerin yönetimine oldukça yararlıdır, çünkü toplumsal örgütlenmeyi doğal uzamsal ve biyolojik verilere dayamaktan daha çok toplumsal verilere ve özellikle sınıf ilişkilerine dayanarak kavramsallaştırır (1976 b, s: 62).

İddiasının bu safhasında Castells, tüm kent sosyolojisini ideolojik olarak yıkar. Önceki çalışması ile sorun iki kata çıkar: İlki, kent yönetimi literatüründe geliştirilen ya da Lefebvre tarafından ilerletilen böyle teoriler, insani özne ideolojik kategorisinde temellenir ve bundan dolayı bilimsel bir analizi ileri sürmekten yoksundur (çünkü böyle bir analiz sistemin teorisinden ve onun ilişkili öğelerinden çıkarsanmalıdır.) İkinci olarak, insan ekolojisi gibi böyle kategorilerden sakınan teoriler kendi gerçek çalışma nesneleriyle (kentleşme) ilgili tüm uygulama teorileri araç geliştirmekte başarısızdırlar. Bundan dolayı etkileri ideolojiktir (çünkü kapitalizmdeki tüm toplumsal süreçlerin etkilerini kent süreçlerinin özgül etkileriyle eşitlerler). Bu nesneyi teşhis edebilen radikal bir yeniden formüleştirmedir ve bu gerçek nesne, sistemle bir bütün olarak (teorik nesne) ilişkisi bağlamında çalışabilmesi yoluyla teorik bir çerçeveye sağlar.

Böyle bir yeniden formüleştirmeye doğru ilk adım olarak, Castells şunu ileri sürer: geçmişte kent sosyolojisinin üzerinde çalıştığı gerçek nesnelerin çoğulluğu arasında, bilimsel bilgi için uygun bir odak oluşturan iki tanesini teşhis etmek mümkündür: Bunlardan ilki, uzamdır : "Uzaman sosyolojik analizi, çalışmanın meşru alanı olarak görünür. Bununla beraber teorik bir nesne değil ama gerçek nesnedir, çünkü uzam maddi bir öğedir, kavramsal bir birim değildir. (1976 b s: 70). Uzam ile ilgilenmek, tüm daha önceki yaklaşımların sıradan bir görünüşüdür, ama hiçbir toplumsal birimlerle uzamsal birimlerin raslaşmasını göstermekte başarılı olamamışlardır. Bu şekilde, uzamsal birimler farklı kültürel birimlerle (Wirth) farklı siyasal birimlerle (Pahl) rastlaşmazlar ve bu daha önceki yaklaşımların genelde kültürle, genelde politikayla ya da herbiriyle özgül olmayan ilişkisinin çökmesinin nedenidir. Bundan dolayı, gerçek uzamsal birim ile gerçek toplumsal birimin raslaşmasını oluşturduğumuz 'kent sorunu'nun bir bilimsel yeniden formüle edilmesinde bu bir önkoşuldur : "İncelemek istediğimiz şey ... bilimsel nesnesinin bakış açısından sosyolojinin hangi koşullar altında kent sosyolojisi olarak tanımlanabileceği-

dir. Bize göre bu olasılık, uzamsal birim ile toplumsal birim arasında bir raslaşma olduğu zaman vardır" (1976a. s: 57).

Bu gerekliliği yerine getirebilen kent sosyologları tarafından üzerinde çalışılan "Çeşitli toplumsal fenomenler arasındaki tek aday Castells'in "kollektif tüketim birimleri " olarak adlandırdığıdır. Bu kollektif tüketim tanımlaması hiçbir şekilde açık değildir ve eseri geliştikçe çeşitli değişimlere uğrar, ama erken dönem eserlerinde bu terim yalnızca şuna atıfta bulunur : "Örgütlenmesi ve yönetimi diğerlerinden daha kollektif olmayan tüketim süreçleri sorunların ölçüsü ve doğasında verilir (19976 b, s: 75).

Castells tarafından verilen örnekler konut, toplumsal kolaylıklar ve boş zaman kazancını içerir. Kent sorununu yeniden formüle ederken temel iddia şudur, bölgesel çapta örgütlenen (ulusal yada uluslararası bile olsa) üretim birimlerinden farklı olarak, tüketim birimleri toplumsal olarak örgütlenmiştir ve uzamsal olarak sınırlı bir sistem bağlamında sağlanır. Sık sık kent sosyolojisinden kurtulan uzamsal birim ile toplumsal birim arasındaki raslaşma, bundan dolayı, uzamsal örgütlenme ile kollektif tüketim kolaylığı örgütlenmesi arasında teşhis edilir. Bu kent analizinde sık sık zımni olan bir ilişkidir, ama daha önce kentin gerçek nesnesinde tanımlaması olarak açık hale gelmemiştir. "Kent sosyolojisi gerçekte iki tip problem ile uğraşmak eğilimindedir: (1) uzamla ilişki ve (2) kollektif tüketim süreci olarak adlandırılabilir olan... Bu şekilde, ideolojik temalar ve oldukça farklı gerçek nesneler gibi, kent sosyolojisi geleneği uzam sosyolojisini ve kollektif tüketimi içerir." (1976 b, s: 74-75).

Gerçek nesneyi kollektif tüketimin (uzamsal) birimi olarak teşhis etmekle, Castells, eski kent sosyolojisinin küllerinden, güvenli bilimsel bir temelle yeni bir Anka kuşunun yükselmesi için dayanak hazırlamıştır. Castells için hazır olmuş bütüncül toplumsal sistem teorisini (Althusseryen Marksizmde bulunduğu teoriyi uygulamak yalnızca kollektif tüketimin tekabül ettiği bu sistemdeki teorik öğeyi teşhis etmek için değişmeden kalır. Bu görece basit bir süreçtir, çünkü teori toplumsal bütünü üç analitik düzeye ayırır (ekonomik, politik ve ideolojik) ve ekonomik düzeyi üretim, tüketim ve değişim olarak oluşturuca öğelerine ayırır. Bu öğelerden herbiri, sistem içinde bir bütün olarak işlevleri aracılığıyla tanımlanır; üretimin, malları yaratmak için insan emeğini maddi çevreye uygulamasını gerektirmesi gibi. Değişim bu malların do- laşımını ve bu şekilde (kapitalizmde) değişim değerinin gerçekleşmesini içerir; ve tüketim, bireylerce yaşamlarının aracı ve devam ettirilmesi olarak bu malların sonul faydasını içerir. Tüketim süreci aracılığıyla, bireyler kendi emek güçlerini yeniden üretirler (örn. yiyecek, konut, eğlence, eğitim vs.) ve bunlara sisteme yeni malların üretim sürecinde

işlevi ile ilgili olarak,oluşan bütüncül sistemin diğer öğelerle (üretim, değişim) ve düzeylerle (politik ve ideolojik) ilişkisi ile tanımlanır.

Castells, şimdi,gerçek nesneyi (kollektif tüketimin uzamsal birimlerinin somut gerçekliği) ve teorik nesneyi (sistemdeki en temel kaynağın yeniden üretimini içeren bütüncül toplumsal sistemdeki işlevsel bir öge olarak tüketim süreci) elde etmiştir. Bütüncül teorik sistemde gerçek nesneye tekabül eden teorik nesnenin rolünü analiz ederek gerçek nesneyi analiz etmek durumundadır. Ama Castells'in ileri sürdüğü analizi düşünmeden önce,iddiasını eleştirel olarak incelemek gerekir. Kent sorununa bu yeni yaklaşım, tüm daha önceki teorilerin ideolojik niteliğinden onu ayıran güvenli bilimsel temele saldırır.

EPİSTEMOLOJİK EMPERYALİZM VE YENİ KENT SOSYOLOJİSİ

Varolan teorileri reddederek kendi yaklaşımını bilimsel olarak sunmakla Castels, oldukça tehlikeli bir oyuna girer; diğer teorisyenler de eşit olarak 'doğru' analiz tarzına sahip çıkabilir ve onun formülasyonlarını ideolojik olarak reddedebilirler. Lebas'ın (1979) işaret ettiği gibi,varolan Marksist literatürün çoğu 'teorik teorizm' olarak adlandırdığı, her yeni mücadelenin, diğer tüm alternatifleri 'burjuva' 'empirisist', 'ideolojik' ya da akademik küfürün yaygın nakaratlarından alınan diğer eşit derecede küçük düşürücü terimlerle savuştururken kendi yaklaşımını bilimsel olarak savunur (değişmez şekilde Kapital'in Kutsal Kasesinden seçilmiş referanslar aracılığıyla). Castells'in iddiaları özellikle bu konuda zedelenir, çünkü (a) Althusseryan şemaya uygulaması tutarsız görünür (b) Bilim ile ideoloji arasında kullandığı Althusseryan ayırım reddedilebilir ve reddedilmelidir (c) Geç dönem yazılarında Althusser'in yazılarının bazı hususlarını reddetmekle, Castells'in kendisi, orijinal eleştirisinin ve yeniden formülasyonun geliştiği temel alınmazdır.

Castells'in erken dönem eserlerindeki tutarsızlık gerçek nesne/ teorik nesne tartışması ile ilgilidir. Teorik nesne Althusseryan şema bağlamında görece problematik değildir, çünkü Althusser'in 'düşüncede somut' ya da bilimsel bilgi kavramına atıfta bulunur (bilginin ya da mutlak gerçeğin 'somut' durumunun olmayacağını iddia eder, bu ideolojik söyleme karşı olarak bilimsel söylemin daha ilerdeki gelişmesine temel teşkil eder). Fakat 'gerçek nesne' nedir? İki olasılık gözükmektedir.

İlki, Castells bu terimi Althusser'in 'somut gerçeklik' ten sözetttiği anlamda kullanır. Bu anlamda, kollektif tüketimin uzamsal birimleri gerçek dünyada vardır ama doğrudan doğruya bilinemezler ne deneyimle ne de ideal soyutlama ile.

Ama eğer bu Castells'in gerçek nesneden kasettiğiyse , çoğu durumda yaptığı gibi, bilimin gerçek ya da teorik bir nesneye sahip olup olmadığını

söylemesi mantık dışı görünür: "Bilimsel bir çalışma ya gerçekliği parçalayan kavram tarafından ya da bilimsel bir nesnenin tanımlanması ya da soyutlanmanın özgül bir alanı 'yani gerçek bir nesnenin seçimi ile inşa edilebilir. " (Castells, 1977 b.) .

Althusser'in argümanı somut gerçekliğin kendisinin asla bilinmeyeceğidir.Castells bu görüşü "Araştırmacı ile gerçek nesne arasında doğrudan ilişki yoktur. Tüm düşünce aşağı yukarı bilinçli olarak daha önceden varolan teorik-ideolojik alan tarafından biçimlenir" (1976 b,s: 83) uyarısında bulurken yansıtır. Bu argümanın zorunlu sonucu bilimin gerçek bir nesneye 'özgül bir gözlem alanına' sahip oluşuyla oluşturulamayacağı ama daha çok bilimin kendisini teorik pratiği ile oluşturacağıdır. Eğer Castells'in erken dönem eserinde Althusser'i izlediğini varsayarsak, gerçek nesnenin somut gerçekliğe atfedilmediğini varsaymamız gerekir çünkü Althusser için bilim gerçekliğin görünüşü ile empirik ilgisi aracılığıyla tanımlanamaz. Bu şekilde, "saf özün somut nesnelerden soyutlama eylemiyle çıkarılması ideolojik bir mittir. " (Althusser,1969, s: 191).

İkinci olasılık, Castells'in bilimsel pratiğin teorik bilgiye dönüştüğü düşüncenin hammaddeğine (Genellemeler I) gerçek nesneyi atfetmeye niyetli olduğudur. Bu anlamda, gerçek nesne somut gerçekliğin kendisi değildir ama somutla hayali ilişkinin varolan ifadesidir. Bu Pickvance tarafından öne sürülen Castells'in yorumudur, Pickvance şu nu öne sürer:

"Bilim bilgiyi teorik bir nesne biçiminde ararken gerçek nesne, genellikle 'ideolojik' olan, hazır önyargılarda gerçekliğin bir yüzüne atıfta bulunur. "(Pickvance, 1976 a, s: 4) ama eğer bu gerçekten Castells'in kastettiği ise, kollektif tüketimin uzamsal birimleri, kent sosyologlarının gerçek dünyayı kavramsallaştırdıkları yalnızca varolan kategorilerdir ve bilim bu kategorilerin dönüşümünü içerir. Açıktır ki, bu Castells'in amacı değildi, çünkü Castells, kendi bilimsel yaklaşımında gerçek nesne ile teorik nesneyi bir tutmak iddiasındadır. Castells'in amacı gerçek nesneyi aşmak değil, onun üzerinde çalışmaktır. Analizinde, kollektif tüketim bilim öncesi bir kategori değildir ama analizin vurucu kategorisidir.

Castells'in gerçek nesne kavramının, Althusser'in bilimsel pratiğinin felsefesine ilişkin olmadığı sonucuna varırken zorlandık. Karşı çıkışlara rağmen, Castells'in insan ekolojisinin eleştirisine ve alanı yeniden formüle ettiği Althusser'in reddettiği bir epistemolojije dayanır.Castells'in kentin gerçek nesnesine özgü bir teori geliştirirken insan ekolojisini eleştirdiği zaman, böyle gerçek bir nesnenin varolduğunu ve teorinin dışında bilinebileceğini varsayması gerekir, çünkü teori ile nesne arasında tekabüliyetin yokluğu başka nasıl oluşturulabilir? Gerçek nesnesi aracılığıyla nasıl çalışabileceğini göstermeye devam etmeden önce, gözlem

yoluyla problematik olmayan bir şekilde teşhis edilebileceğini varsayması gerekir. Kısaca, hem eleştirmek hem de yeniden formüle etmek, 'kent' olarak adlandırılan gerçekliğin bazı yönleri ile ona ait teori arasındaki bir tekabüliyetin varolması gerektiği argümanı üzerine temellenir. Castells, diğer bir deyişle, etkin olarak Althusser'in reddetmeye çalıştığı bilen özne bilinen nesne ikiliğini yeniden tanımlar. Bilimi, teori ile gerçeklik, teorik nesne ve gerçek nesne arasındaki ilişki aracılığıyla tanımlamakla, Althusser'in empirizm hürmanizm ideolojik tuzakları olarak gördüğü noktaya gelir ve bunlar arasında nasıl bir tekabüliyetin gösterilebileceği sorunu sorar. Castells, bu nedenle, diğerlerini aynı temellerde eleştirir, kısaca onun kent kavramlaştırması gözlemlenen gerçekliğe 'uymaz', Harloe doğru olarak; 'Castells'in niyetine karşı olarak, gerçek yaklaşımı ile eleştirdiği burjuva teorisyenlerinin yaklaşımı arasında dikkati çeken benzerlik vardı, çünkü kendi önceden varolan kavramsal sistemiyle kent gerçekliğinin ilgisini kurmak için çaba içinde kendi teorik kategorilerini gerçekliğe empoze ederek bitirir (bkz. Harloe 1979, s: 128).

Bu "gerçekliği parçalama" süreci kavramsal olarak teorik olan kendi önemli görünüşlerini izole etmek ve analiz etmek için, Althusser'in bilimsel pratiğinden çok Weber'in ideal tip yöntemine yaklaşımına dayanır. Castells'in, Althusseryen elbise içinde temel olarak Weberyen bir yöntemin kılığını değiştirmesinin nedeni Weber'in sosyolojisinde, Castells'in bilimsel ve ideolojik söylemler arasında çizmek istediği ayırımın temelini bulunmamasıdır. Bu, Castells'in kent sosyolojisini eleştirisinde, Althusseryen bilimsel pratiğin formel yapısına başvurma nedenidir -kendi yönteminin bu pratikle az bir ilgisi olsa bile. Castells, kentleşmenin halen varolan kavramlarının eleştirisi ile başlar (düşüncenin ideolojik hammaddeleri); ve bu kavramlara Marksist analiz teorik araçlarını uygular (yapı teorisi); ve kent sorununun yeni bileşenel bilgisini üretmekle bitirir (emek gücünün yeniden üretiminde kolektif tüketim fonksiyonu ile ilgili olarak). Genellemeler I'den Genellemeler III'e gidiş, Castells'in eserinde biçimsel terimlerle yeniden üretilir; çünkü yalnızca bu şema aracılığıyla ki, Castells ideolojik kavramları onlardan epistemolojik kopuş ile aşan bilimsel bir bilgi geliştirdiğini iddia edebilir.

Bununla beraber, Castells'in bu çabasında Althusseryen yöntemin görüntüsüne bağlı olmakta bir ironi vardır, çünkü Castells'in yaklaşımı Althusser'inkiyle tutarlı olsa bile, bilimsel ve ideolojik teoriler arasında ayırım yapabileceğini reddetmek durumunda kalacağız. Bunun nedeni, hiçbir epistemolojinin doğru bilimsel yöntem sorunu üstüne oluşturulamayacağıdır. Epistemolojinin rolü, (Castells'in daha sonra Ipola ile yazdığı makalede kabul ettiği gibi) belirli söylemler içinde karşılaşılan problemlerin nihai çözümüne ve açıklığa kavuştu-

rulmasına yardım etmektir, farklı söylemler arasında yöntem üstüne çözülemeyen tartışmalara hakem olmak değildir. Örneğin, empirisizmi reddetmeyi araştıran yaklaşımlarda, ortaya çıkabilecek empirisizmin engellerine işaret edebilir, ama empirisizmin kendisinin bilimsel bilgiye 'yanlış' ya da 'geçersiz' yaklaşım olduğu şeklinde sonul -bir otorite yaratamaz.

Buradaki argümanım Paul Hirst'ün (1979) eserinde geliştirileni yansıtmaktadır. Hirst, Althusser'in ideoloji teorisinin ayrıntılı bir eleştirisini getirmiştir (geç dönemdeki gözden geçirmeler de dahil). Hirst ile birlikte olan çalışmasında, ilk olarak geliştirdiği epistemolojik emperyalizm eleştirisinin üzerinde durur. Hirst'ün argümanı, hiçbir epistemolojinin teori ile gerçeklik arasındaki ilişki konusunda tüm söylemlere uygulamak için genel bir ilke oluşturamayacağıdır. Bu, söylemin gerçeklikle ilişkisinin söylemin kendisinde olmasından dolayıdır: "Epistemoloji dışında söylenen ve uygulanan, zorunlu olan genel nitelikleri oluşturmaz ve onlara işaret etmez; eşit olarak, bu yapılar ve işaretler etmez; eşit olarak bu yapılar ve işaretler dışarıda ve söylem olarak anlaşılabilir... 'deneyim' ve 'bilinçlilik' in herhangi bir non-discursive düzeyini reddediyoruz" (s:20). Bilimsel bilginin gelişmesinin araçlarından vazgeçen ilkeler, onlara uygulanan teorilerin dışında varolamazlar.

Althusser'in epistemolojisinin yalnızca Althusser'in teorisi içinde uygulanabilir olması durumunda olduğu gibi (ya da bilgi üretiminin genel teorisi anlamında genel bir uygulanabilirlik ve bundan dolayı bir epistemoloji yoktur).

Epistemolojiyi terkedersek, geçerli bilgi kriteri daima teorik sistemlere içseldir:

Söylemlerin ve pratiklerin, uygunluk kriterlerinin sağladıklarını (epistemolojik geçerlilik değil) ama bunların belirli söylem ve uygulamaların amaçlarına özgü olduğunu tartıştık. Hiçbiri genel bir geçerlilik kriteri olarak kabul edilmeyecektir, ama genelde bilgi süreci yoktur, ve bundan dolayı böyle bir kriter için geçerlilik yoktur (Hirst, 19709, s: 21).

Bu argüman rölativizme düşmez, çünkü hem rölativizmin kendisi genel epistemolojik ilkelerin üstündeki tartışmalarda bir sorundur, hem de farklı söylemlerin uygunluk kriterini paylaşır (diğer bir deyişle, kriter özgül teorilere dayanabilir ama onun tarafından dışardan belirlenmez). bkz. Andrew Sayer (1979) s: 9).

Bu argümanın etkisi, Marksist teoriler kısmında herhangi bir epistemolojik ayrıcalık iddiasının altını kazmaktır ve bu teorilerin reddettiği bilim ile ideoloji arasındaki ayırımı yıkmaktır: "Marxizm bir bilim" değildir (eşit olarak da 'bilim-olmayan' değildir, bilim-ideoloji ayırımı epistemolojik bir ayırımdır, ayrıcalıklı bilgiye sahip değildir". (Hirst, 1979, s: 6). Marx, gerçekliği analiz ederken ayrı-

calıklı başlangıç noktasına sahip değildir ve O'nun yöntemi, gerçek dünyada teşhis ettiği fenomen için makul bir açıklama sağlayan araçlar olarak belli ilişkileri hipotez haline getirmekten ibarettir.

Bu kendi terimleriyle tamamen kabuledilebilir bir yöntemdir ama genel olarak kendisini ileri süren araçlar içermez ve yalnızca toplumsal gerçekliği analiz etmek için bilimsel yöntemi içerir: Diğer yaklaşımları önemsemeyerek ideolojik olarak savuşturdıklarına karşı genel bilimsel bir kriter oluşturamaz.

Castells, Althusseryen pozisyonuna sadık kalsa bile kent sorununun ideolojik ve bilimsel teorileri arasındaki epistemolojik ayırım için garanti yoktur. Çünkü, Castells daha sonraki çalışmasında, bu pozisyonun önemli öğelerini reddetmiştir ve kendisi orijinal eleştirisinin temelini sarsmıştır.

Ipola ile birlikte yazdığı makalesi orijinal olarak 1972'de yayınlanmış ve dört sene sonra İngilizceye çevrilmiştir. Bu makalede Castells, Althusser'in hümanizm ve subjektivizm eleştirisine ve bilim ile ideolojinin herhangi bir genel teorisini reddederken epistemolojik kopuş kavramına geri dönmeye çalışır: "Bilim ve ideoloji arasındaki evrensel ve mutlak karşılık genel soyut tezi ve böyle bir ayırımın gerektirdiği sonuçları reddettik." (Castells, Ipola, 1976, s:117). Yazarlar, epistemolojinin bilimsel pratiğe müdahale alanında ve epistemolojik olan engelleri temizlemekle sınırlı olduğunu ileri sürerler; yani bilimsel pratiğin ilkelerini belirleyememekle birlikte analizi açık hale getirmeye yardım eder. "Materyalist epistemolojik müdahale, bir teorik sisteme göre önceden- oluşturulmuş kuralların uygulanmasına indirgenemez: onun ilintisi herhangi bir 'ilkeye' uyabilmesinden sonra değil, etkilerinden sonra saptanır." s: 139). Epistemolojiye bilimsel doğruluk kriterinin belirleyicisi olarak bakmaktan çok, Marksizm, teorilerini onları işleme ve gerçekleştirme araçları olarak somut politik müdahaleler yoluyla geliştirir.

Castells ve Ipola'nın makalesi, Althusser'in pozisyonuna yönelik olarak kararsızdır (örn. bilim ve ideolojinin genel bir teorisi olmaksızın epistemolojik kopuşun nasıl hala elde bulundurulduğu hiçbir şekilde açık değildir). Fakat Castells'in Althusser'den uzaklaşması geç dönem eserlerinde daha fazla göze çarpar. Dunkerque alanında empirik araştırma yöntemi uygulama deneyimi şüphesiz düzelticidir, çünkü bu çalışmaya yöntemsel ve teorik girişlerinde Castells ve Godard belirli somut durumlara önceden oluşturulmuş teorik bir sistemi uygulamanın tekniklerini gösterirler: "Belirli bir teorik analiz tarzını yerleştirmek ve onun içsel mantığına ve bu analiz tarzının çıkarıldığı genel teorik çerçeve tarafından daha önceden oluşturulmuş toplumsal kanunların geçerliliğinde ısrar etmek önemli bir tehlikedir, ya da eğer isterseniz, bu uygulanabilirlik üzerine kumar oynayabilirsiniz".

(Castells ve Godard, 1974 s: 14). böyle bir yöntem, yalnızca gözlemlenen gerçekliğin karmaşıklığını önceden varolan kavramlar sistemini temelsiz bir indirgeme çabasında sonuçlanır: ve yazarlar böyle yararsız bir yaklaşımı, kişinin teori ile gerçeklik arasındaki bir tekabül yet kurma çabası lehine reddederler :

Dinamik toplumsal süreçlerin analizinde tam olarak gerçeğe uygun olmayan bire-bir tekabül yeti izleyerek, her kavramı delil olarak kullanılmaya hazır hale (operationalized) getirmedi; ama 'teorik zincir' ile 'gözlem zinciri' arasındaki tekabül yeti, mantıksal eklemlenme yoluyla izledik, olgular bütünü'nün, tutarlı ve teorik olarak anlamlı bir şekilde anlatılması ve yorumlanması gibi (Castells ve Godard 1974, s. 15-16).

Empirik araştırma, diğer bir deyişle, teori tarafından yönlendirilir ve yorumlanır, ama teori, böyle bir araştırma süresince gelişir ve düzelir.

Bir yıl sonra, The Urbain Question'a sonsözde (1977 a), Castells, Althusser'in teorik pratiği ile bu kopuşun önemini altını çizer; bilginin soyuttan somuta bir hareket içerdiği argümanını reddederek ve yerine teorisinin gelişmesinin en başından somut durumların analizinde temellendirilmesi gerektiğini tartışarak:

İçerilen teorik çalışma tarzıdır, sorun epistemolojik yaklaşımdır. Kişi bir yandan empirik olarak doğruladığı 'Büyük Teori' düşüncesi 'Marksist bile olsa) ile diğer yandan kavramları ve verili kendi özgül varoluş tarzlarında toplumun yasalarını keşfetme sürecinde onların tarihsel ilişkilerini üreten teorik bir çalışma önerisi arasında bir tercih yapılmalıdır. Bu yalnızca 'empirik araştırmayı başarma' sorunu değildir. Daha çok 'teori'nin somut bilgi süreci dışında üretilmeyeceği olgusu sorunudur. (Castells, 1977 a, s. 438).

Castells, kendi erken dönem teorik eserini formalistik olarak eleştirmeye başlamıştır. Somut durumlarda empirik araştırmadan ayrı olarak kendi teorik sistemini geliştirirken, gerçekliği analiz etmekten çok yalnızca kodlama sürecinde sonuçlandığını ileri sürer. Bu 'özeleştir'i' daha yakın zamandaki yazısında özetlenir.

Çünkü teori için acil gereklilik vardır, çok mekanik olarak uygulanmıştır... Genel olarak araştırmacılar, oluşturulmuş teorileri onları değiştirmeden gözlemlenen gerçekliğe uygularlar. Bazı durumlarda Althusseryen teori (Castells)... teorik kodlama çok hızlı, çok formel olmaktadır. Analiz edilen gerçeklik kullanılan modellerden çok daha karmaşıktır. (Castells, 1978, s: 11-12)

Kesin olarak Castells'in Althusseryen yaklaşımla önceki bağlantısını kesmiş olması ya da erken eserinin gerçekten Althusseryen olması üzerine tartışma vardır (daha sonraki tartışmalar onlardan kopuştan çok, daha önceki yöntemsel ilkelere sıkışması olarak görülebilir. Örn. bkz. Walther,

1978) Fakat bizim şu anda vardığımız noktada böyle bir tartışma önemsizdir, çünkü Castells Marksist yöntemin çok önemli hususlarda Althusser'in yönteminin antitezi olduğu görüşüne varır. Durum bu olunca, kent sosyolojisini ideolojik olarak reddedişimizin statüsü nedir?

Marks'ın 'retroduction' yöntemi gerçekliğe ayrıcalıklı bakışı reddeder. Görüngül biçimlerin, makul açıklamalarını ortaya çıkaran özsel ilişkilerin işleyişini varsayarak, ama diğerlerini hariç tutarak bu açıklamaları kabul etmek için zorlayıcı bir neden yoktur ve olamaz. Biz burada bunun gerekli içermelerinden söz ettik. Kısaca hiç bir teorik bilgiye tek başına sahip çıkamaz, özgül teorik yaklaşımlar dışında genel epistemolojik ilkeler olamaz; teorik çoğulculuk bu şekilde toplumsal bilime içseldir; ve bilimsel ve ideolojik teorilerin genel kriterinin yokluğunda bilim ile ideoloji arasındaki epistemolojik ayrılık reddedilmelidir.

Bu durumun ideoloji kavramını kendiliğinden reddine götürmesi gerekmez, çünkü yazının başında bözettiğimiz gibi, kavram hem epistemolojik bir kategori olarak, hem de işlevsel olarak uygulanmıştır. Terimin ikinci anlamını alıkoymak için bir neden yoktur; yani, ideolojinin anlamı, toplumun belirli bölümlerine özgül etkilerle eylem yoluyla gerçekleşen bir düşünceler dizisidir.

İdeolojinin analizi, bu şekilde siyasal teorinin bir sorunu haline gelir, epistemolojinin değil (benzer bir argüman için Bkz. Giddens, 1979 Böl. 5). Bu perspektiften, bir siyasal teorinin (örneğin, insan ekolojisi) ideolojik olduğunu söylemek, bizim kendi teorimize göre, belirli toplumsal çıkarlar için belirli pratik politik etkileri olduğunu söylemektir (kent sürecini doğal sunmanın, çıkarları böyle bir süreç arafından korunangrupların durumlarını meşrulaştırmaya yaraması gibi) Bu tabii ki, kesin olarak Leebvre'in terimi kullanıldığı şekildedir ve tam olarak geçerli bir kullanımdır. Bize, farklı toplumsal çıkarların özdeşleştirilmesinin kendisinin belirli siyasal eorilere dayandığını hatırlatmaya yarar. (bkz. Saunders 1979, Böl.1)

Bilim ve ideolojinin genel bir teorisini reddetmekle Castells, kent sosyolojisinin bilimsel statüsü ve kentleşmenin ideolojik kavramı üzerine erken dönem yazılarında ortaya koyduğu soruna yeniden dönmez. Daha geç aldığı tavrın mantığı bilimsel bilginin herhangi bir tekel iddiasının reddini ve erken dönem teorilerinin eleştirilmesinde değişikliği gerektirir. Tabii, biz hala bu teorileri 'ideolojik' olarak adlandırmaya devam edebiliriz, ama bu onların açıklama tarzı olmaktan çok onların pratik politik etkilerine dayanarak görünmelidir. Benzer şekilde, Castells'in kent sorunu analizinde kendi yaklaşımını değiştirmeyi tercih edebiliriz, ama böyle bir karar onun epistemolojik iddiaları tarafından belirlenmeyecek ama kendi çıkarlarımız ve amaçlarımız için yararlılığına dayanarak olacaktır. Castells'in dediği gibi: "bizim analizimizin gücü, onla-

rın açıklayıcı kapasitesinden gelmelidir ve onlar yalnızca bu yeni temellerin sonucu olarak kazanılan araştırma sonuçlarının verimliliği ile" doğrulanabilir (1977 a, s: 454, 450).

DİPNOTLAR

Althusser, L (1969% For Marx, London: Allen Lane

Althusser, L (1971) ' Ideology and Ideological State Apparatuses' **Lenin and Philosophy and other Essays**. London: New Left books.

Castells, M (1976 a) 'Is there an Urban Sociology?', C. Pickvance (ed.)

Urban Sociology: Critical Essays. London: Tavistock

Castells, M (1976 b) 'Theory and Ideology in Urban Sociology', Pickvance, **Urban Sociology**.

Castells, M (1977 a) The Urban Question, London: Edward Arnold

Castells, M (1977 b) Towards a Political Urban Sociology' M. Harloe (ed)

Captive Cities, London: John Wiley

Castells, M (1978) City, Class and Power, London: Macmillan

Castells, M ve Godard, F (1974) Monopolville: l'entreprise, l'état, l'urbain, Paris: Mouton.

Castells, M ve Ipola, E (1976) 'Epistemological Practice and the Social Sciences', **Economy and Society**, c.5, s: 111-44.

Giddens, A (1979) Central Problems in Social Theory. London: Macmillan.

Harloe, M (1979) 'Marxism, the State and the Urban Question: Critical Notes and Two Recent French Theories', C. Crouch (ed),

State and Economy in Contemporary Capitalism, London: John Wiley.

Hirst, P (1979) On Law and Ideology, London: Macmillan.

Lebas E (1979) 'The Evaluation of the State Monopoly Capital Thesis in French Urban Research' yayınlanmamış çeviri. Centre for Environmental Studies, London.

Pickvance, C (1976a) 'Introduction: Historical Materialist Approaches to Urban Sociology'. Pickvance, C (ed), **Urban Sociology: Critical Essays**, London: Tavistock.

Saunders, P (1979) Urban Politics: A Sociological Interpretation, London: Hutchinson

Sayer, A (1979) 'Theory and empirical research in urban and regional political economy: a sympathetic critique'. **Urban and Regional Studies Working Papers**, no: 14. University of Sussex.

Walther, U (1978) 'Politics and Sociology on "The Urban Question": the case of Manuel Castells', **Papers in Urban and Regional Studies**, no:2, University of Birmingham, Centre for Urban and Regional Studies.

BU GÜCÜ KULLANIN !

"USTA SİGORTACI"

İmtaş Sigorta
İTTİHADI MİLLİ TÜRK ANONİM ŞİRKETİ

UAP International Grubu

Güvenceli

Yaşam

Sigortası

Yat

Sigortası

Elektronik

Cihaz

Sigortası

Ferdî Kaza

Sigortası

Trafik

Sigortası

Konut

Sigortası

İşyeri

Sigortası

Nakliyat

Sigortası

Okul

Sorumluluk

Sigortası

Hırsızlık

Sigortası

Yangın

Sigortası

Güvenceli

Emeklilik

Sigortası

GENEL MÜDÜRLÜK:
Tel: (1) 174 70 00 (20 Hat)
Zincirlikuyu - İSTANBUL

İRTİBAT BÜROSU:
Tel: (1) 149 83 21 - 149 76 68
Karakoy-İSTANBUL

ADANA BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ:
Tel: (71) 13 90 83 - 13 91 83 - 13 92 19
Cumhuriyet Cad. ADANA

ANKARA BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ:
Tel: (4) 117 91 15 (4 Hat)
Kocatepe - ANKARA

İZMİR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ:
Tel: (51) 21 92 57 - 58 - 21 87 82
Cumhuriyet Bul. İZMİR

Bu öyle bir güç ki,
yanan yıkılan evleri on
eşyaları yeniliyor,
yitirilen mal varlıklarını
yerine koyuyor.

Bu öyle bir güç ki,
insanlara hayatları dışı
kaybettikleri her şeyi
geri veriyor,

Bu öyle bir güç ki,
"Güvenceli bir yaş"
"Güvenceli yarınla"
hazırlıyor insanlar için.

Zor günler onunla aşılmış
yüzlerdeki tebessüm
onunla korunuyor...
Mutluluğun anahtarı ve
rahat uyumanın sırrı
bu güç'te...

Bu güç çağdaş sigortacı
İmtaş Sigorta'nın gü
Kaynağını, Türkiye'deki
72 yıllık tecrübesinden,
uluslararası saygınlığını
uzmanlığından alan
Usta Sigortacı'nın gü
Bu güçle tanışın...
Bu gücü kullanın...

Usta Sigortacı

İmtaş Sigorta
İTTİHADI MİLLİ TÜRK ANONİM ŞİRKETİ

İmtaş Haya
SİGORTA ANONİM ŞİRKETİ

"BU GÜCÜ KULLAN"

BATI TRAKYA'DA TÜRK AZINLIK SORUNLARI

Kamuran GÜRÜN

Batı Trakya'da Türk Azınlık sorunları azınlık dediğimiz zaman genellikle yaşadığı ülkenin milleti ile değil de, başka bir ülkenin milleti ile aynıyet arzeden toplulukları kastederiz. Bu manada bir toplumu B. Trakya'da ve 12 adalarda bulmaktayız. Ve dolayısı ile de Yunanistan'da bir Türk azınlığının mevcudiyetinden bahsediyoruz.

Başlangıçta şimdi bu azınlığın nasıl ortaya çıktığını düşünmek icap ediyor. O da B. Trakya'nın statüsünden bahsetmeye bizi mecbur kılıyor. B. Trakya şüphesiz bildiğiniz gibi Balkan Savaşları sonunda D. Trakya ile birlikte elimizden çıkmıştı. Sonra Balkan Devletleri kendi aralarında savaşa başladıkları zaman biz D. Trakya'yı kurtardık, ama B. Trakya Osmanlı devleti hudutları dışında kaldı. O zaman Bulgarların elindeydi, ve 2 Balkan Savaşı arasında yani Balkan devletlerinin kendi arasındaki savaş sırasında da hatta Kuva-i Milliye diye kendilerini isimlendiren bir grup Türk topluluğu B. Trakya'yı bağımsız bir devlet haline dahi getirmişlerdi. Hatta bir adım ileri giderek şunu söyleyebilirim: Bu devleti Yunanistan tanımış ve kendi işgal ettiği Dedeağaç'ı da B. Trakya Cumhuriyetine teslim etmişti. Fakat bunlar tabi tarihte kaldı. İstanbul Antlaşması ile B. Trakya'nın Bulgaristan'a verilmesini Osmanlı Devleti kabul etmiş olduğu için kurulmuş olan B. Trakya müstakil cumhuriyeti sona erdirildi ve Kuşçubaşı ve etrafındaki arkadaşları Türkiye'ye çağrıldılar. B. Trakya bugünkü hudutları ile Bulgaristan'a geçmiş oldu. Lozan Anlaşmasının müzakerelerinin cereyan ettiği sırada hatırlayacaksınız Türkiye ile Yunanistan arasında bir ahali mübadelesi söz konusu oldu. Bu ahali mübadelesi yapılırken B. Trakya bunun dışında bırakıldı. Genellikle B. Trakya ile İstanbul arasında bir muazilik düşünülerek B. Trakya İstanbul'un, İstanbul B. Trakya'nın karşısında olarak bırakıldı diye akla gelir. Aslında konu bu şekilde değildir. Ahali muhadelesi anlaşması 30 Ocak 1923 günü yani daha Lozan görüşmeleri kesintiye uğramadan evvel imzalanmıştı. Bu antlaşmanın imzalandığı tarihte B. Trakya'nın akibeti tesbit edilmiş değildi. Aynen İmroz ve Bozcaada gibi. Hudut meseleleri konusunda mutabakata varılmamıştı. İsmet Paşa Türkiye Delegasyonu Başkanı olarak B. Trakya'da Plebisit yapılması görüşünde ısrar etmekteydi. Plebisit'i İngiltere başta olmak üzere (Tabi Yunanistan'ı saymıyorum, kabul etmemesi normal) diğer itilaf devletleri temsilcileri de kabul etmemekteydiler. Bu sebeple istikbalinin ne olacağı bilinmeyen bir toprağın üzerinde yaşayan insanların mübadelesi söz konusu olmadığı için B. Trakya Mübadele-i Ahali Mukavnamesinin dışında kalmıştır. 12 adadaki Türkler de dışında kaldı. Çünkü biliyorsunuz 12 ada Lozan'da İtalya'ya bırakılmıştır. Aynı şekilde mübadelelerin dışında kalan bir başka unsur İmroz ve Bozcaada'daki Rum ahalisiydi. O da hudutlar konusu, bu mukavele yapılırken tespit edilmemiş olduğu için mukavelenin dışında kalmış topluluk olarak karşımızda görünüyor. Bunu niye söylüyorum diyeceksiniz, sebebi şu. Zamanla bu olay unutuldu B. Trakya ve İstanbul'daki azınlıklar birbirlerinin karşılığı sayıldılar. Bugün İstanbul'daki Rum azınlığı hemen hemen 10 binin altına düşmüştür. Yunanistan da bu azınlığı gözünden çıkarmış durumdadır. Bu karşılığı kaçırdık diye

aslında karşılığa dayanmadan ordaki azınlığımızı bugüne kadar korumayı temin etmiş olmamız lazımdı. Fakat bu yapılmamıştır. Bu da benî azınlığın statüsüne getiriyor.

Azınlığın statüsü dediğimiz zaman azınlığın hangi hukuka göre yönetildiği ortaya çıkar, tabiatıyla Yunan Hukukuna göre yönetilecekler. Onun üzerinde herhangi bir şüphe yok. Yalnız azınlıklara 1. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Devletler Hukuku'nda bir şahıs olarak gözönünde tutulmaya başlandıktan sonra azınlık ismi verilen toplumlara bazı özel haklar tanınması cihetinde bildirilmiştir. Nitekim Lozan antlaşmasının 30. ile 40. maddeleri azınlıklar konusu ile ilgilidir. Bunun eşi maddelerde 1. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan bütün yeni devletler ve 1. Dünya Savaşı mağlupları ile imzalanan antlaşmaları konulmuştur. Aynı şekilde bir antlaşma Yunanistan'la itilaf devletleri arasında yapılmıştır. Bu antlaşma 10 Ağustos 1919 tarihli'dir. Sevr'de imzalanmıştır. Biz Sevr Antlaşması dendiğinde tüylerimiz diken diken olduğu için Yunanistan'ın itilaf devletleriyle yaptığı Sevr Antlaşmasını da sanki aynı Sevr Antlaşmasıymış gibi hiç aklımıza getirmemişizdir. Ve Yunanistan'daki azınlık üzerinde sadece Lozan Antlaşmasının 45. maddesine dayanarak mütakabik hakkını kullanılması şeklinde o azınlığın hukukunu korumaya çalışmışızdır. Şimdi bu iki bahsettiğim antlaşmaya ilave olarak ayrıca birde Balkan Harpleri sonunda Yunanistan'la Türkiye arasında 1913 senesinde Atina'da imzalanan antlaşmanın doğrudan doğruya azınlıklarla ilgili hükümleri vardır. Devletler hukuku bakımından bu antlaşman hukuki bakımdan yürürlükte midir? Değil midir? Yürürlükte olmaması ihtiza eder. Çünkü harp haline girmiş iki devlet arasında tüm antlaşmalar ortadan kalkar. Savaş bittikten sonra barış antlaşması yapılırken hangi antlaşmaların yeniden yürürlüğe girdiği sayılır, sayılmamışsa ortadan kalkmış olması icap eder, Atina Antlaşması Lozan da sayılan antlaşmalar içinde olmadığına göre ortadan kalkmıştır dememiz lazım. Yalnız... şurada Lozan müzakereleri devam ederken, zabıtları okuduğunuz zaman Yunan temsilcileri Atina Antlaşmasının mevcut olduğu noktadan hareket ederek 45. maddenin ortaya çıkarılmasına itiraz etmişlerdir.

Dolayısıyla onların Lozan'da kendi ifadelerine dayanarak Atina Antlaşmasının yürürlükte olduğunu belki söylemek mümkün. Atina Antlaşması ne işe yarıyorsa bunun meriyette olduğunu düşünüyoruz, diyebileceksiniz. Din liderlerinin ne şekilde seçileceği konusu sadece Atina Antlaşmasında vardır. Lozanda yoktur. Yunanistan bunu belki de teamül bırakmıştır diyebiliriz. Fakat Balkan Savaşlarıyla İstiklal mücadelesinin arasında geçen süre zarfında Lozan'daki azınlıkla ilgili herhangi bir tatbikat ortaya çıkmamış olduğu için teamülde aslında pek mevcut değildir. Şimdi azınlığın statüsünü böylece belirledikten sonra belki kısaca azınlığın büyüklüğü ve nasıl yönetileceği konusunda da bir iki kelime söyleyeyim. Ondan sonra azınlığın problemine geçeceğim. O zaman bahsettiğim antlaşmalar arasındaki farklılığı yeniden ele almış oluruz.

Yunanistan'da Establi deniyor, yani mübadeleden istisna edilecek topluluklar sayılırken Türk azınlığı 110 ile 120 bin civarında olarak tespit edilmiş. Tam rakamını da bilen yoktu. Tabi vesikalarında zaten tam bir listesi bir tek bizim konsoloslukta vardır. Fakat o da biraz

eksiktir. Bu rakam değişmemiştir. Bugün de ben Atina'da büyükelçilik yaptığım sırada da yine Yunanistan'daki azınlığı yine 110 bin olarak tespit etmekteyim. Ölenle doğan eşit olmadığı için, doğan ölenlerden bir hayli fazla olduğu için bunun Türkiye'ye göç etmelerle veyahut Yunanistan'dan ayrılmaları oradaki farkın hesaplanacağı düşünülmekteydi. Hakikaten benim Atina'da bulunduğum tarihlerde Türkiye'ye B. Trakya'dan göç etmiş olanların 50 bin civarında olduğu tesbit edilmekteydi. Dolayısıyla Türk azınlığı içindeki nüfus artış oranı aslında bir hayli yüksektir. Şimdi bu 110 bin civarında olan azınlığın o zaman yaptırdığımız bir çalışma vardı. Azınlık konusunda bir müzakere yapılacak diye umut ediyorduk. Tahakkuk etmedi. O münasebetle yaptırdığımız bir çalışma sonunda 25 bininin şehirlerde, şehir dediğimiz zaman Gümülcine, İskeçe'yi kasdediyoruz. Dedeağaç'ta kimse kalmamıştı, hemen hemen 25 binin şehirlerde 4200 hanede 85.000'in de köylerde, 18.363 hanede yaşadığını tespit ettirmiştik. Azınlığın Gayrimenkul servetinin 235 milyon dolar olduğu gibi bir rakam ortaya çıkmıştı. Azınlığın yıllık gelirinin 31.5 milyon dolar olduğunu ve bu şekilde azınlığın perkapitalinin milli gelirlerinin 300 dolar civarında olduğunu tespit etmiştik. Tabiatıyla bu konsolosluk, azınlık ileri gelenleri ve büyükelçilik arasında yapılan bir çalışma sonunda ortaya çıkaran rakamlardır. Resmi rakam diye söylemek mümkün değil, fakat en azından bize bir fikir veriyordu, şu anda size de bir fikir verebilir diye bunları ifade ettim. İfade ettiğim rakamlar 1973 senesine aittir. Şimdi bu büyüklükteki bir azınlıkla Türkiye II. Dünya Savaşının sonuna kadar hiç ilgilenmemiştir. İki savaş arasında Yunanistan'daki Türk azınlığı kendi kendisini idare etmiştir ve aslında çok isabetli olmuştur. Kendi kendisini gayet iyi idare etmiştir. Azınlık içinden azınlık liderleri çıkmıştır. Azınlık belirli bir organize çalışmaya girebilmiştir, kendi haline bırakılmasının faydası bu olmuştur.

Ama bunun bilahare mahsur gibi görünen tarafı dini abidelerin azınlık içinde büyük yer tutmuş olması ve azınlığın daha sonra ikiye bölünmesine sebep olmuştur şeklinde özetlenebilir.

1952 senesinde Türkiye ile Yunanistan arasındaki kültür antlaşması yapıldıktan sonra Türkiye Yunanistan'daki azınlık ile ilgilenmeye başladı. Evvela göç teşvik edildi. Ama bu da garip bir şekilde teşvik edildi. Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin Yunanistanla ilgili kesmeleri şart koşuldu. Dolayısıyla azınlık Yunanistan'daki araziye elinden çıkarmak zorunda kaldı. Türkiye'ye göç etmek isteyenler Lozan sonrası B. Trakya'nın %90 küsurunun arazi olarak tapusu Türklerin elindeydi. Bu gün bu %50'nin altına düşmüştür, ve Yunanistan'ın kendi talep ettiği, belirlediği politikanın bunda büyük rolü var ama bizim göçü teşvik etmemiz ve teşvik ederken Yunanistanla ilginizi kesmemiz lazımdır demiş olmamız ne hikmetse bunu dememiş, izah etmek imkanım yok sual olarakta lütfen sormayın bana bu arazinin elden çıkmasını... etmiş bulunmaktadır. Azınlık 1952'den sonra yolladığımız başkonsoloslara azınlık konusunda büyük selahiyet vermişiz. Fakat bunu söylemekte bir sakınca görmüyorum. Gümülcine çok parlak bir dış post telaki edilmediği için uzun seneler Gümülcine'ye, meslek hayatının sonuna yaklaşmış, artık fazla işle uğraşmayacak arkadaşlar yollanmıştır. Onlara çok fazla selahiyet verilince azınlığın kendi içindeki organizasyonunun ortadan kalkmasıyla sonuçlan-

miş ve fiilen azınlık ikiye bölünmüştür. İlericiler, gerici-ler diye bundan tabiatıyla devlet, biz değil, fakat hükümet olarak Yunanistan'ın çok büyük istifadeleri olmuştur. Sonra ikiye ayrılmayı ortadan kaldırmaya çalıştır, sonra bizim gerici diye o tarihlerde vasıflandırdığımız azınlık mensuplarının İçişleri Bakanlarının dosyalarında Türkiye'ye girmesi yasak kişiler olarak görülmekteydi. Bu dosyaların ortadan kaldırılmasını temin ettik. Bunlar Türkiye'den kovulmuş değil dışarda oturmaya mecbur bırakılmış ve bu memleketin evlatları kadar Türkiye'de yaşama hakkı olan kişilerdi. Eğer bir suçları varsa, Türkiye'ye gelirler. Türk mahkemeleri huzurunda bu suçları görülür, varit ise mahkum olurlar. Ama bunları Türkiye'ye sokmamaya hakkımız yoktur, fikrini ileri sürdük hatırlayacaksınız bu görüş kabul edildi ve bu defterler temizlendi. Türkiye'ye girme imkanı sağlandı, ama bütün azınlığın kendi içinde bir bütün olabilme havletini ortadan kaldıran sebepler oldu. Azınlığın bu şekildeki yönetimi yanında aslında kendilerinin büyük problemleri mevcuttur. Başta gelen problemler sosyal problemler diyebileceğim dini konularla yönetim konularıyla ilgili iki husustur. Şimdi Antlaşmaya göre azınlığın kendi cemaat yönetim heyetlerini seçmesi lazımdır. Yunanlılar bu seçimi hiç bir zaman yaptırmadılar. Azınlığın kendi müftülerini seçmeleri lazımdır. İşte Atina Antlaşması bu noktada ortaya giriyor. Çünkü Müftü müessesesi sadece Ankara antlaşmasında var ne Yunanistan'ın imzaladığı Sevr Antlaşmasında ne de Lozan Antlaşmasında müftülük müessesesi yok.

Atina Antlaşması büyük şehirlerde müslüman nüfusun kendi müftülerini seçeceklerine müftülerin bir araya gelip kendi aralarında 3 tane baş müftü namzeti ortaya çıkarıp bunu Yunan hükümetine bildireceğini ve Yunan hükümetinde bu 3'ünden birini baş müftü tayin edeceğini ve ondan sonra İstanbul'dan onay isteyeceğini öngörür. O zaman Türkiye Osmanlı Devletinde bir Şeyhülislam kapısı var ve seçimlerde tayinin o şekilde yapılacağı öngörüldü. Cumhuriyetle birlikte zaten Şeyhülislam ortadan kalkmış olduğu için ve bu söylediğim sistem Balkan harbinden sonra Yunanistan'da kalan kısmında Türk-Müslüman azınlık oturmada devam ettiği için geçerliydi, fakat ahali mübadelesinden sonra azınlık sadece B. Trakya'yı inhisar edince şehir olarak ortada bir tek İskeçe, Gümülcine, Dedeağaç ve Komotini kaldı. Orada birer müftü seçilmiş başlangıçta hen gittiği zaman Elan, hem İskeçe'de hem Gümülcine'de seçilmiş müftü vardı. Dedeağaç'daki müftü ölnüş ve hiçkimse yerine seçilmemişti. Komotini'de bir müftü naibi bulunuyordu. Kabil olsaydı iki sene evvelle kadar Atina'da büyükelçi olan arkadaşımız Fahir İvarçam aramızda bulunuyor. Son durumu anlatırdı. Gümülcine'de müftü öldükten sonra Yunanlılar oraya bir müftü tayin etmişler. Bunu tayin etmeye aslında etkileri yok. Müftü dini bir liderdir. Bunu azınlığın kendisinin seçmesi icap ediyor. Bu aynen yarın burada atrik öldüğü zaman Patrik'i bizim seçmemize benzer.

Eğer Yunanistan seçimi yaptırmıyorsa ve naibi, yende tutmaya devam ederse yarın. Yarın "Allah uzun mür versin kendisinin ölümünü temenni ediyor değil-z" ama patrik öldüğü zaman Türk hükümeti de rahatla Patrik naibi tayin edip, patrik seçtirmeyebilir, ama unu bugünden belki Yunanlılara ve Dünya efkarına atırlatmakta isabet olabilir. Çünkü yarın biz aynını aptığımız zaman bütün dünya ayağa kalkar, "nasıl luyorda Patrik'i seçtirmiyorsunuz" diye. Niye seçtir-

meyeceğimizi bugünden söylersek eğer Yunanistan tutumunda devam ediyorsa bizim o hareketi yapma-mız haklı olur hem de bugünden dünya efkarını hazırlamış olabiliriz. Tabi bu ilgili makamlarımızın taktirine kalmış bir husus oluyor. Bu sosyal problemlerin yanında, azınlığın çok büyük bir kültür problemi vardır. Benim zamanımda 386 tane mektep vardı Gümülcine'de, hocası yoktu. Bu konu ile Yunanlılar çok enteresandır, Azınlığın kültür politikasında hiç karışmazlar Yunanca da öğretmezler. Yunanca da öğretmedikleri için zaten iki tane lise var, liseden çıkanlar Üniversiteye giremezler. Çünkü üniversite imtihanlarında Rumcadan gramer lazım ve dolayısıyla azınlık içinde yüksek kültürlü kimse bulamazsınız. Benim zamanımda altı tane avukat iki tane pratisyen hekim, bir diş hekimi, bir veteriner, dört tane yüksek mühendis vardı. Azınlığın içinde yüksek mühendisler de Türkiye'de tahsil etmişlerdi. Avukat olmak için Türkiye'de tahsil bir işe yaramıyor. Çünkü Türk Hukuku ile Yunan Hukuku birbirine eşit olmadığı için Türkiye'deki diploması ile Yunanistan'da avukatlık imkanı yok.

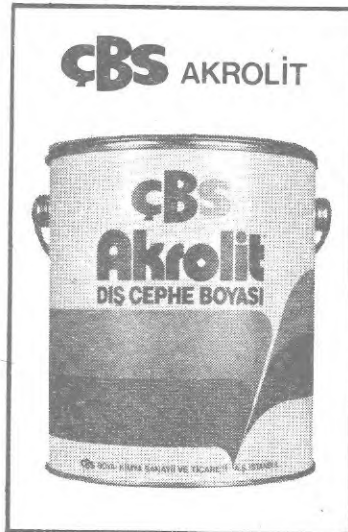
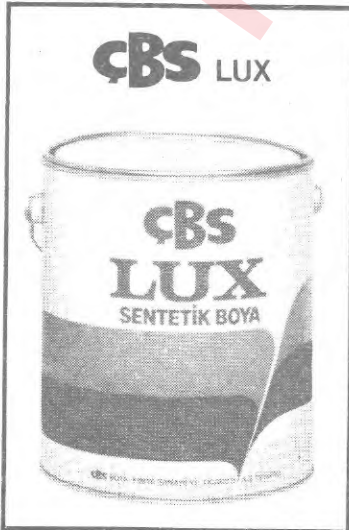
Tıbbiye ve mühendislik tahsili tabiatıyla çok kolay oluyor. Bu büyük kültür problemi vardır. Öğretmen yoktur. Bazı mekteplerde eski Türkçe tedrisat devam eder. Yunanlılara söylediğim zaman "Bana ne der" serbesttir kendisi istiyor, azınlıklar ne istiyorsa yapabilir. Bu bir ölçüde düzeltilmeye çalışıldı. Cemaat içindeki ikilik ortadan kalktıktan sonra kendiliklerinden bunu düzeltme yoluna girdiler, iki medrese vardı orada. Biz medreseyi gerici müessese olarak telakki etmişiz, medreselerin bir tanesi Şahin Medresesi yasak bölgededir. Özel bir izin alarak yasak bölgeye gittik. Gericilikle hiçbir alakası yok, bundan daha ilerici bir kültür müessesesi bulamazdınız. Ve adamlar hoca noksanlığından en fazla şikayet eden medrese oldu. Aslında bu konularla ilgilenmekte büyük fayda vardır. Fakat konuyu 2 memleket arasında konuşacak safhaya getiremediğimiz için bir türlü halledemedik.

Son sıkıntılı durumları da ekonomik konulardır. Arazi satmak ve almak son derece zordur. Araziyi hemen satıyorsanız 3 günde biter formalitesi. Türk'e satıyorsanız o formalite bitmiyor. Yani azınlık durumundaysanız. Dolayısıyla satamıyorsunuz. Mağdur durumdaysanız bir Rum'a satmaya mecbur oluyorsunuz, kendiniz arazi almaya kalkıyorsanız sözkonusu değil, kanunen hiçbir sıkıntı çıkarılıyor durumda değildir. Otomobil almak isterseniz tabi rahatlıkla alırsınız ama ehliyet alamazsınız, imtihanı geçemezsiniz. İmtihanı geçemediğiniz içinde birşey diyemezsiniz. Bilmiyorsunuz kullanmayı ne yapalım derler. Traktör alırsınız, tarlanızı alırsınız, tarlanızı sürmek için yine ehliyet almadığınız için traktörde kullanamazsınız. Yan yana 2 tane sütüçü dükkânı vardır. Birisine hergün ceza yazılır pis diye, çünkü sahibi Türk'tür. Yanındaki biraz daha pistir ama ona yazılmaz yine birşey diyemezsiniz. Çünkü hakikaten belediye cezaları pis olan dükkanlara ceza yazılmasını icap ettiriyor. Yoksa kanun dairesinde gayet güzel bir şekilde hayattından bezdirirler adamı. Bu da ekonomik sıkıntılar içine giren bir konu.

Bütün bunların sebebi, aslında bundan 20-30 sene evvel böyle bir sıkıntı yoktu. Bütün bunların sebebi meclisin 1964 yılından sonra İstanbul'daki Rum azınlığın bizim Türkiye'den uzaklaştırmayı güncel olacak bir tasarıma içine girmiş olmamızdır.

ÇBS

inşaatınızda güç yuvanızda güzellik

ÇBS
güçlü boya

2000 YILINDA DÜNYA TÜTÜN ÜRETİMİ VE TALEBİ

Nedim DİKMEN

E.Ü. Tütün Eksperleri Y.O.
Araştırma Görevlisi

I- GİRİŞ

2000 yılında insanlar özgürce sigara içecek mi? Bu cümleyi şaşkınlıkla karşılayabilirsiniz. Aca- ba tütün endüstrisinin geleceği ne olacaktır? Eko- nomileri tütüne yoğun bağlı olan birçok ülke, tütün endüstrisinin geleceğine ilişkin endişeli bir beklen- ti içindedir. Tütün üreten ve ticaretini yapan birçok ülke tütünün gelecek 10 yılda talebin ve üretimin ne olacağını bilmek istiyorlar. Tütün üretimi ve ta- lebinin gelecek 10 yıl içinde alacağı görünümün bilinmesi, tütün üretimi ve ticaretiyle uğraşan çok sayıda ülke tarafından arzu edilmektedir.

Birleşmiş Milletler, Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO), tütün endüstrisinin sorunlarını dikkate ala- rak bir takım çalışmalar yaptı ve endüstrinin 2000 yılındaki durumunu belirleyecek faktörleri tahmi- nen ortaya çıkardı. Bu makalede, yapılan bu çalış- manın sonuçlarına değinilerek ilgi çekici bazı nok- talar açıklanacaktır.

II- EKONOMİK AÇIDAN DÜNYA TÜTÜNCÜLÜĞÜ

Son beş yılın ortalama rakamlarına göre dün- yada 4.400 bin hektar alanda tütün ekimi yapılmakta ve yılda ortalama 6.600 bin ton tütün üretilmektedir. Dünya tütün ihracatı ve ithalatında söz konusu miktar ise yaklaşık 1.400 bin tondur.(1) Tütün bazı gelişmiş ülkelere dış ticarete önem kazandırır ve bazı ülkelerin yaptığı ihracata %50'den fazla miktarda katkıda bulunur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir bölü- mü için istihdam olanağı sağlar ve binlerce çiftçi- nin geçimi için kazanç temin eder. Tütünün dünya ekonomisine katkısının yanında, insan sağlığına olan etkileri de son derece önemlidir. Gelişmiş Ba- tı ülkeleri başta olmak üzere sigara aleyhtarı kam- panyalar ve tütün kullanımının yasal engelleri her geçen gün artmaktadır. Eğer evrensel tütün talebi gelecek 10 yılda zayıflarsa, başlıca tütün üreticisi ve ihracatçısı ülkelere, tütünün devletin yıllık geliri içindeki payının azalmasına göre uygun planlar yapılması gereklidir.

Tütün, Birleşmiş Milletler'e üye 159 ülkenin 115'inde üretilmektedir.(2) Bir başka deyişle ülke- lerin 3/4'ü tütün yetiştiriyor.

Başta gelen tütün üreticisi, ihracatçısı, ithalatçı- sı ve tüketicisi olan ülkelerde tütünün durumu son beş yıllık ortalamalara göre Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1**DÜNYA TÜTÜN EKONOMİSİNDE ÖNEMLİ ÜLKELER**

	ÜRETİM	TÜKETİM	İHRACAT	İTHALAT
Dünya top. (1000 ton)	6.603	5.950	1.379	1.376
İlk 6				
Ülke	%	%	%	%
Çin	36.0	34.0	-	-
A.B.D.	9.1	10.1	15.7	14.3
S.S.C.B.	4.0	5.8	-	3.9
Brezilya	6.3	2.5	13.6	-
Hindistan	6.6	6.1	-	-
Türkiye	3.3	1.1	6.8	-
Almanya	-	-	-	10.9
İngiltere	-	-	-	7.4
Hollanda	-	-	-	6.0
Japonya	-	2.8	-	4.9
İtalya	-	-	8.1	-
Yunanistan	-	-	8.1	-
Zimbabve	-	-	7.3	-
TOPLAM	65.3	61.8	59.6	47.5

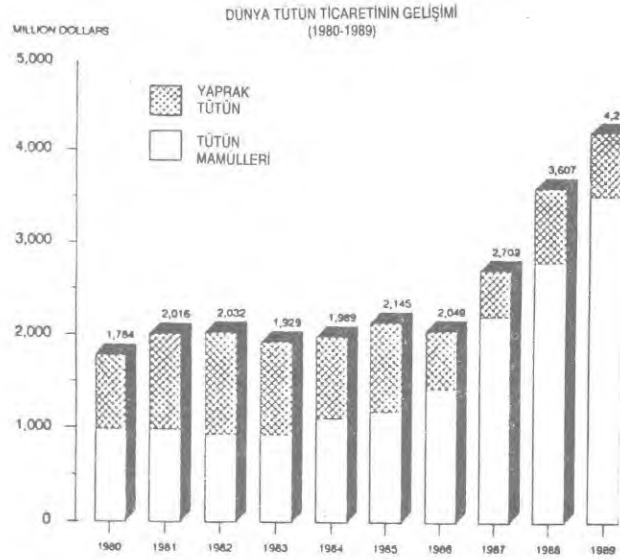
Kaynak: World Tobacco Situation

Tütün Yıllığı 1990

Tütün Enformasyon Bülteni, sayı 69.

Tablo.1'de görüldüğü gibi dünyanın en büyük tütün üreticisi ve tüketicisi Çin'dir. Tütün ihracatı ve ithalatında birinci sırada, üretim ve tüketimde ise ikinci sırada bulunmaktadır. İngiltere ve Hollanda'da tütün üretimi olmamasına rağmen bu ülkeler dünya ithalatında söz sahibi önemli ülkelerdir. Tütün ithalatının iç tüketime yönelik olmaması nedeniyle bu ilgi çekici bir durumdur. Sırayla Çin, A.B.D., Hindistan, Brezilya, S.S.C.B. ve Türkiye'nin dahil olduğu altı ülkenin dünya tütün üretimindeki payı %65'dir. Geriye kalan 113 ülkenin üretimdeki payı ise %35'dir. Dünya tütün ekonomisinde etkili ilk altı ülkenin tüketimdeki payı %62, ihracatta %60, ithalatta ise %48'dir. Türkiye, dünya tütün üretimi ve ihracatında 6. sırada, oriental tütün ihracatında ise Yunanistan'ın ardından 2. sırada yer almaktadır.

Şekil.1'de 1980 yılı ve sonrası dünya tütün ticaretinin gelişimi görülmektedir. 1980 ve 1985 yılları arası ortalama 1983 milyon dolarlık dünya tütün ticaretinin %55'i yaprak tütünden, %45'i ise tütün mamülleri ticaretinden oluşmaktadır.

Şekil.1

1985 yılı ve sonrasında, dünya tütün ticaretinde yaprak tütünün payı giderek küçülmüş ve 1989 yılında % 17 oranına düşmüştür. Bu nedenle dünya tütün endüstrisi önemini artırmış ve tütün mamülleri ticareti ön plana geçmiştir.

Temel ekonomik nedenlerle, tütünün alacağı uzun vadedeki görünümün üye ülkelerce bilinmesi arzusuna ek olarak, Dünya Sağlık Örgütü de evrensel tütün (sigara) tüketimi trendiyle ilgilenmektedir. Dünya tütüncülüğündeki bu genel çıkarlar üzerine FAO'nun yaptığı çalışmanın sonuçlarını açıklamada üç dipnot, konuyu anlamaya yardımcı olacaktır.

İlki, gelişmiş ülkelerden söz edildiğinde ABD, Kanada, Avrupa Topluluğu, Sovyetler Birliği, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya'yı içine alır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin de dahil olduğu bütün diğer ülkeler, dünyanın gelişmekte olan ülkeleridir.

İkinci dipnot, verilerin teknik niteliğidir. Sigara tüketimi ve ticareti verileri, sigara yapımı ve imal edilmeyen toplam tütün tartışılacaktır. Örneğin ithalatı konuştuğumuzda yaprak tütün ve ürünleri dahil olacak, eğer bir ülke ithalatçı olduğunu söylüyorsa, o ülke ya bir yaprak tütün yada tütün mamülleri ihracatçısı da olabilir. Fakat toplam içinde alındığında ve yaprak tütün karşılığı hesaplandığı zaman, ihraç ettiğinden daha fazla ithal eden bir ülkedir.

Üçüncü dipnot, sadece çalışmanın yansıtılmasında kullanılan yöntem biliminin (metodolojinin) yorumu yapıldı. Proje üretim ve talep olarak iki parçaya bölündü.

Üretim projelerinde 1974-1986 periyodundaki veriler esas alınarak çeşitli regresyon analizleri yapıldı. Proje çalışmalarında en uygun reçeteler kullanıldı. Geleceği önceden bilmede yaprak tütün

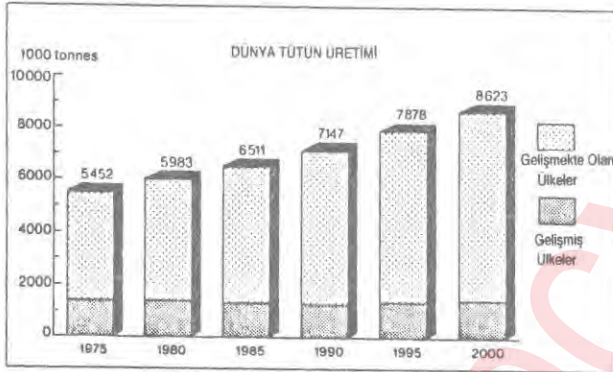
üretiminin umulan tesiri, ayrı ülkelerde yeni yeni olmuş veya ümit edilen değişimler üzerinde üretim trendi kurularak intibakı yapıldı.

Başlangıçta FAO istatistikleri ile tütün talebi analizleri ve tahmini yapıldı. Bu projede geçmiş tüketim trendleri ve hane halkı masrafları örneklenecek, nüfusun gelişme oranı, gelirin yer aldığı basit bir model kuruldu. Belirli ülke endüstrilerinde bilinen ve yeni değişimler üzerine makul olmayan esasları yapılan tahminler, analizler ve trend faktörleri gösterdi.

III- DÜNYA TÜTÜN ÜRETİMİ

Bilinen bu notlar ile, ilk olarak dünya tütün üretimi mütala edildi, projeler 2000 yılına kadar yıllık yaklaşık %2 büyümeyi gösterdi. Gelişmiş ülkelerde artış yaklaşık %1 nisbetinde, gelişmekte olan ülkelere ise tahminen %2,5 oranında olacaktır. (Şekil.2)

Şekil.2

Esas periyod sırasında daha iyi, gelişmekte olan ülkelere hızlı büyüme oranı görülüyor. Bu aşırı üretimin sonucu, 2000'li yıllara gelindiğinde gelişmiş ülkelerin dünya üretimindeki payı 1975'lerdeki 1/3'de düşüyor. Bu olağanüstü enterasandır. Fakat ticari büyüme tartışılırsa gelişmekte olan ülkelerin üretim artışının altında gerilemeyecektir.(3)

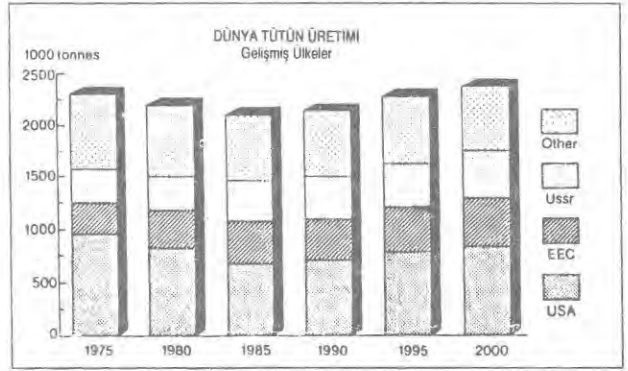
1990 yılında 7.14 milyon ton olan üretim, 2000 yılında 8.6 milyon tona yükselecektir.

3.1. GELİŞMİŞ ÜLKELER

Amerika Birleşik Devletleri gelecek 10 yılda daha fazla tütün üretiminde, gelişmiş ülkeler içinde ilk sıradadır. Grafikte (şekil 3) görüldüğü gibi, ABD yaprak tütün üretimi 1975'den itibaren azalmaya başladı, 1980 ve 1985 yılları arası azalma eğilimi devam etti, bununla beraber bu trend geçen birkaç yıl içerisinde ters döndü. ABD üretimi şimdi yükselmektedir. ABD'nin etki alanı 2000'li yıllarda liste başı olarak devam edecektir.

Şekil.3'de gösterildiği gibi, ABD'nin yaprak tütün üretimi 2000 yılında Planlanan düzeyle 765.000 ton civarında olacaktır. 1990 üretimi tahminen 760.000 tondur.

Şekil.3

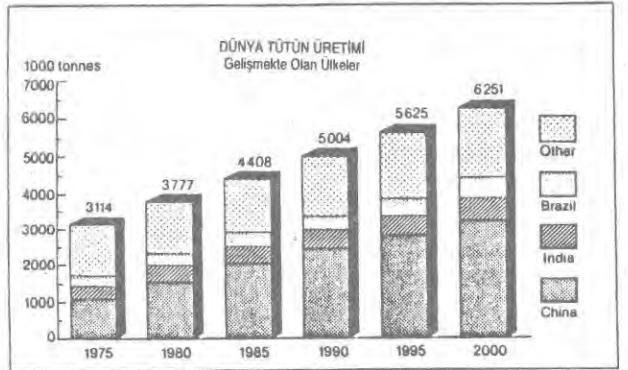
AT tütün üretimi gelecek 10 yıl içerisinde her yıl %0.5 oranında büyüyecek, bu büyüme farz edilse de Topluluk tütün açığını kapatmada diğer ülkelerden yaptığı ithalatı değiştirmeyip devam edecektir. Sovyetler Birliği'nin her yıl yaklaşık %1.5 oranında bir artışla, gelişmiş toplumlar içinde yaprak tütün üretimindeki payı nisbeten büyük olacaktır.

Gelişmiş toplumlar içindeki diğer ülkeler de yerli yaprak tütün üretimi ortalama %2 azalacaktır. Bu kategori içinde yer alan ülkelere Avustralya, Japonya ve Kanada'yı kapsayan eski trendlerin devamında yaprak tütün üretimi azalıyor.

3.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Çin Halk Cumhuriyeti ortalama 2370 bin tonla toplam dünya tütün üretiminin %36'sını üretmektedir. Gelişmekte olan ülkeler içinde üretimdeki üstünlüğü ve üretim artışıyla gelecek 12 yıl boyunca da bu sektörün başında yer alacaktır. Çin'in yaprak tütün üretimi 1975-1985 ana periyodu süresince yıllık %7'den fazla bir oranda gelişti

Şekil.4

Şekil.4'de %50 büyümeye dayalı tahminler görülmektedir. FAO'nun yaptığı bu araştırmada Çin'in verilerinden emin olunamadığından dolayı bu ilimli tahmin yapıldı ve bu çalışmada gelecek yıllarda bir azalma olacağı mübalağalı olarak terçih edildi.

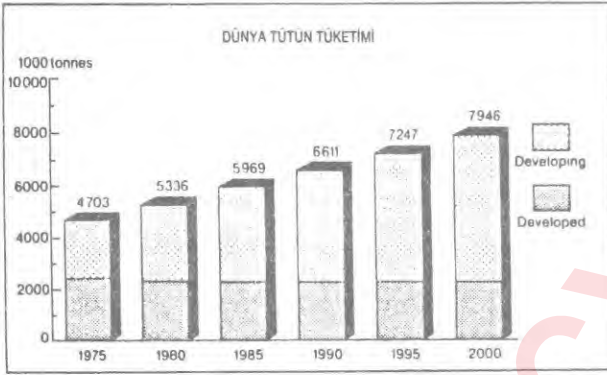
Gelişmekte olan diğer ülkeler içinde, esas peri-

yot boyunca daha az artışla, Brezilya üretimi tahmini yıllık %2 dolayında artacaktır. Hindistan'daki üretim trendi eğilimi değişmeyecek ve aynı çizgi üzerinde artacaktır. Diğer gelişmekte olan ülkelerde ortalama büyüme her yıl %0.5-1 nisbetinde olacaktır. Şekil.4'de görüldüğü gibi Çin üretime hakim bir rol oynayacak ve gidişi tayin edecektir.

IV- DÜNYA TÜTÜN TALEBİ

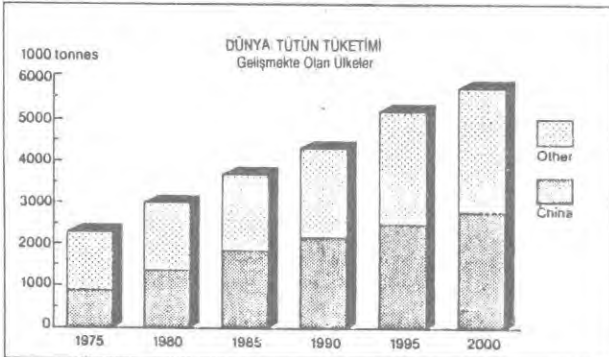
Dünya tütün talebi incelendiğinde (Bkz. Şekil.5), dünya tütün içimi, aynı zamanda ümit edildiği gibi, 2000 yılına kadar her bir yıl için tam olarak %2 dolayında gelişecektir. Gelişmekte olan ülkelerde tüketim daha fazla artacak ve bu ülkelerde yıllık büyüme oranının %3 olacağı ümit edilmektedir. Buna karşın gelişmiş ülkelerde önemsiz bir azalma olacaktır.

Şekil.5

Gelişmekte olan ülkeler içinde Çin asıl oyuncudur. Gelişen dünya tütün (sigara) tüketiminin hemen hemen yarısı için önemlidir. (Şekil.6) Çin'in 2000'li yıllarda tüketimdeki payı 2/3 olacaktır. Bu pay 1975'li yıllarda 1/2 oranındaydı. Bununla birlikte Çin için tasarlanmış büyüme genellikle bütün gelişmekte olan ülkeler için tasarlanmış %3 civarında ortalama büyüme oranı benzeridir. Çin Halk Cumhuriyeti dünya tütün üretiminde %50'lik payla en önemli ülke görünümündedir.

Şekil 6

Dünya tütün üretimi ve talebi trendleri Şekil.7'de bir arada gösterilmektedir. 1980 yılı önce-

sinde üretimin talebin üzerinde olduğu görülmüyor. Bu periyot esnasında, ABD tütün endüstrisi alışılmış üretim yükselmesinin farkında olarak hareket etmektedir.

Bu ülkede kooperatifler aşırı üretimin dengelemesine yardımcı olarak arz ve talebin istikrarlı olmasını temin eder.

Şekil.7

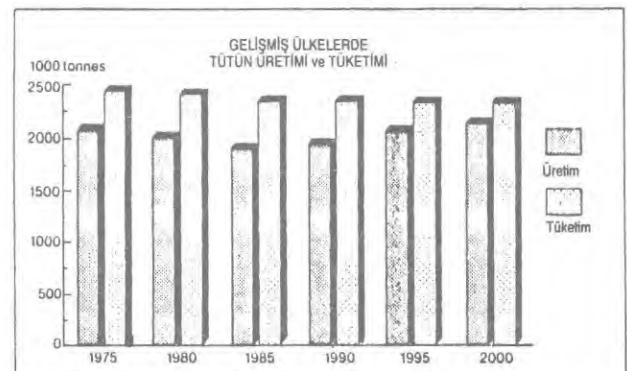

1980 yılı ortalarında dünya tütün üretimi ve tüketimi eşittir. Bu yıldan itibaren dünya tütün tüketimi belirli bir ivme kazanarak artmaya başlamıştır. 2000 yılındaki tasarılar tüketimin üretimi az olarak geçebileceğini göstermektedir. Bu da dünya tütün stoklarının düşebileceğinin göstergesidir. Aslında üretim uzun bir dönemde yükselerek talebe yetiştirilecektir. Bu çalışma üzerinde esas önemli nokta, gelecek 10 yılda tütün talebinin tam olarak güçleneceğidir.

V- ÖNEMLİ İTHALATÇI ÜLKELER

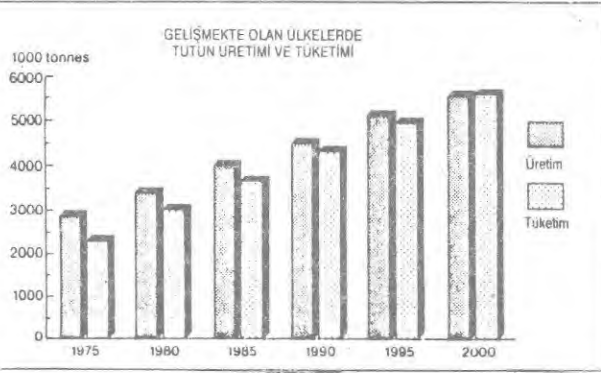
Bu ana periyot boyunca gelişmiş ülkelerde üretim ve tüketim trendinin mukayese edilmesiyle, bu ülkelere bir grubunun önemli ithalatçı ülkeler oldukları ortaya çıkar. (Şekil.8) Bu ülkelerde gelecek 10 yıl veya sonrasında tüketimin düşmesi ve üretimin artışı tasarlanıyor. Net toplam tutar düzeyinde manalı bir azalma olacağı düşünülmüyor. Bu bazı ülkelere daha küçük miktarda olacak ve ABD gibi bazı ülkeler ise ihracattaki geçerliliğini artıracaktır.

Şekil.8

Gelişmekte olan ülkeler içinde tüketim trendleri ve üretim çok ilginçtir. ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin tütün endüstrisinde son derece anlamlı ve karışık şeylerdir. Şekil.9'da gelişmekte olan ülkelere tüketim 2000'li yıllara gelindiğinde geleneksel üretimi geçiyor.

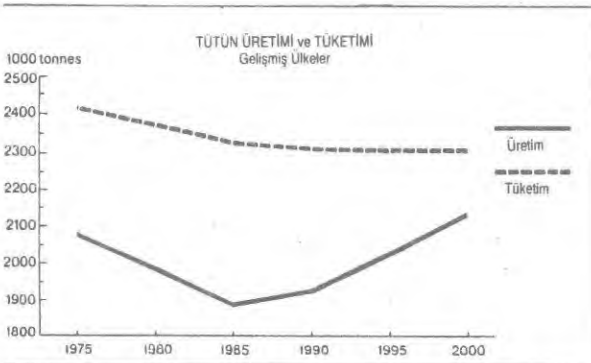
Şekil.9

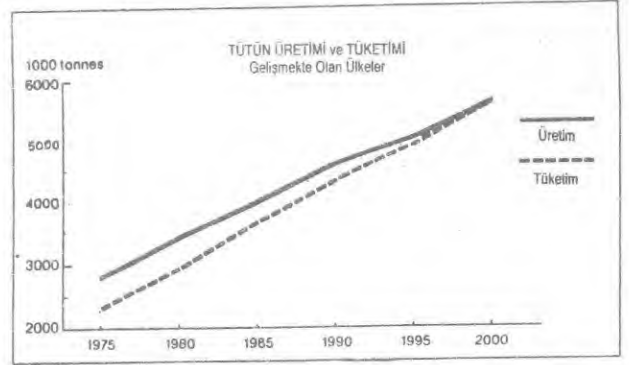
Bu ülkeler içinde tütün ihtiyacını karşılayan dünya ticaretinde etkili geleneksel ülkeler vardır. Bununla birlikte, 2000 yılına geldiğimizde tüketim eğilimi yükseliyor. Gelecek 10 yıl sonrası bu ülkelerde üretilen miktardan çok daha fazla tütün kullanılacaktır. Onlar ilk 1970'lerde üretimlerinin yaklaşık %80'ini kullanmış ve bu araştırmada bu grup ülkelerin 2000 yılında ürettiklerinin ne miktarını kullanabileceklerini haber veriyoruz. Bu nedenle, bu grup ülkelerin 2000 yılında ihracat potansiyeli 15 yıl öncesine kıyasla 500 bin tondan daha fazla düşecektir.

Şekil.10 ve 11'de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tütün üretimi ve tüketimi sütun grafikten ziyade çizgi grafik kullanılarak gösteriliyor. Gelişmiş ülkelerde tüketim ve üretim arasındaki fark açıkça görülüyor. Tüketimdeki azalmaya karşılık, tütün üretimi 1985 yılı itibarıyla artmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde üretim ve tüketim arasındaki açıklık dar olmakla birlikte tüketim hızla artmaktadır. İki trend arasındaki fark tüketim lehine azalmaktadır. 2000'li yıllarda üretim ve tüketim eşitlenecektir. Bu nedenle, bu grupta yer alan bazı ülkelerde ihracat kapasitesi devamlı olarak küçülecektir.

Şekil.10

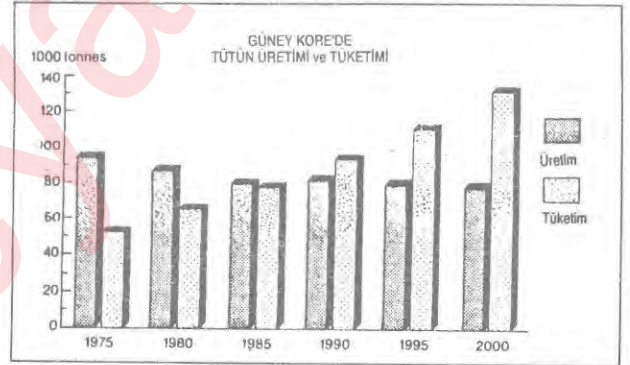

Şekil.11

Eğer tahminler doğruysa, bu ABD tütün üretimi ve ihracatı için güzel haberler olacaktır. Gelişmekte olan dünya ülkeleri için ABD'de ihraç edilmek için gemilere yüklenmiş hazır tütünler vardır. Tütün ihracatında ABD daha da önemli ülke haline gelecektir. Çünkü ABD'de üretim artışına kıyasla tütün tüketimi azalmaktadır. (Bkz. Şekil.13)

Şekil.12

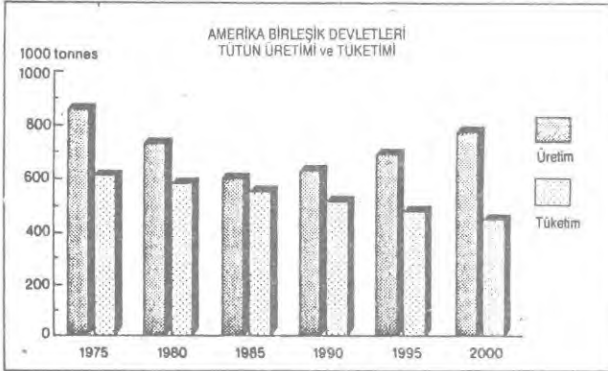

Şekil.12 içinde örneklerde açıklandığı gibi, Güney Kore bu ihracat azalmasının canlı bir örneğidir. Kore ortalama 24 bin tonla dünya pazarlarına başlıca yaprak tütün ihracatçısı ülkelerden biridir. Kore'de tütün tüketiminde oldukça önemli bir artma olduğu yapılan çalışmada gösteriliyor. 2000'li yıllara gelindiğinde Kore üretimi eski yıllara göre düşecektir. Eğer yapılan tahminler doğruysa Güney Kore 1990 yılından itibaren tütün ithalatçısı bir ülke olacaktır. Belki de Kore tütün üretimi eğiliminde, son yıllardaki eğilimin tersi olacaktır ve tasarıda gösterilen yerli pazar payında daha büyük artışla karşılaşacaktır. Bununla birlikte, önemli bir nokta, yerli talebin yaprak tütün ihtiyacını karşılamak için, geleneksel yaprak tütün ihracatçısı bazı ülkeler, ihracatı sürdürmede kati olarak zorlanacaklardır.

ABD tütün üretimi geçmiş üç yıllık sürede önemli miktarda artış gösterdi, artma eğilimi tüketimden oldukça öndedir. 1989 yılı üretimi 670.000 bin ton ve 1991 yılı üretiminin daha fazla olacağı

düşünüyor. Son yıllardaki üretim artışına rağmen, 2000'li yıllarda 765.000 tonluk üretim değerini muhafaza edeceği düşünülüyor. ABD üretimi 1991 yılları boyunca belki de daha yavaş büyümektedir.

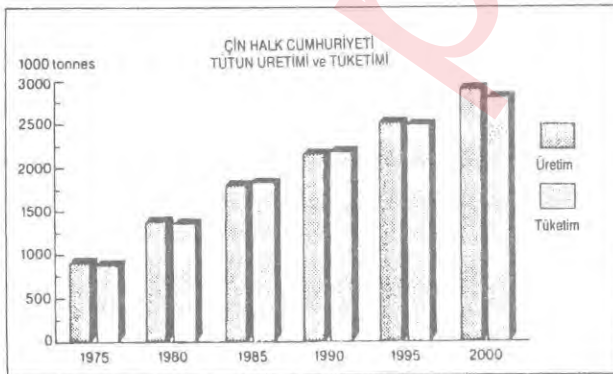
Şekil.13

ABD'de tahmini periyot süresinde tütün tüketiminin yıllık %2 azalması umuluyor. Bu oran gelecek on yıllık ana periyot süresince değişmeyecektir. Bu nedenle mevcut ihracat 2000 yılında 300.000 ton'u geçecektir. Bu gerçekçi olmayan ihracat rakamıdır. Bununla birlikte, net ihracat düzeyi ve ürün ticaretiyle beraber ithalat yapmak da gereklidir. Eğer ABD tütün tüketimi tasarlanmış düşmeden %2-2.5'dan daha hızlı düşerse, üretim 2000 yılları için düşünülen 765.000 tonun altına düşecektir.

Şekil.14'de elde edilebilir en iyi bilgiler üzerine kurulmuş verilerle Çin'in durumu yer alıyor. Bu şekil gözönüne alınıp incelenirse, Çin Halk Cumhuriyeti dünya yaprak tütün üretiminin 1/3'ü üstünde üretim ve tüketimde pay alır.

Şekil.14

Yaprak tütün kullanımı ve üretimdeki büyüme oranları, ihracatın bugünkü düzeyi ile karşılaştırılırsa, Çin 1990 yılında net bir tütün ihracatçısı olmuştur. Yapılan bu çalışmada Çin istatistiklerinin güvenilirliğinden dolayı, tahminler bütünüyle kesikli ve Çin için yapılmış projeler biraz hayalidir. Bu nedenle mevcut ihracat tasarlanan 95.000

ton'dan daha fazla önemli olabilir.

VI- SONUÇ

Sonuç olarak, dünya tütün üretimi ve tüketiminin 2000 yılına kadar %2 civarında yıllık ortalama bir orana büyüyeceği tahmin ediliyor. Tütün tüketimi, gelişmiş ülkelerde azalacak, fakat Çin'in hızla başı çektiği gelişmekte olan ülkelerde artacaktır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ulusların her ikisinde de üretimin artacağı tahmin ediliyor. Fakat gelişmekte olan ülkelerde üretim artışından daha hızlı tüketim artacak, bu da gelişmekte olan ülkelerde mevcut ihracatın azalması ve gelişmiş ülkelerde artmasıyla sonuçlanacaktır.

2000 yılında ABD üretimi 750.000 ve 800.000 ton arasında olacak. Bununla birlikte, üretim düzeyindeki bu artışla, gelişmekte olan ülkelerde yeni ihracat pazarlarının açılması gereklidir. Gelişmiş ülkeler uzun bir dönemde, tütün tüketiminin azalması sonucu yaprak tütün alımını azaltacaktır. Çünkü bu ülkelerde birleşik olarak yerli yaprak tütün talebi azalıyor.

ABD'de yerli yaprak tütün trendinin azalması ve gelişmekte olan ülkelerin yerli üretimi ve tüketiminin artmasıyla, bu ülke pazarlarında daha fazla etkili olabilmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda büyük bir tüketici kitlesi ve coğrafi konumu nedeniyle Avrupa, Asya ve Ortadoğu kavşağındaki ülkemizde çok uluslu Amerikan şirketlerinin hedef ülkeleri arasındadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki bu kârlı pazarlar yabancı sigara tröstlerini cezbetmektedir.

KAYNAK:

- (1) - "Tütün Yıllığı 1990", Ege İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, sayı:33. İZMİR
- (2) - "Türkiye'nin Uzun Vadeli Tütün Politikası", İktisadi Kalkınma Vakfı, 1990. İSTANBUL
- (3) - "Tobacco Journal International", 1990 sayıları
- Tütün Enformasyon Bülteni, sayı: 69-TEKEL, YTİM, Araştırma Geliştirme Şubesi Müdürlüğü. İSTANBUL
- World Tobacco Situation, U.S.Department of Agriculture. Washington. DC.1990
- "FAO", Tütün Endüstrisinin sorunlarına ilişkin yapılan çalışmalar-1988
- Tütün Bülteni 1990-1, Ege İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, İZMİR.

JACK WISEMAN: NEOKLASİK KAMU EKONOMİSİ TEORİSİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Turan YAY

Yrd. Doç. Dr.;
Uludağ Üniversitesi
İkt. ve İd. Bil. Fak.
Maliye Bölümü

Bu çalışma, yakın bir süre önce vefatını duyduğumuz İngiliz İktisatçısı/maliyeci Jack Wiseman'ın anısına kaleme alınmıştır. Çalışmanın amacı, Jack Wiseman'ın neoklasik (kamu ekonomisi) teorisi (si)nin "sert çekirdeği"ne yönelttiği eleştirileri ve kamusal borçlanma teorisine ilişkin görüşlerini, kamusal-seçim/politik iktisat (public choice/political economy) yaklaşımı ile ilişkisi içinde ele almaktan ibarettir.

GİRİŞ

Jack Wiseman'ın akademik kariyeri boyunca yaptığı çalışmalarda sergilediği düşüncelere, değişimden çok süreklilik öğeleri hakimdir. (1) Denilebilir ki, O'nun London School of Economics'de öğrenci (ve sonra hoca) olarak başlayan, York Üniversitesi Sosyal ve İktisadi Araştırma Enstitüsü müdürlüğünden emekli olması ve sonrasına kadar süren düşünce çizgisi, hep belirli bir yaklaşım çerçevesinde gelişmiştir: Sübjektif (alternatif)-maliyet teorisi. Wiseman (1953),(1957),(1960) ve Peacock-Wiseman (1967), sırasıyla, maliyetin sübjektif karakteri (yalnızca karar-alıcıya ait olması), refah iktisadının politika rehberi olarak yetersizliği/işlevsizliği, neoklasik fırsat (marjinal) maliyeti teorisine belirsizlik, zaman, öğrenme gibi unsurlar dahil edilmesinin yarattığı sorunlar, kural ve/veya kuramların önemi ve iktisat politikası kararlarının oluşturduğu "çevre"nin (politik sürecin) daha gerçekçi olması gibi konular üzerindeki vurgusu ile, Wiseman (1986) ve (1990)'ın habercisi gibidir.

Wiseman'ın sübjektif maliyet görüşü, 1980'li yıllarda G.L.S. Shackle ve via Littlechild (2) Avusturya Okulu yaklaşımından etkilenecek radikal bir sübjektivizme dönüşmüştür. (3) Yine, Peacock-Wiseman (1967)'de, James Buchanan ve Gordon Tullock'un oylama yöntemleri ve politik süreç üzerine görüşleri ile kendilerinin kamu harcamalarının gelişimine ilişkin görüşlerinin birleştirilmesinin kamu ekonomisi teorisi için yararlı olacağı temennisinin Wiseman (1990)'da gerçekleştiğini görüyoruz. (4)

Çalışmanın birinci bölümünde Peacock-Wiseman tezi değerlendirilirken, ikinci ve üçüncü bölümlerde, sırasıyla neoklasik teoriye Wiseman'ın getirdiği eleştiriler ve borçlanma konusundaki görüşleri ele alınacaktır.

I. KAMU HARCAMALARI ve SIÇRAMA TEZİ

İngiliz iktisatçısı/maliyecisi Jack Wiseman'ın adı, kamu ekonomisi ders kitaplarında, özellikle Alan T. Peacock'la birlikte kaleme aldığı The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom (1961 veya 1967) kitabında öne sürdüğü, "sıçrama/yukarı kayma" (displacement effect) tezi ile birlikte anılır.

Jack Wiseman (ve Alan T. Peacock) bu kitap

(lar)ında, "Wagner kanunu" olarak bilinen "gelişmiş ülkelerde iktisadi büyüme (kişi başına GSMH) arttıkça, kamu harcamalarına olan talep de (daha fazla oranda) artar" tezinin bir ölçüde karşı çıkmıştır. Bu tezle ilgili olarak uzun dönemde (secular) milli gelir seviyesi ile kamu harcamaları arasında bir korelasyon olabileceğini kabul etmekle beraber, bu ilişkinin düz bir çizgi şeklinde olmayabileceğini ve üretim, teknoloji, talep, fiyat ve istihdam gibi sürekli etkenlerle açıklanamayacağını öne sürer(ler).(5) On(lar)a göre, kamu harcamalarının kısa dönemli (yıl ve yıl) gelişimi üzerinde durulduğu takdirde, kamu harcamalarının gelişiminin sürekli etkenler tarafından değil, beklenmeyen ve geçici olan savaş gibi sosyal/politik etkenler tarafından belirlendiği söylenebilir.

Sıçrama tezinin göre, her toplumda olağan durumlarda arzulan kamu harcamaları seviyesi, bir de katlanılabilecek vergi gelirleri seviyesi vardır ki, bu iki seviye arasındaki fark, savaş gibi olağanüstü durumlarda daralır. Savaş döneminde kamu harcamaları artarken, hükümetler artan kamu harcamalarını karşılayabilmek için, vergi oranlarını (vergi yükünü) olağan durumlarda katlanılamayacak seviyelere bir tepkiyle karşılaşmadan çıkarırlar. Olağanüstü durum geçtiğinde, yurttaşlar/mükellefler bu yüke alışmış olacaklarından hükümetler vergi oranlarını indirmeyecekler ve yüksek kamu harcamaları seviyesini sürdürecektir. Böylece kamu harcamaları trendi düz bir çizgi şeklinde değil, birbirini izleyen (ve olağanüstü durumlara karşılık gelen) kesikli sıçramalar şeklinde bir gelişme gösterir.(6)

Jack Wiseman ve Alan Peacock'un söz konusu kitabının kamu ekonomisi teorisi açısından taşıdığı önem konusunda şunları söyleyebiliriz: İlkın, 1950'lere kadar kamu ekonomisinde ihmal edilmiş olan kamu harcamaları konusuna iktisatçıların ilgisini çekmiş ve bu konuda birçok ampirik çalışmaya öncülük etmiştir.(7) İkinci olarak, bu kitapta kamu kesiminin neoklasik refah iktisadi çerçevesinde çözümlenmesinin yetersizliği çok net bir şekilde ortaya konmuştur. Önemli temsilcilerinden birinin A.Pigou olduğu bu neoklasik çerçevede, devlet organik bir varlık olarak alınıyor ve tıpkı bir tüketicinin analizinde olduğu gibi marjinalist analize tabi tutuluyordu. Temel sorunsal, bireylerin tercihlerini yansıtan bir iktisadi refaha varmak için gerekli kamu harcaması ve kamu gelirinin tespitiydi. İşte Jack Wiseman (ve A.Peacock), kamu kesiminin (ya da kamu harcamalarının) politik süreçten bağımsız bir şekilde, yalnızca bir iktisadi sorun çerçevesinde ele alınmasına karşı çıkıyorlar. Bu anlamda, kendilerinin kamu harcamalarına ilişkin görüşlerini, "eksik bir politik süreç ve sosyal sorunlar teorisi" olarak niteliyorlar.(8) Girişte de belirttiğimiz gibi bu teorileriyle, J. Buchanan ve G. Tullock'un oylama yöntemleri ve kamu malları talebi konusundaki çalışmalarının birleştirilmesiyle, daha anlamlı bir kamu ekonomisi teorisine ulaşıl-

cağını öne sürüyorlar.(9)

Son bir nokta olarak, kamu harcamaları artışının uzun dönemli trendinden sapmalar şeklinde ifade edilen sıçrama tezinin de fırsat-maliyeti çerçevesinde ele alındığını söyleyebiliriz: Kaynakların kamu kesimince kullanılmasının maliyeti, bu kaynakların özel kesimce kullanılmamasının neden olduğu fayda kaybıdır. İşte, kişilerin/mükelleflerin "katlanılabileceği vergi yükü"de bu görüşün politik süreçteki bir ifadesidir.(10)

II. NEOKLASİK (KAMU EKONOMİSİ) TEORİ(Sİ)NİN ELEŞTİRİSİ

Jack Wiseman'a göre, iktisatçıları, çeşitli eleştiriler getirirler de, içeriğinden memnun olmasalar da, neoklasik iktisadın araçlarını kullanmayı sürdürüyorlar.(11) Ancak, neoklasik-refah iktisadi çerçevesinin iki önemli eksikliği vardır: Bunlardan biri, bireylerin karar-alma sürecinin gerçekleştiği ortam (çevre) ya veri olarak alınır ya da çok basitleştirici varsayımlara dayandırılır ki, bu da analizini uygulamada hiç bir faydası olmamasına yol açar.(12) İkinci olarak, hükümet politikaları ile ilgili seçim/tercih olgusu o kadar sınırlı bir şekilde ele alınır ki, herhangi bir sosyal organizasyonun seçim sorununu açıklamakta yetersiz kalır.

Bu eksikliklerden ilki, neoklasik iktisadın içerdiği bireysel seçimlerin/tercihlerin oluşturduğu karar-çevresinin (decision environment) eleştirilmesi; ikincisi ise, "etkin" sosyal organizasyonların seçim sorununu da içeren alternatif bir yaklaşımın geliştirilmesini gerektirir.

II. 1. Neoklasik İktisadın Eksiklikleri

Jack Wiseman'a göre, neoklasik iktisadi analizin ihmal ettiği ya da yanlış değerlendirildiği iki husus vardır ki, bunlar yaşadığımız dünyanın çok önemli iki temel ve kaçınılmaz özelliğidir: Bilinemezlik (unknowability) ve öznellik (subjektivite). (13)

Bilinemezlik, gelecek hakkındaki belirsizliği, gelecek hakkındaki önlenemez bilgisizliğimizi ifade eder. Zamanı, geçmiş-şimdi-gelecek şeklinde üç aşamalı olarak alırsak, planlarımızı uygulayabilmek için gerekli kararları, geçmiş izlenimlerimizi, şimdiki gözlemlerimizi ve gelecek hakkındaki tahminlerimizi/öngörülerimizi kullanarak oluşturabileceğimizi söyleyebiliriz. Ancak gelecek bilinmediğinden ve geleceğe bir sınırlama getiremeyeceğimizden, hiç kimsenin düşünmediği bir şey de olabilir.

İşte, neoklasik iktisadın bilinemezlik karşısındaki tavrı, onu yok saymaktır. Geleceğin tam bilindiği varsayılarak model anlamsızlığa indirgenir: Kaynakların gelecekteki kullanımı bilindiği takdirde bireylerin özgür karar almalarının imkanı/gereği yoktur, ya da gelecekteki durumların gerçekleşme olasılık ya da risk paylarının kişilerce bilindiği varsayılır.

Öznellik (subjektivite) ise, seçim/tercih ihtiyacından doğar. İktisatçıları, sorunsallarının "kıtlık" olduğunu ve bunun da, bir faaliyetin tercih edilmesinin,

istenen bir başka faaliyetten vazgeçilmesi/mahrum kalınması gerekliliği anlamında, seçim/tercih ihtiyacını doğurduğunu kabul ederler. Söz konusu olan bu mahrumiyet/vazgeçme, iktisadın fırsat-maliyeti temel ilkesine karşılık gelir: Seçilen bir faaliyetin fırsat-maliyeti, seçim yapıldığında zorunlu olarak vazgeçilen "en iyi" alternatif faaliyetidir.

Burada da sorun, bu kavramın yorumlanmasıdır. Neoklasik iktisatta, fırsat-maliyeti tüketici tercihleri ile anlatılır. Bir kişi daha iyi bir eve sahip olmak istiyorsa, iyi bir otomobile sahip olmaktan vazgeçecektir. Buradaki fırsat-maliyeti, öznel (sübjektif) kavramdır. Fakat bu öznellik basit bir araçla nesnelleştirilir. Piyasadaki tüm nisbi fiyatların bilindiği varsayılırsa, bu fiyatlar ilgili faaliyet için gerekli mahrumiyet (sacrifice) olarak alınabilir ki, böylece sübjektif fırsat-maliyeti, bu mal ya da üretim faktörlerinin objektif fiyatlarına dönüşür. Dolayısıyla yine, gelecek hakkındaki bilgi konusunda kabul edilemeyecek bir varsayım vardır: Bugünkü kararlar için gerekli fiyatlar, yalnızca gelecek fiyatlarıdır. Gerçekten de, A ve B kişinin bugünkü kararları sonucunda oluşacak fiyatların, kararların alındığı anda bilindiği varsayılır ve insanoğlunun tasavvur (imagination) eylemi, kesinlikle bilinen gelecekteki olası durumlar arasındaki bir seçime indirgenir.(14)

Oysa, geleceğin bilinemezliği/belirsizliği kabul edilirse, yine fırsat maliyeti, gelecekte olabilecek alternatif planlar arasında bir seçimi içerecektir. Ancak planın fırsat-maliyeti, bireyin "en iyi" olduğunu düşündüğü fakat kabul etmediği bir başka plan olduğundan hiç bir zaman objektif (nesnel) olamaz.

Nesnel iktisadın bu eksikliklerinden iki sonuç çıkarılabilir(15):

(i) Seçimler birbirine alternatif (karşılıklı olarak birbirini dışlayan) faaliyet biçimleri arasında bir seçimse, bu durumda tüm bu türdeki beşeri kararlar ele alınabilmelidir. O halde, neoklasik iktisadın çekirdeğini oluşturan piyasalar-aracılığıyla seçim (ya da kısaca piyasa seçimi) sorunsalından daha geniş bir seçim teorisine gerek vardır.

(ii) Gelecek bilinemez ise, yalnızca bireyler (planlarının sonuçları onların öngörüsünden farklı olabileceği anlamında) hata yapmayacaklar, bu hatalar kendiliğinden de ortaya çıkabilecektir (sürpriz). Bu sonucun da iki saptamasından söz edebiliriz: (a) Sosyal düzenlemelerin etkinliği yalnızca insan faaliyetlerinin sonucu ile değerlendirilemez. Çünkü bu sonuçlar amaçlanmayan sonuçlar olabilir. Bu durumda etkinlik, insani kararların ve politikaların oluşturulduğu süreçle ilgili olmalıdır. (b) Bireyler, planlarının beklenen ve fiili sonuçları arasındaki farkı ifade eden önceki hatalarını düzeltmek (öğrenmek) için, bir sosyal anlaşmalar sistemine dahil olmak isterler.

Söz konusu bu eleştiri ve çıkarsamalar, neoklasik iktisadın sert-çekirdeğini genişletmeyi amaçlayan içsel bir eleştirel yaklaşım diye nitelendirebi-

leceğimiz kamusal seçim ya da politik iktisat görüşünün temellerine ışık tutar.

II. 2. Kamusal Seçim ya da Politik İktisat Yaklaşımı

Neoklasik iktisat, yalnızca piyasalarda-seçim sorunuyla uğraşır; sonuçta, analizin dışında tutulan ve varlığının açıklanamadığı bir hükümetin yerine getirmesi beklenen politika sonuçları üretir. Hükümet, "iktisadi etkinliği" sağlayacak politikaları yerine getirecek bağımsız, her şeye gücü yeten ve maliyetsiz bir araç olarak ele alınır. Normatif iktisat, bu etkinliği, "optimum seçim/tercih şartları"nın bir ifadesi olarak pareto etkinliği kavramı ile ölçer.

Wiseman'a göre, pareto kriterinin bir politika rehberi olarak yetersizliği bir çok iktisatçı tarafından kabul edilse bile, bu kritere getirilen en genel ve etkili eleştiri, James Buchanan ve Gordon Tullock'un The Calculus of Consent (1962) kitabıyla ortaya çıkan kamusal-seçim (public choice) yaklaşımına aittir.

Kamusal-seçim yaklaşımının, neoklasik iktisada getirdiği en temel eleştiri, analizinin yalnızca piyasada-seçim sorunuyla sınırlı olması ve nitelikleri analiz-dışı tutulan bir hükümetçe yerine getirilecek politika sonuçları üretmesidir. Kamusal seçim yaklaşımının sorunsalı ise, politik sürecin ve onun kurumlarının (anayasa, hükümet, bürokrasi v.s.) da genel seçim olgusunun bir parçası olduğunu kabul ederek, daha geniş bir toplumsal seçim mantığı geliştirmektir. Ancak bu yaklaşım henüz bir paradigmaya dönüşmemiştir.(16)

Kamusal seçim yaklaşımının iki gelişme çizgisinden söz edilebilir: Bunlardan ilkinde, analiz, piyasa-dışı seçimin (politik süreçte seçmen davranışlarının) nitelikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak burada yapılan sadece, Paretocu modelde bir değişiklik yapmaksızın, modelin yeni /farklı seçim durumlarına (politik süreç) uygulanmasıdır. Dolayısıyla bu genişletilmiş analiz, neoklasik iktisada yöneltilen, hükümetin rolünün gerçekçi bir şekilde açıklanamadığı eleştirisine açıktır: Ortalama (medyan) seçmen modellerinde, hükümetin rolü, ortalama seçmenin dileklerinin pasif bir uygulayıcısı olmasından ibarettir.

İkinci gelişme çizgisinde ise, kamusal seçimin, neoklasik iktisattaki seçim kavramının piyasa-dışı seçim durumlarını içerecek şekilde genişletilmesinden öte bir şey olduğu kabul edilir. Bu yaklaşıma göre, piyasa seçiminin diğer seçim faaliyetlerine üstün olduğunun kabulünün ve diğer seçim davranışlarının piyasa seçimi ile varılan iktisadi etkinliğin bir girdisi olarak alınmasının haklı bir nedeni yoktur. Bu yaklaşımın geliştirdiği düşünceleri dört kavramla ifade edebiliriz:(17) (i) Kurallar (rules): Vatandaşlar kendilerinin piyasa-dışı seçim davranışlarını yöneten kuralların niteliğini bilmek isterler ki, bu önemli bir araştırma konusudur. (ii) Hiyerarşi: Seçimler veri bir kurallar seti içinde yer alır-

lar. Fakat bu kurallar da seçimlerin bir sonucu oluşturulmalıdır. (iii) Leviathan hükümet: Hükümet ortalama seçmenin pasif bir uygulayıcısından daha fazla bir şeydir. Hükümetler, seçildikten sonra kendi çıkarlarının/amaçlarının peşinde koşacaklarından, bunların sınırlandırılması için bazı kurallar gerekir. (Toplum çıkarına, Leviathan hükümetin sınırlandırılması). (iv) Wicksell etkinliği: Neoklasik iktisadın "pareto etkinliği" kavramı yerine, bu kavram konur. Pareto etkinliği kavramı, piyasada mübadele edilen mal ve hizmetlerle ilgilidir ve "etkinlik" kaynakların etkin dağılımı ile ilgili iktisadi etkinliktir. Wicksellyen sosyal etkinlik ise, bir bireyin, fırsat-maliyeti kararına başvurmasını gerektiren tüm seçimlerini kapsar ve piyasa-seçimine öncelik vermez. Etkinlik, kaynakların kullanımı ile değil, bireylerin zora dayanamayan kararları ile ilgili bir kavramdır: Vatandaşın reddettiği hiçbir politika uygulanamaz.

Etkinlik konusundaki farklılık şu şekilde ifade edilebilir: Pareto-değer yargısında, (kaynakların dağılımının bireyler arasındaki iradi kararlara bağlı olmaması anlamında) bireylerin seçimlerine eşit ağırlık verilir. Wicksellyen yaklaşımda ise, özellikle bireyin seçme hakkının korunması önemlidir. Her bireyin değerleri, diğerlerinin değerleri ile eşit kabul edilmelidir.

Bir başka ifadeyle Wicksellyen etkinlik, vatandaşların, toplumun varolan kurallar, kurumlar ve politikalar sisteminin (anlaşmalar sistemi) baskından uzak olmasından duydukları tatmini ifade eder. Bu nedenle bu yaklaşıma "mukaveleci-liberalizm" (contractarian liberalism) de denir. (18)

Mukaveleci-liberalizm yaklaşımında da sosyal etkinlik için önemli olan bireyin seçimleridir. Ancak sosyal etkinlik kavramı, kaynak dağılımı ile ilgili teknik ve niceliksel bir kavrama indirgenemez; daha karmaşık ve nitelikseldir: Sosyal anlaşmaların (mukavelelerin) bireysel değerlere (ve bu değerlerde zaman içinde görülen değişimlere) yanıt oluşturabilmesini ifade eder.

III. KAMUSAL BORÇLAR ve BORÇLANMA POLİTİKASI

Jack Wiseman'ın kamusal borçlar ve borçlanma politikası konusundaki görüşlerini de daha önce sözünü ettiğimiz temel öğelere dayandığını ve kamusal seçim yaklaşımını benimsediğini söyleyebiliriz.

O'na göre, bir iktisat politikası aracı olarak borçlanma ile ilgili düşünce tarihinde, J. Buchanan'ın Public Principles of Public Dept (1958) kitabının önemli bir yeri vardır. Buchanan, bu kitabı ile daha önceki borçlanma konusundaki hakim görüşü sarsarak "modern" tartışmanın çerçevesini belirlemiştir. (19)

Borçlanma politikası da bir alternatif-maliyet problemi olarak ele alınabilir: Borçlardaki artış, seçmenlerin/grupların gelecek durumları hakkında öngörülen sonuçlar doğurur ve bu sonuçları, po-

tansiyel-alternatif olarak düşünülen diğer politika araçlarının beklenen sonuçları ile karşılaştırılabilir.

Bu temel fikirden hareketle Buchanan, daha önceleri yaygın kabul gören şu üç önermeye karşı çıkar. (20)

- Bireysel/özel borçlanma ile kamusal borçlanma arasında benzerlik görmek yanlıştır.

- İç ve dış borçlanma arasında önemli farklar vardır.

- Kamusal borçlar gelecek kuşaklara gerçek bir yük transferine neden olmaz.

Buchanan'a göre, bir kişinin borçlanması, o kişinin bir "yük" altına girmesi demektir. Bir kişinin borç yükü altına girmesi için; (i) bunu yapmaktan "net bir yarar" elde edeceğini düşünmesi, (ii) elin de daha iyi bir sonuç (net kazanç) yaratacak alternatif bir planı olmaması gerekir. Bu nedenle borçlanmanın yükü istenen bir yüküdür. İki kişi arasında borç ilişkisinin doğması, ancak bu iki kişi, borç ilişkisinin alternatif maliyetini göz önünde tutarak borçlanma ile gelecekte çok daha fazla gelir akımı elde edeceklerini umdukları takdirde mümkündür.

Bireysel borçlanma için geçerli mantık (fırsat-maliyeti) ulusal/kamusal borçlar için de geçerlidir: Hükümet, borçlanma ile kaynakları cari (tüketim ve/veya yatırım) harcamaları için kullanma hakkı elde eder ve gelecekte ödemek üzere anapara ve faiz "yük"üne girer. Hükümet bu borçlanmaya, eğer şimdi elde edeceği faydaların, gelecekte öngörülen yükten büyük olacağını düşünüyorsa ve eğer elinde borçlanmadan daha iyi sonuç verecek bir alternatif politika aracı yoksa, girer. Dolayısıyla bireysel ve kamusal borçlar arasında bir nitelik farkı yoktur.

İç ve dış borç arasındaki tercih de yine, amaçlara ve şartlara göre belirlenecek bir fırsat-maliyeti problemidir. Aralarında bir nitelik farkı yoktur.

Jack Wiseman'a göre üçüncü tartışma konusunda iki akımdan söz edilebilir: Buchanan'ın savunduğu, borçlanmanın, içinde bulunulan durum ve şartlar tarafından belirlenen kuşaklar-arası sonuçları olduğu görüşü ve seçilen finansman aracının yalnızca şimdiki kuşak içinde bir yeniden-bölüşüm yaratacağı alternatif görüşü.

Jack Wiseman bu görüşlerden ilkinin benimsiyor: Eğer hükümet borçlanma ile elde ettiği kaynakları cari tüketim seviyesini (refah harcamalarını) artırmak için kullanırsa, sürekli bir gelir akımından mahrum kalınmış olur. Bir başka ifadeyle, gelecek nesiller, borç verenlerin gelecekteki üretim seviyesini arttırmalarından doğacak gelir akımından mahrum kaldıklarından, fakirleşmiş olacaklardır. Zaman içinde bir yeniden-bölüşüm söz konusudur: Şimdi, borç verenlerden refah harcamalarından yararlananlara; "gelecekte" ise, toplumdaki borç verenlere. Fakat her ne şekilde olursa olsun bugünkü tüketimin artırılması nedeniyle, gelecekte yeniden-bölüşülecek "pasta"nın küçülmesi söz konusudur.

Wiseman borçlanma konusundaki tartışmalar-
dan iktisat teorisinin geleceği hakkında bize göre
önemli iki çıkarsama yapar(21): Borçlanma konu-
sundaki anlaşmazlığın nedeni, varolan makroeko-
nomik modellere "gelecek kuşaklar" sorununun
dahil edilememesidir. Her politikanın farklı kuşak-
lararası sonuçları vardır. İktisatçının yapacağı, ku-
şaklararası amaçları da dikkate alarak tüm politika
amaçları ışığında, alternatif politikaları karşılaştıra-
bilecek teknikler/modeller geliştirmek olmalıdır.

Bu amaç da, analize bilgisizlik (Ignorance) ve
"öğrenme" kavramları katılarak gerçekleştirilebilir.
Çünkü, bu iki kavram aracılığıyla kamu politikaları-
nı etkileyen ve ondan etkilenen kişiler/gruplar ara-
sında bir ilişki kurulabilir. Dolayısıyla yapılması ge-
reken; politikaların yalnızca politikacılar tarafından
yapıldığı ve yine politikacıların yalnızca makroeko-
nomik modellerde belirtilen (tam istihdam, fiyat istik-
rarı) amaçlara sahip olduğu varsayımlarına da-
yalı modellerden vazgeçmektir. Bunun yerine poli-
tik süreçteki tüm grupların (politikacı, bürokrat,
sendikacı v.s.) amaçlarını ve politikadan olumlu/
olumsuz beklentilerini de dikkate alan modeller
geliştirilmelidir. Böylece kurumsal öge ve davranış-
ların dikkate alınması, makroekonominin mikro
temellerinin oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

SONUÇ

Bize göre Jack Wiseman'ın iktisadi düşüncesi,
Avusturya İktisat Okulu ve Kamusal Seçim Yakla-
şımının bir sentezinden hareketle neoklasik iktisa-
dın sert-çekirdeğini gerçeğe daha yakın bir şekle
dönüştürmek şeklinde özetlenebilir.

Geliştirdiği teorik çerçevede fırsat maliyeti ha-
reket noktasıdır. Öznellik (subjektivite), bilinemez-
lik (unknowability), öğrenme gibi kavramlar neok-
lasik iktisada getirdiği eleştirilerin çıkış noktasıdır.
Bir toplumda sosyal etkinliğin, malların dağılımı ile
değil, sistemin bireysel değerlere yanıt verebilme
gücü ile ölçülebileceği; bu değerler zaman içinde
değiştiğinden her toplum ve zaman için geçerli
ideal bir kurumlar ve anlaşmalar setinden söz edi-
lemeyeceği görüşü, bize göre iktisatçıların kayıtsız
kalamayacağı bir noktadır.

KAYNAKÇA

- (1) R.N. LANGLOIS (1990:90)
- (2) Bkz. S.C. LITTLECHILD and J. WISEMAN (1986)
- (3) R.N. LANGLIS (1990:91)
- (4) Bkz. PEACOCK and WISEMAN (1967:1 X)
- (5) PEACOCK and WISEMAN (1967: 21-24)
- (6) PEACOCK and WISEMAN (1967: 29)'da sığır-
ma tezine ilave olarak bir de toplanma (concentration)
süreci'nden söz edilir: İktisadi büyüme arttıkça, (merke-
zi) devletin iktisadi faaliyetlerdeki sorumluluğu da artar.
- (7) Bu konuda bakınız ÖNDER (1974)
- (8) PEACOCK and WISEMAN (1967: VII)

(9) Ibid. s.IX

(10) Ibid. s.XIV

(11) WISEMAN and PEACOCK (1961:13); WISE-
MAN (1990:102). Bu bölümün yazılmasında WISEMAN
(1990)'dan yararlanılmıştır.

(12) WISEMAN and PEACOCK (1961:VII); WISE-
MAN (1990:102)

(13) WISEMAN (1986)'da bilgisizlik/cahillik (ignorance)
kavramı kullanılırken WISEMAN (1953) ve
(1957)'de belirsizlik (uncertainty) kavramları kullanılmaktadır.

(14) WISEMAN (1990:104)

(15) WISEMAN (1990:105)

(16) WISEMAN (1990:106)

(17) WISEMAN (1990:108)

(18) WISEMAN (1990:10-110)

(19) WISEMAN (1986:243)

(20) Ibid. s.247

(21) Ibid. s.249-250

JACK WISEMAN'IN BAŞLICA ESERLERİ

(Bu yazıyı yazarken (*) işaretlilerden yararlandık)

(*) WISEMAN, J. (1953): "Uncertainty, Costs and
Collectivist Economic Planning" *Economica*, XX (78),
s.118-128.

(*) WISEMAN, J. (1957): "The Theory of Public Uti-
lity Price-An Empty Box", *Oxford Economic Papers*,
9(1), s.56-74.

(*) WISEMAN, J. (1960): "The Public Economy",
Economica, XXVII (107). August, s.258-270

(*) WISEMAN, J. (1961) "The Logic of National Dept
Policy", *Westminster Bank Review*, August

(*) WISEMAN, J. (1966): "Local Government in the
Twentieth Century", *Lloyd Bank Review*, January

(*) WISEMAN, J. (1986) "Public Dept and Policy: An
Evaluation of Recent History", B.P. Herber. (ed.)
(1986): *Public Finance and Public Dept*, Wayne Uni-
versity Press, s.243-254.

(*) WISEMAN, J. (1989): *Cost, Choice and Political
Economy*, Brookfield, VT: Gower Publishing.

(*) WISEMAN, J. (1990): "Principles of Political Eco-
nomy: An Outline Proposal. Illustrated by Application to Fis-
cal Federalism", *Constitutional Political Economy*, 1 (1),

(*) PEACOCK, A.T. and WISEMAN, J. (1967): *The
Growth of Public Expenditure in the United King-
dom* Second Edition, George Allen and Unwin Ltd.,
London.

(*) LITTLECHILD, S.C. and WISEMAN, J. (1986):
"The Political Economy of Restriction of Choice", *Pub-
lic Choice*, 51, s.167-172.

LANGLOIS, R.N. (1990): "Book Review: Jack Wise-
man (1989), *Cost, Choice and Political Economy*",
Constitutional Political Economy, 1(2), Spring/
Summer, s.90-91.

ÖNDER, İ. (1974): *Türkiye'de Kamu Harcamaları-
nın Seyri: 1927-1967*, İ.Ü. İkt. Fak. Yay. İstanbul.

GENELLEŞTİRİLMİŞ COBB-DOUGLAS ÜRETİM FONKSİYONU İLE 1972-1988 YILLARI ARASINDA İLAÇ SANAYİİNDE ÜRETİM FONKSİYONU

Dr. İhsan TARCAN

I. GİRİŞ

Üretim fonksiyonları ile yapılan çalışmalar bil-hassa son yıllarda giderek artan bir önem kazan-maktadır. Herhangi bir sektörde sonsuz sayıda ü-retim fonksiyonu yazılabilir. Nitekim çok sayıda ü-retim fonksiyonu bu şekilde yazılmıştır. Fakat her üretim fonksiyonunun iktisadi analizlere cevap ve-remediği görülmüştür. İktisadi analizler yapma im-kânı sağlayan ve bu konuda çalışanlara en çok uygulanan fonksiyon Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonudur. Fonksiyon, out-put bölüşümünün i-zahını yapabilmeye olanak sağlayan ilişkileri ver-medek ve diğer ekonomik analizlere uygun düşen sonuçları göstermesi bakımından son derece tut-arlı ve ekonomik olaylara ışık tutar niteliktedir.

Üretim fonksiyonlarının tahmini, bu fonksiyon-ların parametrelerinin tahmini demektir. Paramet-re tahminleri için kullanılan veriler iki türdür. Bunlar zaman serileri ve yatay kesit verileridir. Zaman serileri zaman boyunca üretim faktörlerindeki değişmelerin üretimde nasıl bir değişmeye neden olduğunu gösterir. Yatay kesit veriler ise belli bir zaman devresinde üretici birimden üretici birime, üretim faktörlerindeki değişmelerin üretici birimle-rin üretimlerine etkisini gösterir. Her iki tür veri ile de üretim fonksiyonu tahmini yapılabilir.

II-COBB-DOUGLAS ÜRETİM

FONKSİYONUNU TAHMİN MODELLERİ

Ölçeğe göre getirin serbest olduğu bir Cobb-Douglas fonksiyonu $Q = A \cdot K^\alpha \cdot L^\beta$ şeklinde yazılabilir. Burada Q üretim miktarını, K sermayeyi, L işçiliği göstermektedir. A, α ve β ise parametrelerdir. Bu ifadenin logaritmasını alalım. Bu durumda denklem $\ln Q = \ln A + \alpha \ln K + \beta \ln L$ olacaktır. Burada a ve b sermaye ve işçiliğin çıktı esneklikleridir. Bu ifade $\ln Q = \beta_0 + \beta_1 \ln K + \beta_2 \ln L + U$ biçimindeki bir regresyon denklemi ile kolaylıkla tahmin edilebilir.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna teknolojik gelişmenin atılması halinde bu fonksiyon,

$$Q = A \cdot e^{\lambda t} \cdot K^\alpha \cdot L^\beta \text{ halini alır.}$$

Bu ifade $\ln Q = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 \ln K + \beta_3 \ln L + U$ ile tahmin edilebilir.

Cobb-Douglas fonksiyonunda ölçeğe göre sabit getirinin varsayılması halinde çıktı esnekliği parametrelerinin toplamının bire eşit olduğu sınırlamasını yapmamız gerekmektedir. Biz bu durumda konuyu incelerken şu yöntemi ele aldık.

$$Q = A \cdot K^\alpha \cdot L^{1-\alpha}$$

Ölçeğe göre sabit getiri veren bir Cobb-Douglas fonksiyonu olsun. Her iki tarafı L'ye bölersek,

$$\frac{Q}{L} = A \cdot \left(\frac{K}{L}\right)^\alpha \text{ elde edilir.}$$

Logaritması alındığında,

$$\ln \frac{Q}{L} = \ln A + \alpha \cdot \ln \frac{K}{L} \text{ çıkar. Dolayısıyla bu}$$

model,

$$\ln \frac{Q}{L} = \beta_0 + \beta_1 \ln \frac{K}{L} + U \text{ denklemi ile tah-}$$

min edilebilir. β_1 sermayesinin çıktı esnekliğidir. Emegın çıktı esnekliği $1-\beta_1$ dir. Teknolojik gelişme var kabul edilirse

$$\ln \frac{Q}{L} = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 \left(\frac{K}{L}\right) + U \text{ haline dönüşür.}$$

III. FONKSİYONDA KULLANILAN ZAMAN SERİLERİ İLE İLGİLİ GENEL AÇIKLAMALAR

Üretim fonksiyonlarının zaman serisi verileri ile incelenmesi, ekonomideki en sağlıklı bilgilerin elde edilmesini sağlar. Bu yöntem ile yapılan analizler, iktisadi faaliyetin zaman içindeki seyrini açık şekilde gösterir. Zaman serisi verileriyle belirtilen üretim fonksiyonları, söz konusu mamülün üretimine katkıda bulunan komponentlerin büyük hacimlere erişebilecek zaman dilimlerinde yapılması gerekmektedir. Katmanların da ayrıntılar inmeden büyük bir çerçevede ele alınması gerekir. Örneğin hammadde inputunu tek başına mülhaza etmek ve bunun içindeki gaz, su vs. gibi ayrıntıları hesaba katmamak gerekir.

Böyle bir yaklaşımla üretim fonksiyonunu standart mülhazalarla,

$$Q = F(X_1(t), X_2(t), \dots, t) \quad (1.1)$$

olarak yazabiliriz. Burada $X_1, X_2 \dots$ vs. üretime katkıda bulunan her bir komponenti göstermekte ve bunların da (t)'ye bağımlı olmaları katkıların zamanla değiştiğini göstermektedir. Burada Q üretim miktarını, t teknolojik gelişimi, F de üretim fonksiyonunu belirtmektedir. JOHANSEN (1984) la da açıklandığı gibi zaman yerine toplam kapital niktarı olan K bu tür çalışmalarda zamanın yerine daha sağlıklı bir ekonomik gösterge olarak seçilmiştir. Böylece biz de üretim fonksiyonunu

$$Q = KF \left(\frac{X_1}{K}, \frac{X_2}{K}, \dots, K \right) \quad (1.2)$$

olarak alacağız.

IV. MARSHALL-COBB-DOUGLAS ÜRETİM FONKSİYONU

Bu üretim fonksiyonu Marshall tarafından genelleştirilmiş ve

$$Q = AX_1^{\beta_1} \cdot X_2^{\beta_2} \quad (1.3)$$

şeklinde ifade edilmiştir. X_1, X_2 üretime katkıda bulunan komponentler, β_1 ve β_2 de bunlara göre olan çıktı esnekliğini vermektedir. Üstlerin toplamın bire eşit olması şartı

$$\sum \beta_i = 1 \quad (1.4)$$

ölçeğe göre sabit getiri durumunu gösterir. Marshall-Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonuna üstel fonksiyon sözkonusu olduğu için bu fonksiyonların girdilerinin boyutsuz olmaları gerekmektedir.

Halbuki sermaye, işgücü v.s. gibi nitelikler taşıyan bu girdiler boyutsuz değildirler. Denklem (1.2) de zaman serilerinin incelenmesi için kullanılan şekilde

$$\frac{X_1}{K}, \frac{X_2}{K}, \dots, \text{boyutsuz büyüklükler olduğu için}$$

problem kendiliğinden hallolmaktadır. Buna göre üretim fonksiyonu,

$$Q = A \cdot K \left(\frac{X_1}{K} \right)^{\beta_1} \cdot \left(\frac{X_2}{K} \right)^{\beta_2} \quad (1.5)$$

olur.

Biraz sonra vereceğimiz özgün uygulamamızda göstereceğimiz gibi X_1 hammadde, X_2 ambalaj malzemesi, X_3 direkt işçilik artı işletme masrafları, X_4 idare masrafları, X_5 direkt satış masrafları, X_6 endirekt satış masrafları ve X_7 de toplam maliyet olarak ele alınacaktır. Ve bunların üretim fonksiyonuna girişleri kapital miktarına olan oranlarıyla alınmaktadır.

Yukarıdaki tüm mülhazalar eğer tek bir ürün sözkonusu ise geçerlidir. Eğer ürün sayısı birden fazla ise üretim fonksiyonunun nasıl belirleneceğine dair literatürde bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Bunun için biz genelleştirilmiş bir Cobb-Douglas fonksiyonunu önereceğiz.

V. GENELLEŞTİRİLMİŞ COBB-DOUGLAS FONKSİYONU

Ürün sayısının birden fazla olması durumunda her bir ürün için gene Marshall Cobb-Douglas fonksiyonunun geçerli olacağını kabul etmenin en tutarlı yöntem olacağı aşikardır. Aynı şekilde bir fabrikanın ürettiği ürünleri bir bütün olarak ele alırsak bunların arasındaki değişik mamüllerin üretimi için Cobb-Douglas fonksiyonunu kabul etmek en

tutarlı yöntem olacaktır. Bir örnek vermek gerekirse iki ürün üreten bir işletme ele alalım. Ürünleri Q ve R olarak ve bunların üretimindeki komponentleri de $X_1, X_2, \dots, X_n$ olarak gösterirsek,

$$Q = AK \left(\frac{X_1}{K} \right)^{\beta_1} \left(\frac{X_2}{K} \right)^{\beta_2} \dots \left(\frac{X_n}{K} \right)^{\beta_n} \quad (1.6)$$

$$R = BK \left(\frac{X_1}{K} \right)^{\gamma_1} \left(\frac{X_2}{K} \right)^{\gamma_2} \dots \left(\frac{X_n}{K} \right)^{\gamma_n} \quad (1.7)$$

olacaktır. Biz burada her bir ürün için Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu kullandık. (1.6) ve (1.7)'yi birleşik şekilde yazabilmek için,

$$Q = Q_1 \quad (1.8)$$

$$A = A_1 \quad (1.9)$$

$$\beta_1 = \beta_{11} \quad (1.10)$$

$$\gamma_1 = \beta_{21} \quad (1.11)$$

$$B = A_2 \quad (1.12)$$

$$R = Q_2 \quad (1.13)$$

$$\beta_2 = \beta_{12} \quad (1.14)$$

$$\gamma_2 = \beta_{22} \quad (1.15)$$

$$\beta_3 = \beta_{13} \dots \beta_n = \beta_{1n} \quad (1.16)$$

$$\gamma_3 = \beta_{23} \dots \gamma_n = \beta_{2n} \quad (1.17)$$

alalım.

O zaman (1.6) ve (1.7) nolu denklemleri

$$Q_i = A_i K \left(\frac{X_1}{K} \right)^{\beta_{i1}} \left(\frac{X_2}{K} \right)^{\beta_{i2}} \dots \left(\frac{X_n}{K} \right)^{\beta_{in}} \quad (1.18)$$

şeklinde ifade edebiliriz. $i = 1, 2, \dots$ (1.19)

Fakat (1.18) nolu denklemde i indeksinin (1.19) nolu denklemdeki gibi Z değer kısıtlaması şart değildir ve esasında m 'ye kadar gidebilir. İşte bu şartlar altında birçok ürün söz konusu olan durumlardaki geliştirilmiş C-D üretim fonksiyonu ortaya çıkar. En birleşik haliyle geliştirilmiş C-D üretim fonksiyonu,

$$Q_i = A_i K \prod_{k=1}^n \left(\frac{X_k}{K} \right)^{\beta_{ik}} \quad (1.20)$$

şeklinde yazabiliriz. Burada $\prod$ çarpım işlemini göstermektedir. Bu modelin özünde, çıktı esneklikleri olan üstlerin artık bir matris olarak ifade edilmesidir.

$$\begin{matrix} \beta_{11} & \beta_{12} & \beta_{13} & \dots & \beta_{1n} \\ \beta_{21} & \beta_{22} & \beta_{23} & \dots & \beta_{2n} \\ \beta_{31} & \beta_{32} & \beta_{33} & \dots & \beta_{3n} \end{matrix} \quad (1.21)$$

$$\beta_{m1} \quad \beta_{m2} \quad \beta_{m3} \dots \beta_{mn}$$

(1.20) nolu denklemde önerdiğimiz üretim fonksiyonunu uygulamaya hazır bir şekle getirilmesi için bu denklemin her iki tarafının logaritmalanması alınması gerekecektir.

Böylece ortaya n sayısı kadar lineer denklem sistemi çıkmaktadır. Şu tarifleri alırsak,

$$Y_i = \ln \left(\frac{Q_i}{K} \right) \quad (1.22)$$

$$X_i = \left(\ln \left(\frac{X_i}{K} \right) \right) \quad (1.23)$$

$$\alpha_i = \ln A_i \quad (1.24)$$

ve buradan denklem (1.20)

$$Y_i = \beta_{ik} X_k + \alpha_i \text{ şekline dönüşür.} \quad (1.25)$$

Burada Y_i output (çıktı), X_i inputları (girdi) ifade etmektedir. (1.25) sayılı denklemde bilinmeyenler üretim esneklikleri ve çarpanları olan A_i 'lerdir. Bunların bulunması ise en küçük kareler metodu yardımıyla olacaktır.

Yukarıda açıkladığımız C-D fonksiyonunun irdelemesinde kullanılan lineer denklem sistemi bütün çalışmalarda gelenek halini almış bir yöntemdir. Bu yöntem özellikle birden fazla üretim komponentinin olduğu problemlerde en küçük kareler metodu ile elde edilecek gerçek minimumu her zaman vermeyebilir. Çünkü minimize edilecek gerçek fonksiyon lineer değildir.

Bu konuda yapılan araştırmalara bir örnek, HACINLIYAN (1980)'deki bir çalışmayı gösterebiliriz. Burada belirtildiği gibi gerçek komponentler ve gerçek üretim değerleri yerine onların logaritma değerleri ile çalışırsak en küçük kareler metodunun yanlış minimumlar vermesi son derece muhtemeldir. Bunun yerine denklem (1.20)'deki gerçek Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna en küçük kareler metodu ile minimum bulmak bu fonksiyonun lineer olmaması dolayısıyla son derece zordur.

Bu konuda yapılan araştırmanın neticesi olarak CERN (Avrupa Fizik Birliği'nin) geliştirmiş olduğu Minuit bilgisayar programı hazırlanmıştır. Özellikle doğrusal olmayan fonksiyonların verilen verilere göre en küçük kareler metodu ile incelenmesi için hazırlanmış olan bu program İ.T.Ü. E.H.B.E.de mevcuttur. Biz bu programı çalışmalarımızda kul-

landık. Bu programın dökümü yapıldığında, 5000 bilgisayar sayfasını aşan bir program olduğu görülmektedir. Bu sebeple programı sunmak gibi bir niyetimiz kuşkusuz olamaz.

VI. UYGULAMA

1972-1988 yılları arasında ilaç sanayiinde sürekli olarak imalat hattında kalmış 50 mamül ele aldık. Bunların herbirinin her yıla ait hammadde ambalaj malzemesi, direkt işçilik artı işletme masrafları, idare masrafları, direkt satış masrafları, endirekt satış masraflarıyla üretim miktarlarını gerçek ve fiili değerleriyle tespit ettik. Bütün bunları yaparken her türlü isim ve değerlerinin tarafımızca saklı tutulacağını belirttik. Bu verilerle Minuit programını kullanarak Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu elde ettik. Ve buradan

$$Q = A \cdot X_1^{\beta_1} \cdot X_2^{\beta_2} \cdot X_3^{\beta_3} \cdot X_4^{\beta_4} \cdot X_5^{\beta_5} \cdot X_6^{\beta_6} \quad (1.26)$$

denklemindeki çıktı esneklik katsayıları değerlerini ($\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6$) şu şekilde bulduk.

Bulduğumuz değerler;

1. 0.1142 E - 05
 2. 0.2923 E + 00
 3. 3.1014 E - 05
 4. 0.2627 E + 00
 5. 0.1000 E - 05
 6. 0.1000 E - 05
- dir.

Kolayca görüleceği üzere bulunan değerlerin dört tanesi sıfıra çok yakındır. dolayısıyla bunlar önemli rol oynamamaktadır. $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6$ 'dan sadece β_2 ve β_4 önemli rol oynamaktadır.

Korelasyon katsayısı (Global Correlation Coefficient) R kritik olan 2. ve 4. exponentlerde 0.99 ve 0.90 gibi çok yüksek güvenilirlik değerleri göstermektedir. Bütün bunlardan üretim fonksiyonunun 2. ve 4. komponentlere korole olduğu neticesini çıkarmış bulunmaktayız.

Zaman serisi verileri ile yaptığımız bu çalışmada altı açıklayıcı değişkenli C-D modelinde R^2 'ler iki açıklayıcı değişken için anlamlı, diğer dört açıklayıcı değişken için ise anlamsız bulunmuştur.

Çoklu determinasyon ve korelasyon katsayılarının istatistiki yönden önemli olup olmadıklarını anlayabilmek için varyans analizi yaptık. 0.05 önem seviyesine göre düzenlenmiş ve F tablosunda sütun başlığı 7 ($K=7$) ve satış başlığı 6 ($n-k-1=6$) için bulunmuş F değeri 4.21'dir. $R_1^2 = 0.9914$ ve $R_1 = 0.9957$ için hesapladığımız F_1 değeri ise 101.14'dür. $F_{hes} > F_{celvel}$ olduğundan çoklu determinasyon ve çoklu korelasyon katsayısı 0.05 önem seviyesinde anlamlıdır ve output üzerindeki değişimlerin %99'unu izah edebilmektedir.

Ayrıca 4. komponent için bulduğumuz çoklu determinasyon ve çoklu korelasyon katsayılarına ($R_2^2 = 0.8211$ ve $R_2 = 0.9061$) göre hesap ettiğimiz F değeri 3.93'dür. 0.10 önem seviyesine göre düzenlenmiş ve yine $k=7$ ve $n-k-1 = 6$ için bulunmuş kritik F değeri ise 3.01'dir. O halde yine $F_{hes} > F_{celvel}$ olduğundan çoklu determinasyon ve çoklu korelasyon katsayıları 0.10 seviyesinde anlamlıdır. Ve output üzerindeki değişimlerin %82'sini izah etmektedir.

Idari masrafları içinde yer alan yüksek finansman giderlerinin bu sonucu belirlemedeki etkisi kuşkusuz çok fazladır.

DİPNOTLAR

BEATTIE, B. GRIFTIN, W., (1982), "Production Function Cost of Production and Associated Optimality Linkages" Montane State University.

CHRIST, C.F. (1964), "Econometric Models and methods", John Wiley and Sons Inc. New York.

CHU, S.F., (1968), "The Production Function in Theory and in Practice, A. General Synthesis", University of Illinois.

DOUGLAS, P.H., COBB, C.W, (1928) "A Theory of Production" American Economic Review."

DOUGLAS, P.H., (1934), "The Theory of Wages" Mac Millan

DOUGLAS, P.H., DALY, P., (1934) "Production Function for Canadian Manufactures" Journal of American Statistical Association.

DRAPPER, N.R., SMITH, H., (1966), "Applied Regression Analysis", John Wiley and Sons Inc.

EICHHORN, W., (1974), "Production Theory", Springer-Verlag, Berlin.

HACINLIYAN, A., (1980), "Veri analizi ve Minim�asyon Yöntemleri", Çağdaş Fizik.

HEATHFIELD, D.F., (1971), "Production Functions", London.

HENDERSON, J., QUANDT R.E., (1971) "Microeconomic Theory, A Mathematical Approach", New York.

JOHANSEN, L., (1984), "Production Functions", North-Holland Publishing Co.

JOHNSTON, J., (1963), "Econometric Methods" Mc Graw-Hill Book Co. New York.

MALINVAUD, E., (1966), "Statistical Methods of Econometrics" Rand McNally Co., Chicago.

PIPES, L.A., HARVILL, L.R., (1981), "Applied Mathematics for Engineers and Physicists", Mc Graw-Hill.

REISMEN, A., (1971), "Managerial and Engineering Economics" Allyn and Bacon Inc., Boston.

SATO, R., (1981), "Production Functions and Aggregation", North Holland.

WALTER, A.A., (1963), "Production and Cost Functions", Econometrica.

WYLIE, C.R., (1975), "Advanced Engineering Mathematics", Mc Graw-Hill.

YAMANET, T., (1968), "mathematics for Economists", New Delhi.

TÜRK-İŞ VE AAFLI

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI
A.Ü. SBF Öğr. Üyesi

Bu yazı; Şükran Ketenci'nin 1 Ocak 1987 tarihli yazısına cevap olarak yazılmış, Cumhuriyet'te yayınlanmaması üzerine Nisan 1987'de Mülkiyeli-ler Birliği Dergisi'nde yayınlanmıştır.

Dikkat çekici bu yazıyı yeniden yayınlamayı uygun gördük.

Türk-İş Genel Kurulu'nda önemli bir karar alındı. Kararda "Eğitim çalışmaları iki Amerikalı'nın eline terk edilmiştir. Ancak biz, bağımsız bir eğitim çalışması yaparak gerçek demokrasiye ulaşılacağı inancındayız, "denilmektedir. Özünde, Türk-İş'in AAFLI ile ilişkilerinin kesilmesini öngören bu karar, bazı çevreleri pek rahatsız etmişe benziyor. Bu arada, söz konusu kararın alınmasına öncülük etmiş olan sendika önderlerine karşı "gaflet, bilgisizlik...ikiyüzlülük " gibi hakaretler yağdırılmıştır.

Biraz daha açıklamak gerekli olabilir. "Gaflet, bilgisizlik...ikiyüzlülük" gibi suçlamalara hedef olanlar, yakın ve yetkin bir tanığın iddia ettiğine göre, onbinlerce doları bir yılda bölüşmüş olanlar değildir. Koskoca Türk-İş'i, doğum-kontrol araç ve gereçleri ithal ve dağıtımı ile uğraşan bir kuruluş niteliğine indirgeme çabası içinde olanlar da değildir. Bu tür ithamlara uğrayanlar daha pek çok başka şeyi de göze alarak, Türk-İş'in bağımsızlığını sağlama yolunda önemli bir adımın atılmasını gerçekleştirmiş ve açık veya gizli yürütülen geniş kapsamlı bazı engelleme çabalarını bu genel kurulda tümüyle aşamamış oldukları için alınmasına öncülük ettikleri bazı kararları kendi elleriyle hayata geçirmelerine imkan verecek oy potansiyelini şimdi-lik sağlayamamış olan bir kısım sendikacılarıdır.

Kuşkusuz, Türk-İş AAFLI ilişkilerinin sonuçları, bazı sendikacılara ve işçi konularında "uzmanlaşmış" gazetecilere Amerika'ya seyahat imkanı sağlamasından, bazı insanların bazı dünya nimetlerinin tadına varmalarından ibaret olsaydı üzerinde durulmaya değer bir yanı bulunmayabilirdi. Dolayısıyla, bu konulara ışık tutma çabası içinde olanlara yöneltilen "Çetin Altan'ın viskisi" ile uğraşılan yerlerde kaldıkları yolundaki suçlamalar haklılık kazanabilirdi. Ne var ki sorun, bu boyutları çoktan aşmaktadır ve "AAFLI, Türk-İş'in eğitim programlarının parasal finansmanını yapar. Türk-İş'in bu para ile düzenlenen eğitim programlarından doğrudan kendi yöneticileri sorumludur...Bilinçli sendikacılar CIA denetimine karşı kolayca önlem alabilirler" denilerek geçiştirilmesi gerçekçi görünmemektedir. Amerikan hükümetinin resmi dış politikasının uygulamasına katkıda bulunma misyonunu üstlenmiş olan AAFLI gibi bir kuruluşun Türkiye'deki sendikalara karşılıksız para dağıtabileceğini ummak için , geçmişte kendilerine renkli boncuklar

sunularak varları yokları ellerinden alınan Kızılderi- lilerden daha saf olmak gerekir. Dünyada ve ülke- mizde yaşanan olayların gerçekçi bir açıdan göz- lemi, bu tür ilişkilere dayalı bir ağı, bugünkü Türk sendikacılığının gelişim yollarının tıkanmasında yürürlükteki mevzuattan bile daha ciddi bir engel teşkil ettiğini ortaya koymaya yeterlidir.

Vaktiyle İsmet Paşa " Büyük devletlerle işbirliği yapmak, yırtıcı hayvanla aynı yatağa girmeye ben- zer" demiştir. Engin ve emsalsiz bir deneyim biriki- minin ürünü olan bu yargı, devletten devlete ilişki- lerin önemli bir yönünün açıklanması bakımından anlamlıdır. Konu, yabancı bir devletle bir ulusal iş- çi konfederasyonunun ilişkileri olunca çok daha hassas ve önemli başka bazı özellikler kazanmak- tadır. Herşeyden önce, sendikaların sendika olma- larının temel koşulu olan sendikal özerklik ve ba- ğımsızlık ilkesi önemli bir yara almaktadır. Unut- mamak gerekir ki, yürürlükteki Sendikalar Yasası da bu ilkeyi benimsemiş olduğu için 40. maddesi ile sendikal kuruluşların devletten ve devlete bağlı kuruluşlardan mali yardım alamayacaklarını ön- görmüştür. Bu nedenledir ki özgür ve bağımsız sendikacılık anlayışının egemen olduğu ülkelerde ve örgütlerde bu tür ilişkilere karşı çok kesin bir duyarlılık gösterilmektedir. Örneğin, Tek Gıda-İş'in üyesi bulunduğu ICFTU ile bağlantılı bir uluslara- rası meslek federasyonu olan IUF'nin yayın orga- nında geçenlerde yayınlanan bir yazıda sendikala- rın AAFLI ile ilişkisi irdelenirken, başlık olarak bir Amerikan atasözünden yararlanılmıştır. "If you lye down with dogs, you get up with fleas" ("körle yatan şaşı kalkar" diye çevrilebilir") denilmektedir bu atasözünde. AAFLI benzeri örgütlerin Batı ve Kuzey Avrupa toplumlarındaki etkinlikleri son de- rece sınırlıdır. Geçtiğimiz yıllarda AAFLI'nın bir benzeri olan ETUI Fransa'nın üçüncü derecede ö- nemli sendika konfederasyonu olan FO ile bu tür ilişkiler kurmayı denediğinde **Liberation** gazetesini başını çektiği yoğun bir tepki ile karşılaşmıştır. Bu duyarlılık yalnızca Amerika'ya karşı değildir. Çok geniş sendikal özgürlüklerin bulunduğu İngil-

tere'de grevci maden işçilerinin sendikasının Kad- dafi'den yardım aldığı iddiası üzerine yer yerinden oymamıştır. Bu ülkelerde gerekli ve dokunulmaz sayılan ilişki, yalnızca uluslararası sendikal daya- nışmadır.

Buna karşılık AAFLI ve benzeri örgütlerin ge- lişmekte olan ülkelere (özellikle Güney Ameri- ka'da ve Uzak Doğu'da) sendikaları yönlendirmek- te geniş bir nüfuz ve etkiye sahip oldukları göröl- müştür. Güney Amerika'da çoğu demokratik rejim- lerin yıkılarak yerlerine askeri diktatörlüklerin ku- rulmasında, AAFLI'nın bu bölgede faaliyet göste- ren eşi olan AIFLD'nin büyük rol oynadığı bilinir. 1964'de Brezilya'da sosyal demokrat Dr. Gou- lart'ın, 1973'de Şili'de Allende'nin iktidarlarının devrilmesinde AIFLD kanalıyla akıtılan paraların ve bu Enstitü tarafından "eğitilen " bazı sendikacı- ların katkıları bizzat AIFLD'nin direktörü Doherty tarafından da açıklanmıştır. Uzak Doğu'da ise Fili- pinler'de diktatör Marcos'a destek olan sendikacı- lara milyonlar yağdıran, Güney Kore'de baskıcı re- jimle işbirliği yapan sendika konfederasyonuna destek olan AAFLI'dir. Ülkemizde AAFLI'nın etkin- likleri 1980 sonrasında tam bir tırmanışa geçmiştir. Her türlü sendikal faaliyetin askıya alındığı dönem- lerde bile AAFLI, hükümetlerin açık desteğinden de yararlanarak sendikalar ve Türk-İş içindeki faa- liyetlerini yaygınlaştırmıştır. AAFLI'nın bu dönem- de Türk-İş üzerindeki etkilerinin getirilen kısıtlama- lara yardımcı olma doğrultusunda olduğuna kuşku yoktur. Nitekim, AAFLI Genel Direktörü 1982 E- kim ayında ülkemizde düzenlediği basın toplantı- sında bu kısıtlamaları açıkça savunmuştur.

Türk-İş yönetiminin bugün karşı çıktığı 1982 A- nayasası'na vaktiyle niçin "evet" dediği ve bugün eleştirdiği çalışma yasalarını hazırlayan hükümete vaktiyle niçin bakan vermeyi kabul ettiği soruları- nın yanıtı ancak böyle bir çerçevede açıklık kaza- nabilir. Türk-İş'in AAFLI ve benzeri kuruluşlarla i- lişkilerinin önem taşıyan yönü de esas olarak bu noktalarda belirmektedir.

KADININ 'İKİNCİ CİNS' OLUŞU

Alper MARAL

İ. Ü. İkt. Fak.
öğrencisi.

Tarihsel bir perspektiften baktığımızda, kadının statüsündeki değişimin birçok sosyal oluşum ve yapılanmanın paralelinde geliştiğini ve sonunda bu yapılarca meşrulaştırıldığını görürüz. Bu bağlamda gözleyebileceğimiz sosyal, siyasal, ekonomik ve düşünsel farklılaşmalar, etnolojiden teknolojiye, dinden devlet biçimine birçok unsuru etkilemiş yada temellendirmiştir.

Cinsel işbölümünün ilk görünümünde erkeklerin üstlendiği, bir ölçüde rastlantısal olan avcılığa karşı daha güvenli ve düzenli bir geçim kaynağı sunabilen kadın;(1) toplayıcılıktan devşiriciliğe ve giderek tarıma uzanan ekonomik işlevi yanında üstlendiği çocuk yetiştirme, kültür aktarma gibi faaliyetler ve bu faaliyetlerin kadının aktif olduğu yerleşim birimi çevresinde gelişmesi; yerleşim biriminin, ortak mülkiyetin, yalnız annenin kesinlikle bilinebildiği grup evlenmelerinin esas teşkil ettiği klanal toplum düzeni çerçevesindeki sosyal yapıyla pekişen önemiyle çok saygın bir konum kazanmıştır. Anatanrıça kültür ve anaerkil toplum düzeni ise bu konumun en önemli türevlerinden, göstergelerindendir.

Tüm bu ilişkilerin çözülmesi, öncelikle eşitlikçi toplum düzeninden devletleşme sürecine geçiş aşamasıyla paralellikler göstermektedir. Bu sürecin en önemli belirleyicilerinden olan savaşçı ilişkilerin temelinde tarımla (-> kadın) özdeş yerleşik toplumlarla, avcılıkla; giderek çobanlıkla (2) (->erkek) özdeş göçebe toplumların farklılaşması ve yerleşik toplumların rastlantısallıktan ve kısırlıktan kurtulmuş üretimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan artı değerleri sayesinde "kendine yeterli, eşitlikçi, (barışçı) ve durağan" bir yapı arzetmeleri; artı ürünlerini, topraklarını ve mallarını muhafaza etmek için ancak 'savunmacı'(3) bir rol oynamalarına karşın (ve hatta bu özellikleri sayesinde) göçebe toplumların hedefi olmaları yatar. Yerleşme, mal birikimi, savaşçı ilişkilerin ve yağmacılığın başlaması, savunma veya saldırı ilişkilerini örgütleyip yürüten erkeklerin tekrar ön plana çıkmasına yolaçar.(4)

Gene bu süreçte silahları tekellerinde bulunduran ve çocuk bakımından soyutlanmış erkekler, edindikleri ekonomik ve politik rollerle -bilhassa yönetici sınıfa mensup olanlar (artık eşitlikçi düzen yoktur...)- toplumun diğer kesimlerine ve bu arada kadınlara baskın olurlar.(5)

Toplumsal yapılar itibarıyla bu saptamayı destekleyebilecek örnekler arasında Niksoslar'ın Mısır'ı; Kassitler'in Babil'i, Aka yağmacılarının anaerkil Minos Giriti'ni istilaları;(6) hatta tarihe 'erkek atalı akıncılar' şeklinde malolmuş Hititler, Dorlar, Mittaniler ve Luviler'in oluşum süreçleri anılabilir.

Adı geçen katmanlaşma/farklılaşma, kandaşlık ile örgütselliğin birarada olduğu anaerkil düzende-kinin aksine, erkeğin etkinliğini sosyal olarak pekiştirmesiyle belirginleşince önce yarı-bağımsız bir görünüm kazanan örgüt "...içerisindeki birlikte eyleme geçme olayının gittikçe bir yönetime payanda olmaya başlamasıyla siyasetin önşartını oluşturur." Örgüt bağımsızlaşır; siyaset devletle içleşir. Sonunda "kandaşlığı sürdüren örgütlenme, onu ortadan kaldıracak gelişmenin ta kendisi olur."(7)

Savaşçı ilişkilerin bir diğer uzantısı olan kölelik de öncelikle kadınların aleyhine gelişir: "...baskına uğrayan halkın erkekleri öldürülür, kadınları ve çocukları köleleştirilir, topraklarına el konur ve gerek kadınlar ve çocuklar, gerekse toprak, şefler için özel payların ayrılmasından sonra yağmacılar arasında kura çekimi yoluyla paylaşılır. (Bu alternatif, köleliğin tohumlarını ortaya çıkarır.)"(8)

Mezopotamya'dan(9) Hindistan'a(10); Asurlar'dan(11) Yunanlılar'a kölelik konumunda önemli yer sahibi olan kadına Sümer ile Akad ülkelerini birleştiren III. Ur Hanedanı döneminde ilginç bir kader çizilmiştir: tarımda (!) ilk kez köle emeğiyle karşılaşılar.(12)

Bu boyuta gelen kölelik daha sonraki seyri ile yıgarlık tarihinin en önemli belirleyicilerinden biri olur. Zaten tarım da kadının aleyhine gelişmektedir; teknolojiye ilerlemeler, örneğin sabanın, çömlekçi çarkının, hatta tekerleğin bulunuşu, öncelikle erkeklerin eseri olarak görünmenin yanında, çapalama, çömlek yapma, taşıma gibi ağır faaliyet önemli işlerden kadını kurtarmasına rağmen analık hukukunun' ekonomik dayanaklarıyla ilişkisini keser.(13)

Sabanla bahçe tarımından tarla tarımına geçince sürü beslemeye bitki yetiştirme ayrılmaz bir içimde birleşir.(14) Hayvancılıktaki denetimleri itibarıyla erkekler tarla tarımını da iş edinirler. (Örneğin, Sümer ve Mısır belgelerinde sabancılar erkekler.) (15)

Aynı gelişme çömlekçilikte de takip edilir: ev-en çıkan ve giderek endüstrileştirilen seramik retimi(16) yeni oluşumlara işaret eder.

Tekerlek ile bilhassa kadının omuzlarını rahatlatan taşımacılık.(17) Üretimde esas, doğrudan üretimden değişime yönelince, ticarete araç olur ve erleşikliği temellendiren kadın yerine tacir konumuna geçen erkek, hem statüsünü yükseltir, hem e daha sonraki ekonomik ve toplumsal oluşumla-yönlendirir. (Bundan sonra ticaret, birkaç istisna arıcında(18) hep erkeğin tekelinde görünür.)

Ekonomik faaliyetlerdeki bu değişim ve gelişim ayesinde yükselen refah düzeyi nüfusun artması-a ve (fakat) bu sayede kadının bir nevi çocuk etim ve bakım yükümlüsü olmasına yol açar.

Ortaya çıkan mal birikiminin bir sonucu da or-k mülkiyet ve ortak büyük ev düzeninin geçerli

olduğu anaerkil sistemin çözülerek (kadının akrabalarından ayrılıp yalnız başına eve kapatıldığı (19)) ataerkil sisteme geçilirken yönelinilen özel mülkiyetin aileler arasında ve belli aileler ile köy topluluğu arasında çelişkiler doğurmak yoluyla(20) mevcut düzenin değişmesine, hatta "(...) sistemin doğuşunu ve gelişmesini belirlemiş olan ekonomik ve toplumsal farklılaşma güçleri(nin) sistem içinde artık çözücü ve dağıtıcı hale gel(mesine)"(21) neden olmasıdır.

Erkek soyçizgisine geçişte mal varlığını aktarabilme arzusunun yeterli bir güdü olduğunu savunan Morgen'dan, bu aşamada verasette yeni kuralların gerektiğini; hatta bu kuralların bir görünümü olarak erkek çocuğa babasının bıraktığı görev ve ardıl olma hakkının da tanınmaya başlandığını öğreniyoruz.(22) (Bu ve benzeri oluşumların türevleri ise, tarihe damga vurmuş, hatta hala geçerli olan sistemler olarak karşımıza çıkar.)

Gene aynı transformasyonun bir başka görünüşünü din alanında izlemek mümkündür. Toplumsal olgulara inanç/düşünce/ideoloji bağlamında baz oluşturan din, en az 'belirlenen' olduğu kadar 'belirleyen' konumunda da işlevselleşmiştir.

İlkel dinlerden (inanışlardan) ve özellikle Anatanrıça kültüründen 'modern dinlere' geçilirken kadının büyük ölçüde suistimaline tanık oluyoruz; dinsel literatürün erkeklere hitaben yazılmışlığı, kadının daha düşük bir seviyede; kimi zaman bir kirlilik unsuru olarak algılanması; hatta dinsel olgunluğa ulaşmada erkeklere 'engel' teşkil etmesi, din adamlığı (!) veya öğreti aktarıcılığında yer sahibi olmaması,(23) bu unsurlar, bu kapsamda yer alan dinlerde ortak noktalar olarak göze çarpıyor. (24)

Bu konuda varsayımlardan ziyade orjinal metinlerden (kısa) aktarmalar yaparak yorum yerine örnekleme yolunu tercih ediyoruz: "Kadın, yalnızca erkeğe, cinsini oğullar ve tanrılar aracılığıyla sürdürmesini mümkün kılmak için yaratılmıştır." (->Hinduizm)(25) "Dişi çocukken babasının, gençken eşinin, efendisi ölünce oğullarının subjesidir; bir kadın hiçbir zaman bağımsız olmamalıdır." (Manu Yasalar Kitabı)(26) "Erkeğin muzipliği, kadının iyiliğinden daha az kötüdür, kadın utanç ve isnada sebep olur." (Eski Ahit.7.13-14) "Kadın susarak (en) aşağı konumundan kendini eğitmelidir." (Yeni Ahit, I Tim 2.11-15) "Kadınlarımız sizin evlat ekeceğiniz tarladır." (Kuran, Bakkara S.)(27) (Ayrıca, Buda öğretilerinde kadınların Nirvana yolunda engel teşkil ettikleri ve uzak durulması varlıklar oldukları; Konfüçyus'un öğretilerinde ise 'kadın aklının' korkunç sonuçlarından dem vurulduktan sonra statüsünün Hindu örneğimizdekiyle aynı şekilde belirlenmesi; Eski Ahit'te kadınların, erkeğe düşünmeden itaat eden, kendini kurban edercesine bedensel iş gören ve tabii çocuk doğurmakla yükümlü 'süper-kadın' konumları vb. hakkında bkz. dipnot (23) -Hülasa, sistemin meşrulaştırılma-

SI...

Tekrar genel çerçeveyimize dönecek olursak, cinsel farklılaşmanın toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimlere köken oluşturduğu;(28) bu değişime sürecinde fiziksel kadar kültürel belirleyicilerin de rol oynadığı; varolan sistem içinde filizlenen yeni kurumların işlevselleşme yolunda beslendikleri sistemi yıkmaları ve tüm bu oluşumları somutlayan kadının statü kaybı' sürecinin, suistimal yanlı olgularla desteklenen ve en basit ifadeyle 'eşitlikçi toplumsal yapının çözülmesi' şeklinde anlam bulan bir değişime sahne olduğu sonucuna varabiliriz.

DİPNOTLAR

(1) Zubritski, Mitropolski, Kerov. İkel Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum. çev. Sevim Belli Ankara 1973 (3. Basım) Sol Y. s.41-42

(2) Alaeddin Şenel, İkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi, Ankara, 1985 Birey ve Toplum Y. s.169-170'te: "Sürünün güdülmesi ortak emek gerektirir. Bu nedenle neolitik köylerde, klanın aile alt birimlerine bölünüp dağılmasına karşılık, neolitik çobanlarda klanın yapısı daha pekişmiş görünür. Sürüyü gütmeye, hayvanlara bakma erkeğin işidir. Bu durum sürücülüğün ev ekonomisi içindeki uzantıları olan (süt sağma, giysi yapma, vb.) birçok işin kadınlarca yapılmasına karşın, erkeklerin saygınlıklarını artırmıştır. Olasılıkla ana soy zincirinden baba soy zincirine geçilmiş, hatta erkeğin saygınlığı, baba hakkını ana hakkının önüne geçirecek kadar gelişmiş görünür. Sürü üzerinde tasarruf erkeklerin hakkıdır. Ortak üretim, göç ve sürüyü koruma bu işleri örgütleyecek, eşgüdümleyecek bir yetkeyi, önderliği gerektirir. Bazı yazarlara göre bu, şeflik kurumunu yaratmıştır derken bu önderlerin "elbette" yaşlı erkekler olacağını belirtmiştir.

(3) A. Şenel, a.g.e. s.168

(4) A. Şenel, a.g.e. s.162

(5) Kathleen Gough, ".....", Reader in Social Anthropology, (ed. Alan Duben) İst. 1979, Boğaziçi Üniversitesi Y.

(6) Halil Berktaş, Kabileden Feodalizme, İst. 1983, Kaynak Y. s.98

(7) Ümit Hassan, Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler, İst. 1985, Kaynak Y. s.14-15

(8) Thomson'dan aktaran H. Berktaş, a.g.e. s.84

(9) Henri Frankford, Uygarlığın Doğuşu, çev. A. Şenel, Ankara, 1989, Verso-İmge s.96 ve Kıvanç Ertop, Çetin Yetkin, Siyasal Düşünceler Tarihi I. İst. 1985, Say Y. s.28

(10) Zubritski, Mitropolski, Kerov, a.g.e. s.97

(11) Muhibbe Darga, Eski Anadolu'da Kadın, İst. 1984, İ.Ü. Ed. Fak. Y.s.9

(12) Kıvanç Ertop, Çetin Yetkin, a.g.e. s.29

(13) Gordon Childe, Tarihte Neler Oldu, çev. Mete Tunçay, Alaeddin Şenel, İst. 1974, Alan Y. s.64

(14) Childe, a.g.e. s.60

(15) Childe, a.g.e. s.61

(16) Childe, a.g.e. s.63

(17) Childe, a.g.e. s.61

(18) Örneğin, M.Darga a.g.e. s.5-16

(19) Bachofen'dan aktaran L.H.Morgan, Eski Toplum II. çev. Ünsal Oskay, İst. 1987, Payel Y. s.103

(20) A. Şenel, a.g.e. s.217

(21) H. Berktaş, a.g.e. s.97

(22) L.H.Morgan, a.g.e. s.96-107

(23) Zaten eğitim/bilgi/kültür aktarıcılığı incelediğimiz süreç içerisinde kadının elinden çıkıp 'bilge ihtiyarlar' aracılığıyla erkeğin eline geçmeye başlamıştır.

(24) Sung-Hee Lee-Linke, "Frau and Religion", Zeitschrift für kultur-austausch, I. 1990, Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart, s.26-32

(25) Moriz Winternitz, Die Frau in den Indischen Religionen, Leipzig, 1920, s.4'ten aktaran Sung-Hee Lee-Linke, a.g.m. s.27

(26) P. Max Müller, The Sacred Books Of the East; The Laws of Manu, V.147'den aktaran Sung-Hee Lee-Linke, a.g.m. s.27

(27) Ayrıca iktisadi konumu birinci dereceden ilgilenen 'miras hukukundaki' 1:2 oranı ve poligraminin meşruluğu dikkat çekicidir.

(28) A.Şenel, a.g.e. s.283

Dünya Türkiye'yi 2000'e Doğru dan izliyor

"Siyasal etkide bir numara."

Helsinki Gözlem Komitesi Raporu, 1989

"Diğer Türk basınının dokunmaktan korktuğu konuları ele alıyor,
Türkiye'nin tabularına özgürce karşı çıkıyor."

Guardian, 25.5.1988

"Tabulara karşı cesur."

Politiken, 10.3.1989

"Rejime muhalefetin öncüsü."

Wochenzeitung, 2.10.1987

"Saygın dergi, Spiegel ile karşılaştırılabilir."

Tages anzeiger, 26.10.1988

"Türkiye'nin Spiegel'i."

Kuzey Almanya Televizyonu (Nordkette), 12.11.1988

"Türkiye'nin en etkili dergisi,
Türk hükümetinin etindeki diken."

Middle East International, 17.2.1989

"Pazar sabahı güneş ışırmaz, polisin, askerlin, hükümetin ve diğer
basın organlarının ilk okuduğu, çekinilen, saygı duyulan
ve haberleri kısıncılan dergi."

Weekendavisen, 15.9.1989

HAFTALIK HABER YORUM DERGISI

2000

İKİBİN'E DOĞRU

Garanti, "Garanti"yi seçenlere 24 saat açık.

GARANTİ 24

Modern bankacılık hizmetlerinden dilediğiniz her an yararlanma olanağı: Garanti 24!.. 'Bir banka'ya ihtiyacınız olduğu her an; gece, gündüz, tatil, bayram... Yılın 365 günü, 24 saat Garanti 24 hizmetinizde! Garanti 24'ten 14 yaşını bitirmiş tüm gençler de yararlanabilir.

Ayrıntılı bilgi için şubelerimize uğrayın, broşür alın.

Garanti 24'ün size sunduğu olanaklardan mutlaka yararlanın.

